

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесу қағидаларын бекіту туралы

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 30 маусымдағы № 18-02/596 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2015 жылы 14 тамызда № 11894 болып тіркелді.

Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 шілдедегі Орман кодексінің 13-бабы 1-тармағының 18-20) тармақшасына сәйкес **БҰЙЫРАМЫН:**

1. Қоса беріліп отырған Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесу қағидалары бекітілсін.

2. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі комитеті заңнамада белгіленген тәртіппен:

1) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін;

2) осы бұйрық Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелгеннен кейін күнтізбелік он күн ішінде оның көшірмесінің мерзімді баспа басылымдарында және "Әділет" ақпараттық-құқықтық жүйесінде ресми жариялауға жіберілуін;

3) осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің интернет-ресурсында орналастырылуын қамтамасыз етсін.

3. Осы бұйрық ол алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

Министр

А. Мамытбеков

"КЕЛІСІЛГЕН"

Қазақстан Республикасы

Энергетика министрі

_____ В. Школьник

2015 жылғы "___" _____

Қазақстан Республикасы
Ауыл шаруашылығы министрінің
2015 жылғы 30 маусымдағы
№ 18-02/596 бұйрығымен
бекітілген

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесу қағидалары

1-бөлім. Жалпы ережелер

1. Негізгі ережелер

1. Осы Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесу қағидалары (бұдан әрі – Қағидалар) Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 шілдегі Орман кодексінің (бұдан әрі – Орман кодексі) 13-бабы 1-тармағының 18-20) тармақшасына әзірленді және мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесуді жүргізу тәртібін, мерзімін және тәсілдерін айқындайды.

2. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесуді жүргізу тәртібі, мерзімі мен тәсілдері орманның өсу жағдайларына, тұқымдылар құрамына және мемлекеттік орман қорының санатына байланысты.

Орманның өсу жағдайларына байланысты мемлекеттік орман қорының учаскелері осы Қағидаларға 1-қосымшаға сәйкес Республиканың әкімшілік облыстарының шегінде орман шаруашылығы аудандары бойынша мемлекеттік орман иеленушілердің тізбесіне сәйкес бөлінеді.

3. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде сүрек дайындау мынадай ағаш кесу түрлерін жүргізу тәртібімен жүзеге асырылады:

1) пісіп-жетілген және қураған сүректіңдерде жүргізілетін басты мақсатта пайдалану;

2) аралық мақсатта пайдалану (орманды күтіп-баптау мақсатында кесу, іріктеп санитариялық мақсатта кесу және құндылығы аз орман екпелерін, сондай-ақ қорғаныштық, су қорғау және басқа да функцияларынан айырыла бастаған екпелерді қайта жаңғыртуға байланысты кесу, балауса талдар ішіндегі бірлі-жарым ағаштарды кесу);

3) өзге де мақсаттарда кесу (жаппай санитариялық мақсатта кесу; су тораптарын, өткізгіш құбырларды, жолдарды салуға байланысты; орман соқпақтарын және өртке қарсы жыраларды тазарту; өтімді қоқырсуды жинау; өзге де мақсаттарда кесу).

4. Ағаш кесудің жыл сайынғы мөлшері және оны жоспарлау бұдан кейінгі өзгерістерді ескере отырып орман орналастыру материалдары бойынша айқындалады.

5. Осы Қағидаларда мынадай негізгі ұғымдар пайдаланылады:

1) ағашты сүйретіп шығару жолы – ағаштарды, сыпталған ағаштарды немесе сортименттерді құлату орнынан ағаш тиеу бекетіне немесе ағаш тасу жолына дейін апару;

2) алқаағаш – ағаш және оған ілеспе басқа орман өсімдіктерінен (сүректің, аласа ағаштар, өскін және топырақтың тірі жамылғысы) тұратын белгілі бір шекарадағы біртекті орман учаскесі;

3) аралас алқаағаш – екі және одан да көп ағаш тұқымдысынан тұратын алқаағаш;

4) алаңша – сүйретіп шығаратын кеспеағаш соқпағы арқылы ағаштар, сыпталған ағаштар немесе сортименттер көлік құралдарымен сүйретіп әкетілетін кеспеағаштың немесе мөлдектің бір бөлігі;

5) ағаштың табиғи құлауы – сүректіңнің жасы ұлғаюымен немесе басқа себептермен табиғи сиреуі салдарынан ағаштардың жансыздану процесі;

6) ағашты сүйретіп шығару жолы – кесілген ағаштарды, сыпталған ағаштарды, бөрене немесе шабылған сортименттерді сүйретіп шығару жүзеге асырылатын, өскіндердің, топырақтың және түбірінде қалған ағаштардың сақталуын қамтамасыз ететін кеспеағашта ең қысқа жол;

7) әртүрлі жастағы алқаағаш – сүректің жас айырмасы екі және одан көп жас сыныбындағы әртүрлі жастағы ұрпақтардың ағаштарынан тұратын алқаағаш;

8) балауса ағаш – сүректің өскін пайда болғаннан бастап сырықталғанға дейінгі алғашқы жас кезеңі;

9) басты ағаш тұқымдысы – белгілі бір орман өсіру және экономикалық жағдайларда орман шаруашылығын жүргізу мақсаттарына неғұрлым толық сай келетін ағаш тұқымдысы;

10) біртіндеп ұзақ мерзімді кесу – толысу жасына жетпеген ағаштардың толымдығы кемінде 0,4 болатын әртүрлі жастағы сүректіңдерде жүргізілетін басты мақсатқа пайдалану үшін кесу;

11) бонитет – орман өнімділігінің көрсеткіші. Өсіп-өну жағдайларына байланысты болады және басты тұқымды ағаштарының орташа биіктігі мен орташа жасы бойынша айқындалады;

12) бір жастағы алқаағаш – ағаштар жасындағы айырма екі жас сыныбына дейінгі бір жас ұрпағының алқаағашы;

13) біртіндеп кесу – толысқан сүректің бір немесе екі жас сыныбы кезінде бірнеше кезекпен кесілетін басты мақсатта пайдалану үшін кесу;

14) басым ағаш тұқымдысы – телім шекарасында алқаағаш құрамы қорының үлкен бөлігін құрайтын ағаш тұқымдысы;

15) биотоп – құрамы, құрылымы, шығу тегі және қоршаған ортаға әсерінің өлшемдері ұқсас сыртқы факторлардың (орман өрттері, климаттық жағдайлар) нәтижесінде қалыптасқан сүректің топтары;

16) вегетативтік (бұтақшалы) алқаағаш – вегетативтік текті ағаштардан (томардан, тамыр атпаларынан және сұлатпа сабақтардан шыққан бұтақшалар) қалыптасқан алқаағаш;

17) екінші дәрежелі ағаш тұқымдысы – басты ағаш тұқымдысымен салыстырғанда шаруашылық және экономикалық жағынан құндылығы төмен ағаш тұқымы;

18) ерікті-іріктеп кесу – басты мақсатта пайдалану үшін кесу, онда бірінші кезекте сүректі уақтылы пайдалану және орманның қорғаныштық қасиеттерін сақтау үшін ұзақ тұрған, құраған, өсуі шабан толысқан ағаштар кесіледі;

19) жоғарғы қойма – кеспеағашта немесе оған тікелей жақын маңда орналасқан, дайындалған сүрек кеспеағаштан тасып әкелінетін, сыпталған ағаштарға немесе сортименттерге арналған тиеу алаңы;

20) жаппай кеспеағаш кесу – басты мақсатта пайдалану үшін кесу, мұнда кеспеағаштағы бүкіл сүректің бір кезекте кесіледі;

- 21) жайылма ормандар – уақытша су басып қалатын өзен жазықтарында өсетін ормандар;
- 22) жаппай кеспеағашты тарлап кесу – басты мақсатта пайдалану үшін кесу, мұнда ағашы кесілген жерлерді кейіннен орман шетінен тұқымдануы есебінен табиғи жолмен қалпына келтіру мақсатында кеспеағаштың ені таулы ормандарда 50 метрден артық емес, жазық ормандарда – 40 метрден артпай белгіленеді;
- 23) интрааймақ ормандары – дербес аймақ құрмайтын, тек бір немесе бірнеше аймақтар ормандарының құрамына енгізілген ормандар;
- 24) кеспеағаш – кесудің барлық түрі үшін бөлінген немесе кесіліп жатқан орман учаскесі;
- 25) кеспеағаштың ықтырмалы жанасуы - кезекті кеспеағаш оның екі немесе үш еселі еніне тең орман жолағы арқылы орналасатын кеспеағаштардың жанасуы;
- 26) кесу қарқыны – іріктеп және біртіндеп кесудің және күтіп-баптау мақсатында кесудің кезекті кезеңін жүргізу кезінде таңдап алынатын сүректің қорының үлесі (пайызбен);
- 27) кеспеағаштың бағыты – кеспеағаштың ұзын жағының орналасуына байланысты;
- 28) кесу бағыты - кеспеағаштың ұзын жағының жарық жақтары бойынша орналасуы;
- 29) күрделі алқаағаш – ағаштары екі және одан да көп қабат құрайтын алқаағаш;
- 30) кеспеағаштың тікелей жанасуы – кезекті кеспеағаш оның алдындағы кеспеағашпен қатар орналасатын кеспеағаштардың өзара орналасуы;
- 31) кеспеағаштардың жанасуы – басты мақсатта пайдалану үшін кесу кезінде (тікелей, аттамалы, ықтырмалық) орман орамында немесе толысқан орман учаскесінде кеспеағаштардың орналасу тәртібі;
- 32) кеспеағаштың жанасу мерзімі – кезекті кеспеағаш бірінші кеспеағашқа қатысты кесуге белгіленетін уақыт аралығы;
- 33) кеспеағаштың аттамалы жанасуы – кеспеағаштың жанасуы, мұнда кезекті кеспеағаш орман белдеуі арқылы кеспеағаштың еніне тең енмен орналастырылады;
- 34) қарапайым алқаағаш – ағаштар бар қабатты құрайтын алқаағаш;
- 35) қабат – алқаағаштың тік құрылымының (қабаттылығының) элементі. Алқаағашта әдетте бір немесе екі (одан көбі сирек) қабат бөлініп тұрады.
- 36) мөлдек – көрсеткіш тетіктермен және мөлдек бағандарымен табиғи күйде шектелген ағаш кесуді ұтымды ұйымдастыруға арналған кеспеағаш бөлігі;
- 37) орманның түрі – біртекті орман өсіру жағдайлары, шығу тегінің ұқсастығы, құрамы, топырақ жамылғысы және орман өсіру іс-шараларының ортақтығы біріктірген сүректіңдері немесе алқаағаштары бар учаскелердің жиынтығы;
- 38) орман шаруашылығы ауданы – орман шаруашылығын жүргізудің орман өсіру-техникалық тәсілдері бірдей және табиғи-экономикалық жағдайлары айтарлықтай біртекті аумақ бөлігі;

- 39) орманның алдын-ала түлеуі – сүректің шымылдығы астындағы табиғи түлеу (кесу жүргізілгенге дейін);
- 40) өртең – алқаағашы өртеніп кеткен, ал орманның жаңа ұрпағы әлі құрыла қоймаған орман алқабы;
- 41) сүректіңнің толымдылығы – нақты және қалыпты (стандартты кестелер бойынша 1,0 оңтайлы толымдығымен) алқаағаштар қималарының аудандары сомаларының арақатынасымен айқындалатын салыстырмалы көрсеткіш. Жас шыбықтарда толымдылық ағаш шымылдығының жабылу дәрежесі бойынша айқындалады;
- 42) сүректің жасының сыныбы – сүректіңдердің жас құрылымын тұқымдыға қарай сипаттау үшін қолданылатын жас аралығы;
- 43) соқпақ – орман орамдарының шекарасын белгілеу үшін тартылған ағаштардан тазартылған ормандағы белдеулер;
- 44) сыпталған ағаш – бұталары мен бұтақтарынан тазартылған кесілген ағаштың діңі;
- 45) тоғайлы ормандар – шөлейт аймақта өсетін жайылма ормандар;
- 46) толысқан сүректің – белгіленген кесу жасына жеткен сүректің;
- 47) түбір – ағаштың тамыр бөлігі, құлатқаннан кейін оның топырақ бетінде қалған тамырға таяу биіктігі 10 сантиметрден аспайтын (ағаштар диаметрі 30 сантиметрден аспайтын кезде) немесе кесу диаметрінің $1/3$ (ағаштар диаметрі 30 сантиметрден асып түсетін кезде) бөлігі;
- 48) түбірлі алқаағаш – өсіп тұрған жерінің тиісті жағдайларында табиғи жолмен қалыптасқан алқаағаш;
- 49) тұқымдық алқаағаш – тұқымдық текті ағаштардан құралған алқаағаш;
- 50) тау ормандары – тау жүйелері және жергілікті жердің салыстырмалы биіктігі 100 метрден астам мөлшерде ауытқып тұратын және тау жоталарының етегінен шыңдарына дейінгі беткейінің орташа көлбеулігі 5 градустан асатын жекелеген алқаптар шегінде, сондай-ақ жергілікті жердің көлбеулігі көлеміне қарамастан таулы үстірттер мен қырқаларда орналасқан ормандар;
- 51) табиғи түлеу – табиғи жолмен орманның жаңа ұрпағының пайда болу процесі;
- 52) таза алқаағаш – құрамында бір ғана құраушы тұқымды бар алқаағаш;
- 53) туынды алқаағаш – адам қызметінің немесе кәдімгі табиғи процестер нәтижесінде түбірлік алқаағаш орнында қалыптасқан алқаағаш;
- 54) ұсақ тауарлы орман өнімі діңнің толық сүректілігі – жиналмалы текше метрдегі орман өнімі көлемінің тығыз текше метрдегі орман өніміне арақатынасы;
- 55) шоқ ағаштар – орман алқаағашының аумақтық жағынан оқшау қалған немесе оның ішінде әлдеқандай морфологиялық белгілерімен ерекшеленетін бір бөлігі;
- 56) ықтырмалы орман екпелері – ықтырмалар мен ықтырмааралық кеңістіктің белгілі бір қашықтығынан кейін алмасу түрінде отырғызылатын екпелер;

57) іріктеп кесу – басты мақсатқа пайдалану үшін кесу, онда толысу жасына жеткен ағаштардың бір бөлігі дүркін-дүркін кесіліп отырады;

58) ілеспе ағаш тұқымдысы – басты тұқымды діңінің өсіп-өнуін тездетуге және пішінінің жақсаруына ықпал ететін ағаш тұқымдылары.

2. Мемлекеттік орман қорының учаскелерінде ағаш кесуге дайындалу тәртібі және оны жүзеге асыру шарттары

6. Мемлекеттік орман қорының учаскелерінде ағаш кесу баурайдың тіктілігі мен экспозицияларын ескере отырып жүзеге асырылады.

Тіктілігі бойынша тау беткейлері жайпақ (10 градусқа дейін), қиялы (11 -20 градус), тік (21-30 градус) және өте тік (31 градустан жоғары) болып бөлінеді.

Солтүстік экспозициялардың беткейлеріне солтүстік, солтүстік-батыс, солтүстік-шығыс және шығыс; оңтүстік экспозициялардың беткейлеріне – оңтүстік, оңтүстік-батыс, оңтүстік-шығыс және батыс беткейлер жатады.

Беткейлердің тіктілігі, егер беткейдің жекелеген учаскелері тіктілігі бойынша 5 градустан аспайтын болса, телімнің төменгі шекарасынан жоғарғысына дейін анықталады. Тіктілігі 5 градустан асатын және ағаш кесу тәсілдерін өзгертуге әкеп соқтыратын ұзындығы 200 метрден астам жекелеген бөліктерінің айырмашылығы болған жағдайда, олардың әрқайсысы үшін өз тіктілігі айқындалады.

7. Эрозияға қарсы төзімділік дәрежесі бойынша тау баурайларының топырағы қуаттылығы 70 сантиметрге дейін – төзімсіз және қуаттылығы 70 сантиметрден асатын төзімді болып екіге бөлінеді.

8. Орман учаскелерін кесуге тұрған күйінде алдын ала іріктеуді орманшы күтуші жүргізеді. Жекелеген учаскелердің таксациялық сипаттама мен планшеттер деректеріне сәйкес келмеуі анықталған жағдайда олар кесуден алынып тасталады.

9. Орман иеленушінің кеспеағаштарды бөліп беруі, ағаштарды санауы Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің міндетін атқарушының 2015 жылғы 27 ақпандағы № 18-02/161 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 10693 тіркелген) бекітілген Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде кеспеағаштар бөлу және таксациялау қағидаларына сәйкес жүргізеді.

10. Орман иеленуші Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 30 қаңтардағы № 18-02/53 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 10359 тіркелген) бекітілген Таңбалар қолдану қағидаларына орай ағаштарды таңбалауды жүзеге асырады.

11. Әрбір кеспеағашқа дайындық жұмыстары жүргізіліп, оны тұрғаны орнына қарай бөлгенге дейін технологиялық карта жасалады, онда ағаш кесу және сүректі сүйретіп тасу, ағашы кесілген жерлерді кесу қалдықтарынан тазарту тәсілдері, орманды молықтыру әдісі; ағаш тасу жолдарын, оны сүйретіп шығаратын қиғаш жолдарды, соқпақтарды, тиеу алаңдарын орналастыру схемасы, қоймалар, механизмдер тұрақтары

және жұмысшыларға қызмет көрсету объектілері орналасқан орындар; кесуге жатпайтын өскіндер мен жас шыбықтар сақталуға тиіс алаңдар, күзет аймақтарына алынған ағаштар, құмырсқа илеулері; топырақты эрозиядан қорғау және сүректің қалған бөлігін сақтау жөніндегі талаптар көрсетіледі.

12. Технологиялық карталарды мемлекеттік орман иеленушілер жасап, оның басшысы бекітеді.

Мемлекеттік орман қорының учаскелері сүрек дайындау үшін ұзақ мерзімді орман пайдалануға берілген жағдайда кеспеағаштарды игерудің технологиялық карталарын орман пайдаланушының мамандары әзірлеп, орман иеленушіге бекітуге беріледі.

13. Кеспеағаштарды игеру мемлекеттік орман иеленуші "Ағаш кесу билеті мен орман билетінің нысандарын, оларды есепке алу, сақтау, толтыру және беру қағидаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 26 қаңтардағы № 18-02/40 бұйрығына (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 10676 тіркелген) сәйкес жеке және заңды тұлғаларға беретін ағаш кесу билетіне қоса тіркелетін бекітілген технологиялық карталарға қатаң сәйкестікте жүргізіледі.

14. Кеспеағаш жұмыстары басталғанға дейін технологиялық картаға сәйкес өскен жерінде кеспеағашты алаңшаларға бөлу, тиеу алаңдарын, қоймаларды, магистралдық және алаңшалық сүйретіп шығару жолдарын, сүйрету қондырғыларының арқандарына арналған жолдарды шектеу, қауіпті ағаштарды жинау және басқа да жұмыстар жүргізіледі.

Жер бедері тегіс болған жағдайда алаңшалар түзу сызықты нысаналармен бөлінеді. Су арналарымен және сай-салалармен қатты бүлінген учаскелердегі алаңшалардың шекарасы олар үшін белгіленген ені сақталып, қисық сызықты болуы мүмкін.

15. Жазық жерлердегі кеспеағаштар жел қатты соғатын жаққа ұзын жағымен көлденең тартылады.

16. Тау жағдайында орманның ағаш кесілетін учаскелері жергілікті жер бедері ескеріле отырып бөлінеді. Кесуге белгіленген учаскелерді шектейтін сызықтар мүмкіндігінше табиғи шекаралармен (су бөліктерімен, жолдармен, жыралармен және басқалар) ұштастырылады.

Жер бедері ойлы-қырлы болған және кеспеағашты көлденең тарту мүмкіндігі болмаған жағдайларда оларды су арналарына қатарлас бөледі.

Қарама-қарсы баурайларда да кеспеағашты бір мезгілде бөлуге болады.

17. Технологиялық карта кеспеағаштарды алаңшаларға шектеуді және жазықта ені 3-5 метрлік және таулы жерлерде 5-7 метрлік ағаш сүйрету жолдарын (технологиялық дәліздер) тартуды көздейді. Оларды табиғи кедергілерден айналып өтуді ескере отырып (шығыңқы тастар, батпақты учаскелер, өскіндер шоғыры және сол сияқтылар) орналастырады. Соқпаққа шыға берісте ағаш сүйрету жолдары ені жазықта – 7 метрге дейін және таулы жағдайларда 9 метрге дейін айналып өтетіндей мөлшерде болуы тиіс.

Олардың бұрылыстарындағы тосқауыл ағаштарды механикалық зақымданудан арнайы қаптапалармен немесе дәнекерленген айырлармен қорғау керек.

18. Табиғи сүрекдіндерде технологиялық дәліздер ретінде бірінші кезекте бар жолдар, орам соқпақтары, соқпақтар және ағаштар арасындағы ашық жерлер пайдаланылады. Орманның ағаш кесу учаскесінде олар жеткілікті болған жағдайда технологиялық дәліздер кесілмейді.

19. Кесілген ағаштар мен дайындалған сортименттерді жинау орындары және сүрек тиеу бекеттері жолдар мен орамдық соқпақтарда, алаңқайларда, ашық жерлерде және орман көмкермеген басқа да жерлерде орналасады.

Ағаш сүйрету жолдары мен тиеу алаңдарын ерекше қорғалатын учаскелер шегінде және су арналарының бойында орналастырмайды.

20. Ағаш сүйрету жолдары мен тиеу бекеттерінің технологиялық желісі ағашты кесудің басқа да түрлері мен әдістерін және орман шаруашылығы іс-шараларын жүргізу кезінде олардың қайталап пайдаланылуы ескеріле отырып ұйымдастырылады.

21. Ағаш кесу бойынша дайындық жұмыстарын тексеруді орман иеленуші басшысының орынбасары әрбір орманшылық бойынша орман өсіп тұрған жерде кесу басталғанға дейін жүргізеді.

Тексеру процесінде учаскенің алаңы, сүрекдіннің жасы, құрамы және ағаш кесудің түрі бойынша бекітілген жоспарға сәйкес келуі анықталады. Учаскелердің шекарасын бөлу бойынша далалық жұмыстардың сапасы (қажет болған жерлерде нысаналарды кесу мен тазалаудың мұқияттылығы, бұрыштарда тиісті жазбалары бар бағаналардың болуы және басқалар), таксациялық жұмыстардың орындалу дұрыстығы: ағаштардың сапалық санаттарға бөлінуі, биіктік разрядтардың белгіленуі және сортименттік кестелердің таңдалуы, ағаштардың қайта есептелуі, кеспеағаштарды материалдық-ақшалай бағалау анықталады.

2-бөлім. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде

басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу

3. Жалпы ережелер

22. Басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу мемлекеттік орман қорының "егістік және топырақ қорғайтын ормандар" санатының толысқан және құраған сүрекдіндерінде және мемлекеттік орман қорының "өзендер, көлдер, су қоймалары, арналар және басқа да су объектілері жағалауларындағы тыйым салынған орман белдеулері" санатының жапырақты сүрекдіндерінде жүргізіледі.

Мемлекеттік орман қорының санатына, өсіп тұрған жерінің жағдайларына, ағаш тұқымдарының биологиялық ерекшеліктеріне, алқаағаштардың жас құрылымына, толысуына, баурайлардың құламасы мен экспозицияларына, топырақтың эрозияға

қарсы төзімділігіне, басты тұқымдылар өскіндерінің болуына және олардың жай-күйіне қарай осы Қағидаларға сәйкес басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесілетін жекелеген алқаағаштарда мақсаты бойынша шектеулер белгіленеді.

23. Осы Қағидалардың 22-тармағында көрсетілген мемлекеттік орман қоры санаттарында басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу белгіленбейтін мынадай ерекше қорғаныштық учаскелер (бұдан әрі – ЕҚУ) бөліп алынады:

1) ені 100 метр, ал аралдағы қарағайлы және сексеуілді ормандарда – далалық, шөл және басқа да ормансыз (ағашсыз) кеңістіктермен шекарасы бойынша – 200 метр орман пұшпағы, ормансыз кеңістіктер арасында орналасқан 100 гектарға дейінгі орман учаскелері (шоқ ағашты ормандар ЕҚУ-ға жатпайды);

2) орманды дала және дала аймақтарының құм адырларының төбесіндегі ормандардың өте құрғақ түрлерінің, ормандардың ылғалды түрлерінің (жайылмадан басқа) учаскелерін қоса алғанда, жыралар мен сайларда, сумен тез шайылатын және топырағын жел оңай ұшырып әкететін жерлер шегінде өсетін орман учаскелері, сондай-ақ осы учаскелердің периметрі бойынша ені 100 метр жолақтар;

3) шипажайлар, демалыс үйлері, пансионаттар, мектеп және альпинистік лагерьлер, туристік базалар мен басқа да емдеу және сауықтыру мекемелері, сондай-ақ емдеу және сауықтыру мақсаттарында пайдаланылатын немесе перспективалық маңызы бар минералды су көздері төңірегіндегі, егер жасыл аймақтардың орман саябағы бөліктері бөлінбесе, селолық елді мекендер; көкорайлы өңірлер, құдықтар және сумен жабдықтау үшін қызмет ететін су ұңғылары төңірегіндегі және құмды шөл далалардағы мал суаттары төңірегіндегі қылқанды ормандардың 3 километр, ал жапырақты ормандардың 1 километр радиустағы орман учаскелері;

4) шөл далалардағы газ және мұнай құбырларының қос қапталындағы ені 500 метрлік қорғаныштық орман белдеулері;

5) саңырау құр ойнағы төңірегіндегі радиусы 300 метрлік орман учаскелері, кәмшат мекендеген өзендердің екі жағалауындағы жапырақты жайылма ормандарында ені 50 метрлік белдеулер;

6) ғылыми және тарихи құндылығы бар көне және эндемикалық тұқымдар бар орман учаскелері, сондай-ақ арнайы орман шаруашылығы мақсатын орындайтын орман учаскелері (орман тұқымы, жаңғақ жемісі, бал беретін, эталонды және артықшылығы бар алқаағаштар, артықшылығы бар ағаштар төңірегіндегі радиусы 50 метрлік күзетілетін аймақтар, генетикалық резерваттар, өздерінің төңірегінде 50 метрге дейін күзет аймағы бар тұрақты сынақ алаңдары және басқалар);

7) құламалы жарғабақтар, шөгінділер, көшкін топырақты жерлер бойындағы ені 100 метрлік орман белдеулері, сондай-ақ кемінде үштен бірі тау жынысының үстіне қарай көтерілетін құзды-жартасты жердегі алаңда өсетін орман учаскелері, осы учаскелердің периметрі бойынша ені 100 метрлік орман белдеулері;

8) 31 градустан жоғары беткейлерде өсетін орман учаскелері;

9) қайта реттелген карьерлер мен үйінділердегі ормандар;

10) туристік бағыттардың жолдары мен соқпақтардан әрбір жағына қарай ені 500 метрлік орман белдеулері;

11) су айырығы жоталарын құрайтын құламалығы 20 градустан асатын баурайлардағы көлемі 2,5 мың гектардан астам су қоймасының шекарасы бойынша су айырықтарының жоталар мен желілерін бойлай орналасқан ені 200 метрлік орман белдеулері;

12) ормансыз кеңістіктері бар жоғарғы шекараны бойлай орналасқан ені 200 метрлік таулы жердегі орман белдеулері;

13) қар көшкіндерінің тұрақты арналарын бойлай ені 150 метрлік және сел тасқындарының арналарын бойлай орналасқан ені 300 метрлік орман белдеулері.

24. Басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу сондай-ақ құнды, сирек кездесетін, эндемикалық және құрып бара жатқан ағаш тұқымдылары (самырсын қарағай, шарын шағаны, сағақты емен, грек жаңғағы, арша, Семенов үйеңкісі, тораңғыл, ақ сексеуіл, таудаған, шеркес, қайыңтоз, ақ қараған, қармала, қандағаш, шетен, жиде, алма ағашы, алмұрт, өрік, пісте, тұт, миндаль, шие) және Қызыл кітапқа енгізілген басқа да тұқымдылар, талдарды, жыңғыл мен сары қарағанды қоспағанда, барлық бұталар басым алқаағаштарда белгіленбейді.

25. Алқаағаштар өзге де бірдей жағдайларда басты мақсатта пайдалану үшін кесуге мынадай ретпен белгіленеді:

1) өзінің жай-күйіне қарай кесуді қажет ететін толысқан және құраған орман учаскелері, толық кесілмеген ағаштар және өткен жылдардың пайдаланылмаған кеспеағаштары, шайыры ағып таусылған алқаағаштар;

2) өзінің өсу қабілетін жоғалтып бара жатқан жапырақты ормандар;

3) бірінші қабаттағы толысқан бөлігінің толымдылығы 0,3 және одан жоғары, ал екінші қабаттағысы – 0,4-тен кем болмайтын қос қабатты алқаағаштар;

4) кескен соң 1-2 жыл ішінде ағашы кесілген жерлерде алдын ала екпелер немесе орман екпелерін отырғызған жағдайда шымылдығында қанағаттанарлық дәрежеде не қанағаттанғысыз түлеген (шәкіл бойынша) толымдылығы 0,3-0,5 алқаағаштар;

5) толымдылығы 0,5 және одан жоғары таза және аралас әртүрлі жастағы алқаағаштар.

4. Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың ұсақ шоқылы ормандарындағы мемлекеттік орман қоры учаскелерінде басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу

26. Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың ұсақ шоқылы ормандары орман өсу жағдайлары бойынша төмендегідей бөлінеді:

1) орманды далалық және далалық аймақтардың шоқ ағашты ормандары;

2) Қазақтың ұсақ шоқылы ормандары: қарағайлы және жапырақты;

- 3) шағын адыр бойынша шоқ ағашты ормандардың оңтүстік шеті;
- 4) жазық жерлер бойынша шоқ ағашты ормандардың оңтүстік шеті;
- 5) карағайлы орманды жалдар;
- 6) арал тәрізді карағайлы ормандар;
- 7) шөлейттегі ормандар;
- 8) интрааймақтық ормандар: жайылмалы және тоғайлы ормандар.

27. Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың ұсақ шоқылы ормандарында басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу тұтастай тар кеспеағаштық және ерікті-іріктеп кесу түрінде жүргізіледі.

28. Ұсақ шоқылы ормандар және жазық жерлер бойынша шоқ ағашты ормандардың оңтүстік шетінің алқаағаштарында олардың өсіп тұрған кезіндегі жоғары ролі мен молықтырудың қиындығы салдарынан басты мақсатта ағаш кесу жүргізілмейді. Оларда орманға күтім жасау мақсатында кесу мен санитариялық кесу ғана белгіленеді. Жаппай санитариялық кесу болған алаңдарда кесуден кейінгі алғашқы 1-2 жылда Облыстардың орман шаруашылығын ұйымдастыру және жүргізудің негізгі ережелерінде ұсынылған үлгідегі орман екпелері отырғызылады.

1-параграф. Орманды-далалық және далалық аймақтардың шоқ ормандары

29. Орманды-далалық және далалық аймақтардың байырғы шоқ ормандарында көлемі 5 гектардан астам орман учаскелерінде ағаш өскіндерінің болуына және сүректің толымдылығына қарамастан жаппай кеспеағаштық кесу жүргізіледі.

Кеспеағаштың ені – 50 метрге дейін немесе алқаағаш биіктігінің екі еселік мөлшерінен аспайды, кеспеағаштың ұзындығы орам өлшемдерімен шектеледі, алаңы – 5 гектардан аспайды, жанасуы – ықтырмалы (2-3 кеспеағаштан кейін). Телімнің ені кемінде 100 метрден кем болған жағдайда жанасуы – бір белдеуден кейін (бір кеспеағаштан кейін), жанасу мерзімі – 2 жыл. Кесу жылы мерзімге қосылмайды.

Кеспеағаштар ұзын жағымен жел басым бағытта соғатын жаққа көлденең тартылады. Ағаш кесудің бағыты – жел басым бағытта соғатын жаққа қарсы.

Алаптың жел өті жағында соңғы кеспеағаш кесілгеннен кейін 2 жылдан соң кесілетін кеспеағаштың ені шегінде қорғаныштық белдеу қалдырылады.

Сүректің толымдылығына және ағаш өскіндерінің болуына қарамастан көлемі 2 гектардан 5 гектарға дейін шоқ ағаштарда олардың қорғаныштық әсерін сақтау мақсатында жаппай кеспеағаштық кесу 2 кезекте жүргізіледі. Бірінші кезекте оның жел өтіндегі жартысы кесіледі. Шоқ орманның екінші жартысы ағашы кесілген жерді ойдағыдай қалпына келтіру және өскіннің биіктігі 1,5 метрден асуы үшін қажет мерзім аяқталғаннан кейін іріктеп алынады.

Ауданы 2 гектардан кем шоқ ормандар бір кезекте кесіледі.

Шоқ ағаштың кесіп алынған бөлігі қанағаттанарлық дәрежеде қалпына келмеген жағдайда онда орман екпелері отырғызылады; алқаағаштардың екінші жартысы олар отырғызылғаннан кейін үш жылдан соң кесуге белгіленеді.

Түпкілікті қайыңдар мен көктеректер үшін басты мақсатта пайдалану үшін кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 2-қосымшасының 1-жолында келтірілген.

30. Табиғи өскен сары қараған жыңғылдарында немесе басты тұқымды жойылғаннан кейін қалған жасанды жолмен өскен алқаағаштарда жаппай кеспеағаш кесу жүргізіледі. Кеспеағаштардың ені – 50 метрге дейін, тікелей жанасуы – 2 жыл мерзімде.

Сары қараған жыңғылдары үшін басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 2-қосымшасының 2-жолында келтірілген.

31. Шоқ ормандарда ағаш өскіндерін өсіру үшін ағаш кесудің оңтайлы мерзімі - қазан айынан сәуір айының ортасына дейін. Ағаш дайындау томарды жармай және оның қабығын сыдырмай жүргізіледі. Егер ағашы кесілген жерлерде кейіннен орман екпелері отырғызылатын болса, кесу мерзіміне шек қойылмайды.

2-параграф. Қазақтың ұсақ шоқысының қарағайлы ормандары

32. Қазақтың ұсақ шоқысының қарағайлы ормандарында ерікті-іріктеп және жаппай кеспеағашты тарлап кесу жүргізіледі.

Ерікті-іріктеп кесу тіктілігі 21-30 градус барлық экспозицияның беткейлерінде өсетін толымдылығы 0,6-1,0 орманның ылғалды, таза және құрғақ түрлері қарағайының қарапайым және күрделі, таза және аралас бір жастағы және әртүрлі жастағы алқаағаштарында және тіктілігі 0-20 градус тік қияның барлық экспозицияның беткейлерінде өсетін орманның құрғақ түрлерінің дәл осындай алқаағаштарында жүргізіледі. Ерікті-іріктеп кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 3-қосымшасының 1, 2 және 3-жолдарында келтірілген.

Толымдылығы 0,8-1,0 сүректіңдерде қордың 20-25 пайызы, ал толымдылығы 0,6-0,7 алқаағаштарда – 15-20 пайызы таңдап алынады. Барлық жағдайда сүректіңнің толымдылығы 0,5-тен кемімейді. Кеспеағаш көлемі 10 гектарға дейін.

Келесі ағаш кесу кезеңі қарапайым сүректіңдер толымдылығының 0,6-ға және одан көп мөлшерге немесе бірінші қабаттың толымдылығы 0,3 және одан көп мөлшерге жетуіне және екінші қабаттың толымдылығы жас талдар үшін кемінде 0,4, орта жастағылары үшін – 0,3 болып күрделі алқаағаштың қалыптасуына қарай жүргізіледі.

33. Жаппай тар кеспеағаштық кесу тіктілігі 20 градусқа дейінгі барлық экспозициялардың беткейлерінде өсетін орманның таза және ылғалды түрлерінің қарапайым таза және аралас бір жастағы және әртүрлі жастағы алқаағаштарында жүргізіледі. Қарағай жеткілікті түрде қалпына келмейтін алқаағаштарда олар алғашқы 2 жылда қарағай екпелерін отырғызу арқылы жүзеге асырылады.

Кеспеағаш ені 40 метрден аспайды, көлемі – 2 гектарға дейін. Жанасу мерзімі – кесу жылын есептемегенде 5 жыл. Кеспеағаштардың жанасуы – тікелей. Кеспеағаштар ұзын жағымен жел басым бағытта соғатын жаққа қарама-қарсы, тіктілігі 10 градустан астам беткейлерде көлденең тартылады, ағаш кесудің бағыты баурай бойынша жоғарыдан төмен қарай. Жаппай тар кеспеағаштық кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 3-қосымшасының 4-жолында келтірілген.

3-параграф. Қазақтың ұсақ шоқысының жапырақты ормандары

34. Қазақтың ұсақ шоқысының жапырақты ормандарында жаппай кеспеағаштық және ерікті-іріктеп кесу жүргізіледі.

Ағаш өскіндерінің болуына қарамастан толымдылығы 0,3-1,0 байырғы қайыңдар мен көктеректерде, сондай-ақ қарағай өскіні жоқ қолдан өсірілген сүректіңдерінде осы Қағидалардың 29-тармағына сәйкес жаппай кеспеағаштық кесу жүргізіледі. Кеспеағаштың ең үлкен ауданы беткейдің тіктілігі және шоқ ағаштың 2 гектарға дейінгі көлемі ескеріле отырып белгіленеді. Тіктілігі 10 градустан асатын беткейлерде олар ұзын жағымен көлденең тартылады, кесу бағыты баурай бойынша жоғарыдан төмен қарай. Туынды екпелерде кесуден кейінгі бірінші жылы қарағай екпелері отырғызылады. Жанасу мерзімі - олар отырғызылғаннан кейін 3-5 жыл. Қазақтың ұсақ шоқылы жапырақты ормандарда кеспеағашты жаппай кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 4-қосымшасының 1 және 2-жолдарында келтірілген.

35. Қарағаймен араласқан туынды сүректіңдерде және қанағаттанарлықтай дәрежедегі қарағай өскіні бар таза жапырақты алқаағаштарда осы Қағидалардың 32-тармағында көзделген технология бойынша ерікті-іріктеп кесу белгіленеді. Бұл ретте жапырақты ағаш тұқымдарын қылқан жапырақты ағаштарға алмастыру мақсаты көзделеді. Кезектердің қайталануы – 15 жыл, кеспеағаштар көлемі 10 гектарға дейін. Қазақтың ұсақ шоқылы жапырақты ормандарында ерікті-іріктеп кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 4-қосымшасының 3-жолында келтірілген.

4-параграф. Арал тәрізді қарағайлы ормандар

36. Арал тәрізді қарағайлы ормандарда ерікті-іріктеп және жаппай тар кеспеағаштық кесу жүргізіледі.

Ерікті-іріктеп кесу өсіп тұрған жерінің құрғақ жағдайларында қарапайым және күрделі, таза және аралас бір жастағы және әртүрлі жастағы толымдылығы 0,6-1,0 қарағай алқаағаштарында жүргізіледі. Арал тәрізді қарағай ормандарында ерікті-іріктеп кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 5-қосымшасының 1 және 2-жолдарында келтірілген.

Толымдылығы 0,8-1,0 қарапайым және күрделі сүректіңдерде қор бойынша іріктеу қарқындылығы 25-30 пайызды, толымдылығы 0,6-0,7 болса – 15-20 пайызды құрайды.

Ерікті-іріктеп кесуді өткізу кезінде сүректің толымдылығы 0,5-тен төмендемейді

Кесудің кейінгі кезектері қарапайым сүректің толымдылығы 0,6-ға және одан көп мөлшерге жетуіне немесе бірінші қабаттың толымдылығы 0,3 және одан жоғары күрделі алқаағаштардың қалыптасуына, ал екінші қабатта балауса ағаштар үшін толымдылығы – кемінде 0,4, орта жастағылар – 0,3-ке жетуіне қарай жүргізіледі.

Күрделі алқаағаштарда ерікті-іріктеп кесу толысқан бөлігін сирету арқылы жүргізіледі. Екінші қабаттың толымдылығы 0,4 және одан жоғары болған жағдайда оның қорының 50 пайызына дейін, ал толымдылығы 0,3 болған жағдайда – 30 пайызына дейін іріктеп алынуы мүмкін. Кеспеағаштың ең үлкен ауданы 10 гектарға дейін.

37. Қарағайдың екінші қабаты бар қарапайым және күрделі әртүрлі жастағы, таза және аралас алқаағаштарда ағаш өскіндерінің болуына қарамастан орманның жас және ылғалды түрлерінде жаппай тар кеспеағаштық кесу жүргізіледі. Арал тәрізді қарағайлы ормандарда жаппай тар кеспеағаштық кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 5-қосымшаның 3 және 4-жолдарында келтірілген.

Әртүрлі жастағы алқаағаштарда кесуге орманның толысқан және қурап қалған ағаштары ғана белгіленеді.

Кеспеағаштың ені – 40 метр, көлемі – 2 гектарға дейін. Кеспеағаштардың тікелей жанасу - мерзімі кесу жылын есептемегенде 5 жыл. Кеспеағаштың бағыты - жел басым бағытта соғатын жаққа көлденең, кесу бағыты – жел басым бағытта соғатын жаққа – қарсы.

Қарағайдың қалпына келуі жеткіліксіз алқаағаштарда олар алғашқы екі жылы қарағай екпелерін егу арқылы жүргізіледі.

38. Арал тәрізді қарағайлы ормандардың жапырақты екпелерінде басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу Қазақтың ұсақ шоқысының жапырақты ормандарында көзделген нормативтер мен технологияларға сәйкес жүргізіледі.

5-параграф. Шөлдегі, жайылмалы және тоғай ормандары

39. Жел эрозиясына шыдамды топырақта (саздау, сазды, тақырлау) өсетін қара сексеуіл алқаағаштарында қара сексеуілді де, ақ сексеуілді де жаппай кеспеағаштық кесу жүргізіледі.

Кеспеағаш ені 75 метрге дейін. Жанасу тәсілі – бір белдеуден кейін, жанасу мерзімі – 3 жыл. Қалдырылған белдеулер кесуге бұдан бұрын ағашы кесілген белдеулерде 1 гектарда 3-5 жастағы 500 данадан астам сексеуіл өскіні болған жағдайда немесе оларды орман көмкерген жерлерге ауыстыруды қамтамасыз ететін сандық нормативтік көрсеткіштер болған жағдайда орман екпелері отырғызылғаннан кейін 3-4 жылдан соң белгіленеді. Қара сексеуілдің алқаағаштарында кеспеағашта жаппай кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 6-қосымшасының 1-жолында келтірілген.

Табиғи түлеуді есепке ала отырып, басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу белгіленген сексеуіл тоғайларында мал жаю кесуден 5 жыл бұрын тоқтатылады және кесуден кейін 5 жыл бойы жүргізілмейді.

Өскінмен қайта жаңғырған 300-ден аз данасы бар немесе 1 гектарда 3-5 жастағы сексеуіл өскінінің 500-ден аз данасы бар ағашы кесілген жерлер қанағаттанарлықсыз түрде қайта жаңғыртылған жағдайда оларда орман екпелерін отырғызу қажет.

Аралас түрде қайта жаңғырту кезінде тұқымдық өскіннің жалпы санын 0,6 коэффициентке көбейтеді және бәрін өскін баламасымен көрсете отырып өскінмен қайта жаңару көрсеткішіне қосады.

Сексеуіл екпелерінде ағаш кесу тұқым пісіп-жетілгеннен және вегетация тоқтатылғаннан кейін жүргізіледі:

1) жусанды-тұзды шөлейттің солтүстік кіші аймағында (Алматы облысы, Жамбыл облысының шығыс бөлігі, Солтүстік Арал өңірі) кеспеағаштарды табиғи қайта жаңғыртуға бағдарлау кезінде және 1 гектарда 30 жасқа дейінгі сексеуілдің кем дегенде 300 данасы немесе өскіннің 500 данасы немесе өскін беруге қабілетті даналар мен өскіндердің қажетті жиынтық мөлшері болған жағдайда - желтоқсаннан наурызға дейін ;

2) оңтүстік кіші аймақта (Жамбыл облысының батыс бөлігі, Оңтүстік Қазақстан және Қызылорда облыстары) - жоғарыда айтылғандар минимумнан жоғары болған жағдайда - желтоқсаннан ақпанға дейін жүргізіледі.

Ағашы кесілген жерлерде алқаағаштарды жасанды жолмен қалпына келтіру кезінде сексеуілді сындыру бүкіл жыл бойына жүргізіледі.

40. Ерекше қорғаныш учаскелерін қоспағанда, "өзендер, көлдер, су қоймалары, арналар және басқа да су объектілері жағалауларындағы тыйым салынған орман белдеулері" мемлекеттік орман қоры санатының өскін арқылы қайта жаңғыратын су жайылмалы жапырақты сүрекдіңдерде жаппай тар кеспеағаштық кесу белгіленеді. Бұл ретте көлемі 1 гектардан асатын барлық телімдер ені 40 метрге дейінгі кеспеағаштарға бөлінеді, жанасуы - ықтырмалы (2 кеспеағаштан кейін), ал телімнің ені 80 метрден кем болған кезде – бір белдеуден кейін (бір кеспеағаштан кейін), кесу жылын есептемегенде жанасу мерзімі – 2 жыл. Жайылманың алқаағаштарында жаппай кеспеағаштық кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидалардың 6-қосымшасының 2-жолында көрсетілген.

Көлемі 1 гектардан аз таксациялық телімдер олардың пішіміне қарамастан кесуге тұтастай белгіленеді.

Барлық алқаағаштар үшін кеспеағаш бағыты су арнасының басты бағытына көлденең, ал кесу бағыты - ағынға қарама-қарсы.

Өзен арнасын бойлай орналасқан телім ені 40 метрден кем болған кезде кеспеағаштың ұзын жағы өзенді бойлай орналасады, бұл жағдайда кеспеағаштың көлемі 1 гектардан аспайтындай болып белгіленеді.

Жайылмалы екпелердегі өскіннің барынша жақсы қайта жаңғыруын қамтамасыз ету мақсатында ағаш кесу қыркүйектен бастап сәуір айының басына дейін жүргізіледі. Өскін беру қабілетін жоғалтқан екпелер жаз кезінде кесіледі. Үйеңкілік сүрекдіңдерді ағын сулар басылғаннан кейін жаз кезінде (тамызға дейін) кесу белгіленеді.

41. Жайылмалардың талды жыңғылдарында жаппай тар кеспеағаштық кесу жүргізіледі. Кеспеағаштар ені – 40 метрге дейін. Жанасуы – 2 жылдық мерзіммен тікелей. Ағаш кесу қар сулары азайған соң жаз кезінде жүргізіледі. Жайылма ормандарындағы талдар жыңғылдарында жаппай тар кеспеағаштық кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 6-қосымшасының 3-жолында келтірілген.

42. Тоғайлы талдарда (Жоңғар және Вильгельм талдары) және жыңғылдарда ені 40 метрден аспайтын кеспеағаштарда жаппай тар кеспеағаштық кесу жүргізіледі, жанасуы – 3 жылдық мерзіммен бір белдеуден кейін. Қалдырылған белдеулерде ағаш кесу аралас кеспеағашта ағаштың қайта жаңаруы қанағаттанарлық деңгейде болған жағдайда жүзеге асырылады. Жайылманың алқаағаштарындағы тал тоғайлары мен жыңғылда жаппай тар кеспеағаштық кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 6-қосымшасының 4 және 5-жолдарында келтірілген.

Ағаш кесуді жүргізу уақыты - қыс немесе ерте көктем.

43. Шоқ талдарда, сондай-ақ барлық басқа табиғи аймақтардың талдарында ені 40 метр кеспеағашта жаппай тар кеспеағаштық кесу жүргізіледі. Жанасуы – 2 жылдық мерзіммен тікелей. Барлық табиғи аймақтардың талдарында жаппай тар кеспеағаштық кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 6-қосымшасының 6-жолында келтірілген.

Ағаш кесу уақыты – жаз кезінде қар суының тасуы басылғаннан кейін. Кесу бағыты кеспеағаштың ұзын жағы өзен арнасына көлденең орналасып, оның ағысына қарсы белгіленеді.

5. Тау ормандарының мемлекеттік орман қоры учаскелерінде басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу

44. Тау ормандары табиғи жағдайларының кешені, ағаш-бұта өсімдіктерінің тұқымдық құрамы мен орманның қайта жаңару жағдайларына қарай төмендегідей бөлінеді:

1) Қалба тауларының қарағайлы ормандарын, Кенді Алтайдың қою түсті қылқан жапырақты ормандарын, Оңтүстік Алтай мен Сауырдың жапырақты ормандарын қамтитын Қазақстан Алтайының ормандары;

2) Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауының қылқан жапырақты- жапырақты ормандары;

3) Батыс Тянь-Шань мен Қаратаудың арша жемісті ағаш ормандары.

45. Батыс Тянь-Шань мен Қаратаудың арша жемісті ағаш ормандарында басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу жүргізілмейді.

Қазақтың ұсақ шоқылы тау ормандарына жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың ұсақ шоқылы ормандарында басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу тәртібі қолданылады.

1-параграф. Кенді Алтайдың қою түсті қылқан жапырақты (майқарағайлы және шыршалы) ормандары

46. Бір жастағы майқарағай және шырша алқаағаштарында, төзімді және төзімсіз топырақты солтүстік экспозициялардың қиялы, еңісті баурайларында, сондай-ақ топырағы төзімді тікті беткейлерде жаппай тар кесулер жүргізіледі. Кеспеағаштың ені 70 метрден аспайтын, кеспеағаштардың қиылысуы жолақты, 1 кеспеағаш арқылы, түйісу мерзімі 5 жыл, кеспеағаштың ауданы 10 гектардан аспайды. Рудный Алтайдың қара қылқан жапырақты ормандарында жаппай тар кеспеағаш кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 7-қосымшаның 1 және 2-жолдарында келтірілген. Орманның жас ағаштарды сақтау мақсатында диаметрі 16 см-ге дейінгі ағаштарды кесу жүргізілмейді, тек ағаштарды сүйреуді қоспағанда.

Ескерту. 46-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Экология және табиғи ресурстар министрінің м.а. 28.06.2024 № 143 (алғашқы ресми жарияланған күннен бастап күнтізбелік он күн өткеннен кейін қолданысқа енгізіледі) бұйрығымен.

47. Топырағы төзімді солтүстік экспозициялардың қиялы және еңісті беткейлерінде және топырағы төзімсіз солтүстік экспозициялардың қиялы баурайларында толымдылығы 0,6-1,0 әртүрлі жастағы майқарағай мен шырша екпелерінде, егер сүрекдіңдердің орташа жастағы және өсіп-жетіліп қалған бөлігінің толымдылығы 0,4-тен кем болмаса, ұзақ мерзімді-біртіндеп кесу жүргізіледі. Кенді Алтайдың қою түсті қылқан жапырақты ормандарында ұзақ мерзімді – біртіндеп кесулердің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға "Таулы ормандарда басты мақсатта пайдалану үшін кесу тәсілдері" 7-қосымшасының 3 және 4-жолдарында келтірілген.

Бірінші кезекте пісіп-жетілген, қураған және уақыты өтіп кеткен ағаштарды аластау есебінен қордың 50 пайызына дейін кесіледі. Алқаағаштардың толымдылығын 0,4-тен төмендетуге жол берілмейді. Қорытынды кезек жақсы қайта жаңғыру орын алған (шәкіл бойынша) кезде жүргізіледі. Ағаш кесудің қайталану мерзімі – қалған ұрпақ пісіп-жетілу жасына жеткеннен кейін – 30-40 жыл. Кеспеағаш ауданы 20 гектардан астам тағайындалмайды.

48. Толымдылығы 0,6-1,0 майқарағай мен шырша алқаағаштарында ерікті-іріктеп кесу:

1) егер орташа жастағы және өсіп-жетіліп қалған сүрекдіңдердің толымдылығы 0,4-тен кем болса, топырағы төзімді солтүстік экспозициялардың жайпақ және қиялы беткейлеріндегі топырағы төзімсіз солтүстік экспозициялардың қиялы баурайларындағы әртүрлі жастағы алқаағаштарында;

2) топырағы төзімсіз солтүстік экспозициялардың қиялы және топырағы төзімді солтүстік экспозициялардың тік баурайларында әртүрлі жастағы алқаағаштарында;

3) топырағы төзімсіз солтүстік экспозициялардың тік баурайларында әртүрлі жастағы және бір жастағы алқаағаштарда;

4) топырақтың төзімділігіне қарамастан оңтүстік экспозициялардың жайпақ, қиялы және тік бір жастағы және әртүрлі жастағы алқаағаштарында жүргізіледі.

Топырағы төзімді солтүстік экспозициялардың баурайларында ағаш кесудің қарқындылығын алқаағаштардың толымдылығын 0,5-тен төмен болмайтын мөлшерге жеткізіп, бастапқы қордың 30 пайызынан, топырағы төзімсіз оңтүстік экспозициялардың беткейлерінде – 20 пайызынан астам тағайындалмайды.

Екінші және үшінші кезектер бір жастағы алқаағаштарда 10 жылдан кейін, әртүрлі жастағы алқаағаштарда – 20 жылдан кейін жүргізіледі. Кеспеағаштың көлемі 15 гектардан аспайтын мөлшерде белгіленеді.

Кенді Алтайдың қою түсті қылқан жапырақты ормандарында ерікті-іріктеп кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағиданың 7-қосымшасының 5, 6, 7, 8, 9, 10 және 11-жолдарында келтірілген.

2-параграф. Солтүстік Тянь-Шань мен

Жоңғар Алатауының шыршалы және майқарағайлы ормандары

49. Топырағы төзімді барлық экспозицияның жайпақ және қиялы беткейлеріндегі бір жастағы шыршалы алқаағаштарында әрбір кезекте қордың 30-40 пайызы кесіліп, екі-үш кезекте біртіндеп кесу жүргізіледі. Солтүстік Тянь-Шанның және Жоңғар Алатауының қою түсті қылқан жапырақты ормандарында біртіндеп кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидалардың 7-қосымшасының 11-жолында келтірілген.

50. Толымдылығы 0,6-1,0 шыршалы алқаағаштарда ерікті-іріктеп кесу:

1) топырақтың төзімділігіне қарамастан барлық экспозицияның жайпақ және қиялы беткейлеріндегі әртүрлі жастағы алқаағаштарда;

2) топырақтың төзімділігіне қарамастан барлық экспозициялардың тік беткейлеріндегі бір жастағы және әртүрлі жастағы алқаағаштарда жүргізіледі.

Ағаш кесудің қарқындылығын алқаағаштардың толымдылығын 0,5-тен төмен болмайтын мөлшерге жеткізіп, бастапқы қордың 25-30 пайызынан аспайтын мөлшерде тағайындалады.

Екінші және үшінші кезектер 25-30 жылдан кейін өткізіледі. Кеспеағаштың көлемі баурайлардың тіктілігіне қарай 15-20 гектардан аспайтын мөлшерде белгіленеді. Солтүстік Тянь-Шанның және Жоңғар Алатауының шыршалы алқаағаштарында ерікті-іріктеп кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 7-қосымшасының 13 және 15-жолдарында көрсетілген.

51. Топырағы төзімді және төзімсіз барлық экспозициялардың жайпақ, қиялы және тік беткейлерінде майқарағайлы бір жастағы және әртүрлі жастағы алқаағаштарда ерікті-іріктеп кесу жүргізіледі.

Топырағы төзімсіз тік беткейлерде ағаш кесудің қарқындылығын алқаағаштардың толымдылығын 0,5-тен төмен болмайтын мөлшерге жеткізіп, бастапқы қордың 20 пайызынан, жайпақ және қиялы беткейлерде 30 пайызынан астам арттыруға тағайындалмайды. Солтүстік Тянь-Шанның және Жоңғар Алатауының майқарағайлы алқаағаштарында ерікті-іріктеп кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидалардың 7-қосымшасының 14 және 16-жолдарында келтірілген.

Кеспеағаштың көлемі 15 гектардан аспайтын мөлшерде белгіленеді.

3-параграф. Оңтүстік Алтай, Сауыр мен Тарбағатайдың балқарағай ормандары

52. Топырағы төзімді барлық экспозициялардың жайпақ және қиялы беткейлеріндегі, сондай-ақ топырағы төзімсіз барлық экспозициялардың жайпақ және қиялы баурайларындағы бір жастағы жапырақты алқаағаштарда біртіндеп кесу жүргізіледі. Оңтүстік Алтай, Сауыр мен Тарбағатайдың балқарағайлы ормандарындағы біртіндеп кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 7-қосымшасының 17 және 18-жолдарында көрсетілген.

Толымдылығы 0,9-1,0 алқаағаштарда бірінші кезекте қордың 30 пайызына дейінгі мөлшері кесіліп, үш кезекті біртіндеп кесу жүргізіледі. Екінші кезекте 40 пайызынан аспайтын мөлшері кесіледі.

Толымдылығы 0,6-0,8 алқаағаштарда бірінші кезекте қордың 40 пайызына дейінгі мөлшері іріктеле отырып, екі кезекті біртіндеп кесу жүргізіледі. Ағаш кесуді қайталау мерзімі – 10 жыл. Кеспеағаштың ауданы 20 гектардан аспайтын, соңғы кезек кезінде – 10 гектардан аспайтын мөлшерде тағайындалады.

Екі жағдайда қорытынды кезек жақсы қайта жаңару орын алған жағдайда жүргізіледі.

53. Топырағы төзімді солтүстік экспозициялардың жайпақ және қиялы баурайларында және топырағы төзімді оңтүстік экспозициялардың қиялы баурайларында өсетін әртүрлі жастағы балқарағайлы алқаағаштар, егер өсіп-жетілу жасына жетпеген сүректіңдердің толымдылығы кемінде 0,4-ті құраса, біртіндеп ұзақ мерзімді кесу жүргізіледі. Оңтүстік Алтай, Сауыр мен Тарбағатайдың балқарағай ормандарындағы біртіндеп ұзақ мерзімді кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 7-қосымшасының 19 және 21-жолдарында келтірілген.

Бірінші кезекте қураған, толысқан және көнерген ағаштарды аластау есебінен қордың 50 пайызына дейінгі мөлшері кесіледі, бұл жағдайда алқаағаштардың

толымдылығын 0,4 -тен төмендетілмейді. Қорытынды кезек жақсы қайта жаңару орын алған жағдайда (шәкіл бойынша) жүргізіледі. Қайталану мерзімі – 30 жыл. Кеспеағаштың ауданы 10 гектардан аспайтын мөлшерде тағайындалады.

54. Толымдылығы 0,6-1,0 балқарағайлы алқаағаштарды ерікті-іріктеп кесу:

1) егер өсіп-жетілу жасына жетпеген сүректің толымдылығы 0,4-тен кем болса, топырағы төзімді солтүстік экспозициялардың жайпақ және қиялы беткейлеріндегі оңтүстік экспозициялардың жайпақ беткейлеріндегі әртүрлі жастағы алқаағаштарда;

2) топырағы төзімсіз барлық экспозициялардың жайпақ және қиялы беткейлеріндегі әртүрлі жастағы алқаағаштарда;

3) топырағы төзімді оңтүстік экспозициялардың қиялы беткейлерінде әртүрлі жастағы алқаағаштарда;

4) топырағы төзімсіз барлық экспозициялардың тік беткейлеріндегі әртүрлі және бір жастағы алқаағаштарда;

5) топырағы төзімді барлық экспозициялардың тік баурайларындағы бір және әртүрлі жастағы алқаағаштарда жүргізіледі.

Топырағы төзімді баурайларда ағаш кесудің қарқындылығы 30 пайыздан, топырағы төзімсіз тік беткейлерде – 20 пайыздан аспайтын мөлшерде (ағаш сүйретіп шығару жолын тартуға кесілген сүрек көлемін есепке алмай) тағайындалады. Екінші және үшінші кезектер бір жастағы алқаағаштарда 10 жылдан кейін, әртүрлі жастағы алқаағаштарда – 20 жылдан кейін жүргізіледі. Оңтүстік Алтай, Сауыр мен Тарбағатайдың балқарағайлы ормандарындағы ерікті-іріктеп кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 7-қосымшасының 20, 22, 23, 24, 25 және 26-жолдарында келтірілген.

Тік беткейлерде кеспеағаштың ауданы 15 гектардан, жайпақ және қиялы беткейлерде – 20 гектардан аспайтын мөлшерде тағайындалады.

55. Балқарағайлы-майқарағайлы алқаағаштарда бірінші кезекте кесуге майқарағай ағаштары жатады.

4-параграф. Қазақстандық Алтайдың, Солтүстік Тянь-Шаньның және Жоңғар Алатауының жапырақты ағаш ормандары

56. Алдын ала қайта жаңғыруына қарамастан орманның байырғы түрлерінің қайыңдықтарында, ал қылқан жапырақты ағаш тұқымдары қанағаттанарлық және қанағаттанарлықсыз дәрежеде (шәкіл бойынша) қайта жаңғыруы орын алған жағдайда орманның туынды түрлерінің екпелерінде жаппай кеспеағаштық кесу топырағы төзімді барлық экспозициялардың жайпақ, еңісті және тік беткейлерінде және топырағы төзімсіз қиялы беткейлерде жүргізіледі.

Кеспеағаштың ені – 100 метр. Кеспеағаштың жанасуы - жолақ арқылы, жанасу мерзімі – 2 жыл, кеспеағаштың көлемі 10 гектардан аспайды. Жаппай кеспеағаш

кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 7-қосымшасының 27 және 28-жолдарында келтірілген.

Толысу жасына жетпеген қылқан жапырақты ағаштар (құрғап бара жатқан және қу ағаштардан басқа) кесуге белгіленбейді.

Байырғы қайыңдықтарда қылқанды ағаштардың жаңаруы нашар болса, онда 20 градус тіктілікке дейінгі жаппай кесулерден кейін, қылқанды ағаштардың екпелері отырғызылады.

Ескерту. 56-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Экология және табиғи ресурстар министрінің м.а. 28.06.2024 № 143 (алғашқы ресми жарияланған күннен бастап күнтізбелік он күн өткеннен кейін қолданысқа енгізіледі) бұйрығымен.

57. Орманның түріне және топырақтың төзімділігіне қарамастан барлық экспозициялардың жайпақ, қиялы және тік беткейлерінде өсетін көктерек, терек және ағашқа ұқсас тал алқаағаштарында жаппай кеспеағаштық кесу жүргізіледі. Көктерек, терек және ағаш тәріздес тал алқаағаштарында жаппай кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 7-қосымшасының 31-жолында келтірілген.

Толысу жасына жеткен қылқан жапырақты ағаштардың бірлі-жарым қоспасы орман шымылдығы астында қылқан жапырақты өскін болмаған жағдайда кесуге жатпайды. Егер сүректің шымылдығы астында қылқан жапырақты ағаш тұқымдыларының жақсы (шәкіл бойынша) қайта жаңғыруы орын алса, толысу жасына жеткен қылқан жапырақты ағаштар кесу процесінде кесілуі мүмкін.

58. Барлық экспозициялардың жайпақ және қиялы баурайларындағы тау бұталары жыңғылдарында әр белдеуден кейін жанасатын ені 40 метр кеспеағаштарда жаппай тар кеспеағаштық кесу жүргізіледі, кеспеағаштың ауданы 2,5 гектардан аспайды. Қалдырылған белдеулер өскін 1 метр биіктікке жеткен соң 2 жылдан кейін кесіледі. Тау ормандарындағы бұталарды жаппай тар кеспеағаштық кесудің негізгі көрсеткіштері осы Қағидаларға 7-қосымшасының 30-жолында келтірілген.

3-бөлім. Мемлекеттік орман қорының учаскелерінде аралық мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу

59. Мақсаттары мен міндеттеріне байланысты аралық мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу мынадай түрлерге бөлінеді:

- 1) орманды күтіп-баптау мақсатында кесу;
- 2) іріктеп санитариялық мақсатта кесу;
- 3) құндылығы аз орман алқаағаштарын, сондай-ақ қорғаныштық, су қорғау және басқа функцияларынан айырылып бара жатқан алқаағаштарды қайта жаңартуға байланысты кесу;
- 4) балауса ағаштар арасындағы бірлі-жарым ағаштарды кесу.

6. Орманды күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді жүргізудің міндеті, түрлері және негізгі орман өсіру қағидаттары

60. Орманды күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу жоғары толымдылықты (0,8-1,0) алқаағаштар пайда болған сәттен бастап жүргізіледі және басты мақсатта пайдалану үшін кесу жасына жарты класс қалғанда аяқталады, ол Орман кодексінің 93-бабының 1-тармағына сәйкес басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесуге рұқсат беріледі және Орман кодексінің 93-бабының 2-тармағына және осы Қағидалардың 23 және 28-тармағына сәйкес басты мақсатта пайдалану үшін кесу жүргізу шектеу белгіленген алқаағаштарда өсу кезеңі бойына жүргізіледі.

61. Орманды күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу Орман кодексінің 92-бабының 1-тармағында белгіленген орман пайдалануды шектеу режимдері ескеріле отырып, мемлекеттік орман қорының барлық санаттарының ормандарында жүргізіледі.

62. Алқаағаштардың жасына (даму кезеңіне) және тұқымдылық құрамына қарай орманды күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің мынадай түрлері: жарықтандыру, тазарту, сирету және өтпелі ағаш кесу жүргізіледі.

Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің жекелеген түрлерінің мақсаты мыналар болып табылады:

жарықтандыру – аралас балауса ағаштарда құрамын күтіп-баптау және жиілігін реттеу. Тазарту жасында күтіп-баптаудың осы түрі негізінен басты тұқымдардың алқаағаштар құрамына қажетті мөлшерде қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған;

тазарту – алқаағаштар құрамы мен пішінін күтіп-баптау, сондай-ақ оның жиілігін реттеу;

сирету – алқаағаштардың сапасы мен құрылымын жақсарту үшін дің мен ұшарбастың пішінін күтіп-баптау;

өтпелі ағаш кесу – таңдаулы ағаштарда өскінді көбейту, техникалық тұрғыдан толысқан сүректің сапасын бір мезгілде арттыра отырып, оны өсіру мерзімін қысқарту және алқаағаштарды басты ағаш кесулерге дайындау мақсатында алқаағаштарды баптап-күту. Кесу түрлері мен оларды жүргізу шегі ағаш топтары бойынша осы Қағидаларға 8-қосымшасында келтірілген.

63. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу емпелердің селекциялық-генетикалық қасиеттері мен биологиялық орнықтылығын төмендетпей, орманды одан әрі кезең-кезеңмен пайдалану ескеріле отырып жүзеге асырылады.

64. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді жүргізу кезінде ағаштарды жіктеу жүргізіледі, барлық ағаштар шаруашылық және биологиялық белгілері бойынша үш санатқа: I – таңдаулылар, II – қосалқылар, III – аластауға тиістілер деп бөлінетін биотоптар бөліп алынады:

1) таңдаулыларға – биіктеп жақсы өскен, зақымданбаған түзу, толық сүректі және бұтақтарынан жақсы тазартылған діңі бар, терең тамырланған, қылқан жапырақтары (

жапырақтары) қалыпты өскен, біркелкі дамыған, жіңішке бұтақты, жіңішке үшкір ұшарбасы бар басты тұқымның сау ағаштары жатады. Жапырақты алқаағаштарда тұқымдық ағаштарға және шірікке төзімді ағаштардың нысандарына артықшылық беру керек. Таңдаулы ағаштар негізінен осы Қағидаларға 9-қосымшаға сәйкес I, II және III өсу сыныптарының ағаштарынан олардың өсу орнының жағдайларын ескере отырып, алқаағаштағы ағаштардың өсу сыныптары бойынша жіктелуіне орай іріктеп алынады. Күрделі алқаағаштарда мұндай ағаштар бірінші қабаттан да, екінші дәрежелі қабаттардан да іріктеп алынады.

Екпелердің жекелеген топтарында I санаттағы ағаштар болмаған жағдайда өсіп тұрғандарының салыстырмалы түрде таңдаулылары қалдырылады.

Күтіп-баптау кезінде таңдаулы ағаштар ішінен пісіп-жетілу жасына дейін қалдырылатын мақсатты ағаштар бөліп алынады. Бұл ағаштар сирету жасынан бастап бөлінеді;

2) қосалқыларға – таңдаулы ағаштардың бұтақтарынан тазаруына, олардың діндері мен ұшарбастарының қалыптасуына ықпал ететін, топырақ қорғау және топырақ жақсарту функцияларын орындайтын негізінен шымылдың төменгі бөлігіндегі немесе екінші қабатты құрайтын ағаштар жатады. Оларға сондай-ақ егер олар алаңқайлар мен орман шетінде орналасқан болса, таңдаулылар санатына енбеген жоғарғы шымылдың бірлі-жарым ағаштары, сондай-ақ егер олар басты тұқымның өскініне кедергі жасамаса, аласа ағаш нысанындағы бұталар мен ағаштар жатады;

3) аластауға жататын ағаштарға:

кеуіп қалған, дауыл әсерінен құлаған, қардың әсерінен құлаған, қураған, өсуін тоқтату дәрежесіне дейін саңырауқұлақ ауруларынан және зиянкестерден зақымданған;

егер бұл ағаштар алқаағаштарда пайдалы рөл атқармаса, күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуден кейін оңала алмаса (тегіс, шар тәрізді және үрмелі ұшарбасы бар) және оларды кесу үлкен ашық алаңқайлар құрамаса, қисайған, қос тармақты, жоғарғы басы жоқ, ірі-ірі өгей бұтақшалары бар, қатты өсіп, ұшарбасы тым төмен иілген және қатты сүйірленген, көп күйзеліс көрген;

іріктеп алынған таңдаулы және қосалқы ағаштардың өсуіне және ұшарбастарының қалыптасуына бөгет жасайтын (сабалайтын, көленкелеген, қысатын және тағы да басқалар) ағаштар, егер оларды кесу алқаағаштардың бүлінуіне душар етсе, ілеспе тұқымдылар мен басты тұқымдының өкілдері;

егер олар өте қалың шоғырлар құраса, жекелеген қалыпты дамыған және күйзелмеген ағаштар жатады.

Егер олар оқшауланып өссе және кеуіп қалмаған болса, қуыстар мен құс ұялары бар, діндерінің техникалық қасиеттері нашар ағаштар кесуге тағайындалмайды.

Ескерту. 64-тармаққа өзгеріс енгізілді – ҚР Экология және табиғи ресурстар министрінің м.а. 28.06.2024 № 143 (алғашқы ресми жарияланған күннен бастап күнтізбелік он күн өткеннен кейін қолданысқа енгізіледі) бұйрығымен.

65. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуге тартылатын барлық алқаағаштар учаскелерінде таңдаулы және қосалқы (пайдалы) ағаштарды қалдыруға және тиісінше осы Қағидалардың 64-тармағында келтірілген жіктемелер мен нұсқамаларға сәйкес кесуге жататын ағаштарды аластауға мүмкіндік беретін күтіп-баптаудың төменгі және жоғарғы әдістері бір мезгілде қолданылады.

66. Таза алқаағаштарда негізінен алқаағаштардың бағынысты бөлігінен мөлшері мен өсу сыныптары әртүрлі ағаштарды кесе отырып, күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің белсенді төменгі әдісі қолданылады.

67. Аралас және күрделі алқаағаштарда ағаштар кесу өнімділігі жоғары және өрттерге барынша төзімді алқаағаштар қалыптастыру үшін орман шымылдығының барлық бөліктерінде жүргізіледі.

68. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу үшін ағаштар іріктеу оларда бір немесе бірнеше таңдаулы ағаш таңдап алынатын жекелеген биотоптар бойынша жүргізіледі, ал содан соң оларға қосалқы (пайдалы) ағаштар және аластауға жататын ағаштар белгіленеді.

69. Жарықтандырылған және тазартылған жерлерде ағаштарды кесуге белгі салу бүкіл учаскеде жүргізілмейді. Бұл үшін учаскенің үйреншікті жерлерінде кейіннен мұқият кесуге ұшырайтын және бүкіл ауданда күтіп-баптау жұмысын жүргізу үшін үлгі ретінде пайдаланылатын бірнеше сынақ алаңы немесе жолақтық сынама салынады.

70. Сирету және өтпелі кесу кезінде ағаштар кесуге учаскенің бүкіл алаңында онда таңдаулы ағаштардың біркелкі орналасуын ескере отырып іріктеледі.

71. Басты тұқым ағаштары біркелкі бөлінбеген балауса ағаштарда басты тұқым топтарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің шоғырлық тәсілі қолданылады, мұнда басты тұқым топтарында және екінші дәрежелі ағаш шымылдығы биіктігінің жартысына тең қашықтықта олардың айналасындағы ілеспе тұқымдардың барлық ағашы кесіледі. Қалған алаңда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу жүргізілмейді.

72. Бір қабатты қылқанды-жапырақты алқаағаштарда қылқан жапырақты ағаш тұқымдары биотоптарындағы екінші дәрежелі тұқымдар толық аластатылады (жоғарғы әдіспен күтіп-баптау), олардың қою, таза биотоптары шамалы сиретіледі (төменгі әдіспен күтіп-баптау) және жапырақты ағаш тұқымдарының биотоптары сәл ғана сиретіледі.

73. Бір қабатты жапырақты-қылқанды балауса ағаштарда және екінші қабаттағы басты тұқыммен күрделі әртүрлі жастағы алқаағаштарында жапырақты тұқымды ағаштарды кесу учаскенің бүкіл алаңында жүргізіледі, бұл ретте қылқан жапырақты ағаш тұқымдары өскінінің біркелкі орналасуын және соңғыларының орманның қалдырылатын бөлігінің құрамында басым болуын қамтамасыз ету керек.

74. Қылқан жапырақты ағаш тұқымдары тым көлегейленіп, толымдылығы 0,5-тен кем мөлшерде болса, жапырақты ағаш шымылдығын кесу белдеулермен жүргізіледі. Белдеулер ені екінші дәрежелі қабаттың екі биіктігіне тең етіп белгіленеді. Бұл ретте

бірінші кезекте күтіп-баптау жапырақты ағаш тұқымдарының барлық ағаштары таңдалып, қылқан жапырақты ағаштар қалдырылатын учаскенің бүкіл алқабының кем дегенде 50 пайызында жүргізіледі. Кесу белдеулері қалдырылатын ені дәл осындай қорғаныштық ықтырмалармен алмасып отырады. Белдеулер бағыты құрғақшылық жағдайларда батыстан шығысқа қарай, ал таулы аудандарда – баурайға көлденең күйінде қабылданады. 4-5 жылдан соң қалдырылған ықтырмалардағы жапырақты ағаш тұқымдарының ағаштары кесіледі және бір мезгілде бұдан бұрын кесілген белдеулеріндегі басты тұқымды күтіп-баптау жүргізіледі.

75. Белдеулік (дәліздік) күтіп-баптау ілеспе тұқымды немесе басты тұқымды бұталарының жекелеген қатарлары шабылатын, ал қалған қатарларда селекциялық сирету жүргізілетін аралас орман екпелеріне де, таза орман екпелерінде де қолданылады.

76. Ықтырмалармен немесе жолақтармен құрылған орман екпелерінде толымдылықты азайту шеткі қатарларды барынша аз сирете отырып ықтырмалардағы немесе жолақтардағы сүректің толымдылығына байланысты жүргізіледі.

77. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу ылғал үнемі жетіспейтін немесе ол артығымен болатын жекелеген алқаағаштарды қоспағанда, Орман кодексінің 92-бабының 2 және 3-тармақтарында сәйкес мемлекеттік орман қорының барлық учаскелерінде тағайындалады:

1) шаруашылық тұрғыдан алғанда қажет емес алқаағаш құрамы, алаң бірлігіндегі ағаштар саны (тығыздығы), діңдердің әртараптануының жоғары деңгейі және толымдылығы, ағаштардың бір біріне өзара күшті әсер етуі және сүректің жалпы нашар жай-күйі күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді белгілеу қажеттілігінің негізгі көрсеткіштері болып табылады;

2) аралас алқаағаштар күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуге басты тұқымдыны ілеспе тұқымдылар күйзелткен және тиісті орман өсіру жағдайларына сәйкес келетін шаруашылық тұрғыда бағалы алқаағаштардың қалыптасу процесіне ілеспе тұқымдылар жайсыз әсер еткен жағдайларда белгіленеді;

3) ағаштар шоғыр-шоғыр болып орналасқан таза және аралас сүректіңдерде, егер жекелеген шоғырларда (топтарда) басты тұқымдыларды екінші дәрежелі тұқымдылардың көлегейлеп тастау қатері орын алса немесе таза шоғырлар қатты көлегейленіп қалған болса, олардың жалпы түйісуі мен жуандығына қарамастан күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу белгіленеді;

4) туынды алқаағаштар (уақытша орман түрлері), қай жерде бар болса, сонда басты тұқымдылардың (қылқан жапырақты, қатты жапырақты және басқалар) өміршең ағаштарының жеткілікті мөлшері олардың жуандығына қарамастан күтіп-баптау мақсатында кесуге белгіленуі мүмкін.

78. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу ең алдымен таңдаулы орман өсіру жағдайларында аралас, көлегейленген, толымдылығы жоғары және бонитеті жоғары

алқағаштарда белгіленеді. Өзге де тең жағдайларда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу мынадай ретпен белгіленеді:

1) бірінші кезек – жарықтандыру, тазарту және сирету;

оларды қажетсіз тұқымдылар көлегейлеп тастайтын жағдайларда, кеспеағашты игеру кезінде сақталып қалған басты тұқымдылар мен балауса ағаштарда;

екінші дәрежелі тұқымдылар шымылдығы астындағы басты тұқымдылары бар балауса ағаштарда;

бір шымылдықтағы басты және екінші дәрежелі тұқымдылар бар аралас балауса ағаштарда;

бағалы тұқымдылардың көлегейленіп тасталған таза балауса ағаштарда, сондай-ақ тұқымдық-өскіннен өсіп-өнген балауса ағаштарда;

екінші дәрежелі тұқымдылар шымылдығы астындағы басты тұқымды бар аралас алқаағаштарда;

2) екінші кезек: таза алқаағаштарды сирету;

аралас және күрделі алқаағаштардағы өтпелі кесу;

3) үшінші кезек – таза алқаағаштарда өтпелі кесу.

79. Ағаштардың біркелкі орналастыру кезінде сирету мен өтпелі кесу әдетте толымдылығы 0,7-ден жоғары алқаағаштар белгіленеді.

80. Бонитеті V сыныптан төмен, тіктілігі 30 градустан жоғары алқаағаштар күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуге белгіленбейді.

81. Таза қарағай және балқарағай орман екпелерінде күтіп-баптау мақсатындағы кесулері I, II және III, ал араластарда – I, II, III, IV және V класс бонитеттерінде белгіленеді.

82. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу уақыты:

1) аралас балауса ағаштарда және күрделі күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу басты тұқымдарды екінші дәрежелі тұқымдардың көлегейлеп тастау қатері байқала салысымен, ал таза балауса ағаштарда – ұшарбастар қысылып, жапырақтары түсе басталған бойда жүргізіледі. Жасанды жолмен өсірілген қарағай балауса ағаштарында бірінші рет күтіп-баптау қатарлардағы ағаштардың ұшарбастары түйіскен сәттен бастап жүргізіледі;

2) ағаштардың жапырақтары түсіп қалған жағдайда жарықтандыру мен тазарту бүкіл вегетациялық кезең бойы жүргізіледі.

3) кеш сиретілген, діндері тым шығыңқы және жеткілікті дәрежеде орнықты емес қалың балауса ағаштарда, сондай-ақ далалық аймақтың жапырақты балауса ағаштарда оны негізінен көктем кезінде жүргізуге болады;

4) далалық аудандардағы қарағайдың орман екпелерін қоса алғанда, қылқан жапырақты талдарда шабылатын ағаштарды сату мақсатында күздің аяғы мен қыстың басында ағаш кесуге жол беріледі.

Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу объектілерін және оны жүргізу уақытын таңдау аңшылық шаруашылығы, жанама орман пайдалану және табиғат қорғау мүдделері ескеріле отырып жүргізіледі.

83. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің қарқындылығы мен қайталануы:

1) күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің қарқындылығы немесе ағаш шымылдығының жабылу және екпелердің толымдылығы деңгейімен, немесе тиісінше кесуге дейінгі діндер саны мен екпелер қорының пайызымен көрсетілетін шабылатын діндер мен екпелер қорының мөлшерімен, немесе 1 гектарға шаққанда ағаштар кесу алаңдарының бастапқы сомасын төмендету деңгейімен айқындалады;

2) орманды күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің қарқындылығы ормандардың тағайындалуына, орманның түріне, құрамына, жасына, толымдылығына, бонитет сыныбына, екпелердің құрылымына, жалпы жай-күйіне және күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің мақсатына қарай белгіленеді;

3) көрсеткіштердің төмендеу шамасы бойынша күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу қарқындылығының мынадай дәрежелері болады: өте баяу – 10 пайызға дейін, баяу – 11-20, бірқалыпты – 21-35, күшті – 36-50 пайыз және өте күшті 50 пайыздан астам;

4) балауса ағаштарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу қарқындылығы әдетте ағаш шымылдығы жабылуының төмендеу дәрежесімен анықталады. Орта жастағы және толысушы алқаағаштарда, ал орман шаруашылығын қарқынды жүргізу аймағында (далалық және орманды далалықаймақтар) және сирету жасындағы сүрекдіндерде – таксациялық толымдылығы мен шабылған сүрек қоры бойынша айқындалады;

5) орта жастағы және толысушы алқаағаштарды салыстырғанда балауса ағаштардың неғұрлым қарқынды ағаш кесу қолайлы болады.

Өсу шапшаңдығымен едәуір өзгешеленетін тұқымдылардан тұратын аралас алқаағаштарда кесу қарқындылығы таза алқаағаштармен салыстырғанда жоғары.

Тез өсетін және жарық сүйгіш тұқымдылардан тұратын екпелерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу қарқындылығы баяу өсетін және көлеңкеге шыдамды алқаағаштармен салыстырғанда неғұрлым жоғары, ал бонитеттері жоғары сүрекдіндерде – өнімділігі төмен алқаағаштармен салыстырғанда неғұрлым күшті.

Желге онша төзімді емес тұқымдылардан тұратын қалың алқаағаштарда, ылғалы көп және жұқа топырақтарда өсетін сүрекдіндерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің баяу қарқындылығы қолданылады;

б) күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің қайталануы олардың бір түрінің белгілі бір учаскеде жүргізілу жиілігін білдіреді.

Таза алқаағаштарда қайталану күрделі және аралас алқаағаштармен салыстырғанда сирек. Орман өсу жағдайлары неғұрлым жақсы және алқаағаштар жас болса, күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу соғұрлым жиі жүргізілетін болады;

7) аралас балауса ағаштарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің қайталануы 5 жылды, таза балауса ағаштарда – 10 жылды, ал I, II және III бонитеттер сүректіңдерінде сирету және өтпелі кесу 10 және IV және V бонитеттер алқаағаштарында – 15 жылды құрайды.

84. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу алаңдарын жоспарлау және бөлу:

1) өсіруге және күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуге алаңдар бөлу, ағаштар іріктеу, оларды таңбалау және балауса ағаштарды қоспағанда, алқаағаштарда қайта есептеу кесуге дейін бір жыл бұрын қарсыз мезгілде жүргізіледі;

2) кәдімгі учаскелерде шыбықтарды кесуге бөлу кезінде бүкіл учаскеде жарықтандыру мен тазарту жүргізу үшін эталон ретінде қызмет ететін бақылау сынақ алаңдары немесе жолақтық сынақ үлгілері қалдырылады. Олардың көлемі бүкіл учаскенің кемінде 3-5 пайызын және күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің әрбір түрі бойынша кемінде 0,5 гектарды құрайды;

3) сирету және өтпелі ағаш кесу кезінде кесуге белгіленген ағаштар диаметрі 8 сантиметр (жер бетінен 1,3 метр биіктікте) және одан да жоғары ағаштардан бастап жуандығының 2-4 сантиметрлік сатысы бойынша қайта есептеліп, олар іскерлік, жартылай іскерлік және отындық ағаштарға бөлініп, көлденең сызықпен белгі қойылады және тамыр мойнынан таңбаланады.

Бір мезгілде кесуге бөлінген ағаштарда кейіннен биіктік кестесін жасау және кестелер бойынша алқаағаштардың биіктік разрядын айқындау үшін жуандығының 5 орталық сатысында үш ағаштың биіктігі өлшенеді;

4) күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуге учаскелер бөлу және сынау алаңдарын, балауса ағаштарда эталондық кесу, сондай-ақ сирету мен өтпелі ағаш кесу кезінде ағаштарды кесуге іріктеу орман күтушінің немесе орман шеберінің басшылығымен жүргізіледі. Бұл ретте бағдар ретінде және практика жүзінде көрнекілеп көрсету үшін әрбір орман мекемесі учаскелерінде ағаш тұқымдылары басым барлық алқаағаштарда және күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің әрбір түрі бойынша қалдырылатын екі секциялық (бірі – бақылау, екіншісі – үлгідегі) тұрақты сынау алаңдары пайдаланылады.

Өздеріне бөлінген учаскелерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді жүргізудің негізгі шарттары күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу бойынша учаскені игерудің технологиялық картасында көрсетіледі.

Ескерту. 84-тармаққа өзгеріс енгізілді – ҚР Экология және табиғи ресурстар министрінің м.а. 28.06.2024 № 143 (алғашқы ресми жарияланған күннен бастап күнтізбелік он күн өткеннен кейін қолданысқа енгізіледі) бұйрығымен.

85. Кесілетін сүректі есепке алу:

1) жарықтандыру және тазарту кезінде барлық шабылатын сүректің көлемі сынақ алаңдарында немесе жолақтық сынақ үлгілерінде дайындалған оның мөлшері бойынша айқындалады, ол өз кезегінде осы аудан үшін бекітілген шағын көлемді діндер

көлемінің кестелері бойынша немесе кейіннен осы Қағидаларға 10-қосымшаға сәйкес ұсақ тауарлы ағаш өнімдері мен отынның толық сүректілігі коэффициентіне сәйкес тығыз текше метрлерге көшіріліп, қоймалық текше метрлермен айқындалады;

2) сирету және өтпелі ағаш кесу кезінде шабылатын сүрек қоры кесуге белгіленген ағаштарды қайта есептеу деректері бойынша анықталады. Бұл ретте 1,3 метр биіктікте диаметрі 8 сантиметрден аз ағаштар бойынша қор учаскенің бүкіл көлеміне көшіре отырып, арнайы қалдырылатын сынақ алаңдарында қоймалық текше метрлермен айқындалады. Мұндай алаңдардың мөлшері учаске көлемінің 2-3 пайызын, бірақ кемінде 0,5 гектарды құрайды.

Диаметрі 8 сантиметрден астам (1,3 метр биіктікте) ағаштарда қорды және сортты ағаштардың шығымын есептеу осы аудан үшін бекітілген биіктік сызбасы мен сортты ағаштар кестелері бойынша белгіленген биіктік разрядтары бойынша әрбір тұқымды үшін жүргізіледі.

Ағаш сүйрету жолдары кесу көзделген күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу учаскелерінде оларда кесілетін сүрек осы ағаш кесу кезінде дайындалатын көлемге енгізіледі;

3) сирету және өтпелі кесуге ағаш кесу билеті дің саны бойынша ("түбірлер" бойынша), ал жарықтандыруға және тазартуға – ағаш материалдарының саны бойынша жазылады.

1-параграф. Тұқымдысы, пішіні және жас құрылымы әртүрлі екпелерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің ерекшеліктері

86. Таза қарағай алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу осы Қағидаларға 11-қосымшаға сәйкес таза қарағай және жапырақты алқаағаштарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштеріне сәйкес жүзеге асырылады:

1) таза қарағайлы алқаағаштарда (екінші дәрежелі тұқымдылардың 1 бірлігіне дейін) жарықтандыру жүргізілмейді;

2) тазарту олардың төзімділігі мен су режимін арттыру мақсатында биотоптар мен тік қиялардағы ағаштары қисық өскен қалың қарағайлы жас өскіндерде ғана жүргізіледі. Егер оларда ағаштардың орналасуы біркелкі болса және өспей қалған ағаштар байқалмаса, онда тазарту тағайындалмайды және күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді бастау мерзімі жастың 2-сыныбына жылжытылады.

Қарағайдың қатарлы екпелеріне "саңылау" қалдырмай, бойлап өспей қалған, ауру және бүлінген ағаштарды (бұтақты, ұшарбасы көп, қисық және басқалар) аластау арқылы екпелерді біркелкі сирету немесе қатар аралық ені 3 метрге жетпейтін әрбір бесінші қатарды жаппай кесу жүргізіледі. Оларда сондай-ақ әрбір бесінші қатарды жаппай кесуге жол беріледі және технологиялық дәліздер жасау мен өрт қаупін азайту

мақсатында олардан екпелердің жекелеген блоктарын немесе секцияларын қалыптастыратын әрбір 200-250 метр сайын орташа биіктіктегі ағаштарда ені 10 метр болатын жаппай қарама-қарсы ағаш кесу жүргізіледі.

Қарағайдың ықтырма екпелерінде ағаш кесу жойылып бара жатқан ағаштар есебінен жүргізіледі. Орман шетіндегі қатарларда ағаш кесу ең аз мөлшерде жүргізіледі ;

3) сирету кезінде қарағайдың таңдаулы ағаштары қалдырылып, оларды біркелкі орналастыру қамтамасыз етіледі, тек ауру, зақымданған және бойлап өспей қалған дарақтар ғана жиналады, бұл ретте сүректің толымдылығы 0,6-дан төмен түспейді;

4) өтпелі кесудің бастапқы кезектері толымдылығы жоғары деңгейдегі қарағай алқаағаштарында ғана жүргізіледі. Орман кодексінің 93-бабы 1-тармағының екінші бөлігіне сәйкес басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесуге тыйым салынған алқаағаштарда өтпелі кесудің кейінгі кезектерін өткізу кезінде учаскелерде қарағай өскінінің болуын және орналасуын ескеру керек, бұл ретте өтпелі ағаш кесуді немесе аналық екпені қарағайдың жас ұрпағымен толық ауыстырып болғанға дейін қорғаныштық, су қорғау және басқа да экологиялық функцияларынан айырыла бастаған алқаағаштарға қолданылатын кесу тәсілдерін біртіндеп пайдалана отырып, оның өсуіне бөгет жасайтын ағаштар жиналады.

Бұл арада орман шымылдығын орынсыз көп сиретіп жіберген жағдайда топырақтың құрғап қалу қатері аса зор болатын жаңа жағдайлар ғана оған кірмейді, сондықтан негізгі шымылдықтағы ағаштар кесілмейді.

87. Аралас қарағайлы алқаағаштарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу осы Қағидаларға 12-қосымшаға сәйкес аралас қарағай және балқарағай алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштеріне сәйкес жүзеге асырылады:

1) аралас қарағайлы-жапырақты талдарда жарықтандыру шөптесін өсімдіктер сиреп кетіп, қарағайдың басты бәсекелесі жапырақты ағаш тұқымдары болатын сәттен бастап жүргізіледі. Орман өсу жағдайларына байланысты оны қарағайдың орташа биіктігі 2-2,5 метр болатын 5-15 жас мөлшерінде тағайындайды. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу қарағай ағаштарының бойлап өсуі нашарлай бастаған уақыттан бастап айқындалады.

Жарықтандыру 40 пайыздан астам мөлшерде жапырақты ағаш тұқымдылары бар қалың өскен талдарда 5-8 жастан және орман шымылдығы 0,7-0,8-ден астам мөлшерде жанасқан жағдайда 11-13 жастан басталады. Жапырақты ағаш тұқымдылары 20-40 пайыз мөлшерде болған жағдайда майысып өскен талдарда оны 13-15 жаста өткізеді.

Қарағай ағаштарының мөлшері жеткіліксіз болған жағдайда (ұшарбасының жанасуы 0,5-0,6-дан аз) және олар қатты зардап шеккенде жарықтандыруды орман жолақтарымен немесе әр тұстан ойып-ойып өткізеді. Бұл жағдайда тұқымдықтар болған жағдайда алқаптарға қосымша қарағай отырғызу үшін жапырақты орман шымылдығын қарағайдың өз тұқымын өзі шашуын туғызу үшін ұшарбасының

жанасуын 50 пайызға дейін сирету, немесе табиғи түлеп өсуіне жәрдемдесу шараларын жүргізу, немесе жекелеген орман дақылдарын отырғызу керек.

Жарықтандыру, егер балауса ағаштар ішінде қарағай таза тұрақты топтар күйінде өсіп тұрса және алаңда біркелкі орналастырылған болса, сондай-ақ орман шымылдығының жанасуы 0,7 және одан кем алқаағаштарда жүргізілмейді;

2) тазарту ең алдымен жарықтандыру дер кезінде жүргізілмеген және қарағай ағаштары орынсыз көп зардап шеккен аралас алқаағаштарда жүргізіледі. 25 жасқа дейін жүйелі күтім жасалмаған осындай екпелерде, бірінші кезекте, қарағай ағаштарының өміршеңдік деңгейі және олардың негізінде қарағай басым екпелер қалыптастыру мүмкіндігі анықталады. Егер мұндай алқаағаштарды қалыптастыру мүмкін болмаса, қайта жаңарту іс-шаралары белгіленеді немесе жапырақты ағаш алқаағаштары қалыптастырылады.

Ал күтіп-баптау жүйелі түрде жүргізіліп тұрған жағдайда аралас қарағайлы алқаағаштарда тазарту осы Қағидалардың 84-тармағының ұсынымдарына сәйкес жүргізіледі;

3) аралас қарағайлы алқаағаштарда сирету жұмысын жүргізу кезінде қарағайдың ең таңдаулы ағаштары және басқа тұқымдардың қажетті қоспасы құрамда сақталып қалады, олардың алаң бойынша біркелкі орналастырылуы қамтамасыз етіледі. Нашар және дер кезінде жиналмаған ағаштар, сондай-ақ жапырақты ағаш тұқымдыларының артық қоспасы кесіледі. Қайталама сирету алқаағаштарда қарағайды жапырақты ағаштар тұқымдылары басып кету фактісі орын алғанда немесе бойлап өспей қалған ағаштардың көп мөлшері болғанда тағайындалады;

4) өтпелі кесу кезінде аралас қарағайлы алқаағаштардың жоғарғы шымылдығының құрамындағы жапырақты ағаш тұқымдарының қоспасы барынша азайтылады (I бірлік). Бір мезгілде майда тоғай қарағайдың өскінін көлеңкөлесе, ол сиретілетін болады.

Қалдырылатын ағаштар арасындағы орташа қашықтық тазарту кезінде сүректің орташа биіктігінің $1/4$, ал сирету және өтпелі кесу кезінде – $1/5$ болуы тиіс.

Аралас қарағайлы алқаағаштарда кесудің барлық түрін өткізу кезінде бірінші кезекте көктерек, ал содан соң қайың ағаштары кесіледі. Күтіп-баптау мақсатында жүйелі түрде кесу кезінде жапырақты ағаштар қоспасы мүмкіндігінше екінші қабатқа көшіріледі.

Құмайт топырақтарда көктеректің өсуінің бірқатар жағдайлары қарағайдың таралуына жәрдемдеседі, сондықтан оны кесу қалыптасқан тұрақты қарағай биотоптарын жарықтандыру мақсатында ғана жүргізілуге тиіс.

88. Балқарағай алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында кесу қарағай алқаағаштарындағы сияқты жүргізіледі. Оларды жүргізу кезінде екінші қабат пен майда тоғай қалыптастыру үшін көлеңкеге төзімді тұқымдылар (шырша, майқарағай) мен бұталар қоспасы сақталады.

Балқарағай алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында кесу қарқындылығы осы Қағидаларға 11 және 12-қосымшаларға сәйкес қарағай және балқарағай алқаағаштары үшін күтіп-баптау мақсатында кесу көрсеткіштеріне сәйкес және осы Қағидалардың 96 және 97-тармақтарында баяндалған тау ормандарында күтіп-баптау мақсатында кесу ерекшеліктері ескеріле отырып айқындалады.

89. Таза және аралас самырсын екпелерінде:

1) күтіп-баптау мақсатында кесу олардың толымдылығы 0,7 және одан жоғары болған жағдайда жүргізіледі. Ол сондай-ақ құрамында 1-2 бірліктен астам самырсыны бар жаңғақ кәсіпшілігі аймағының барлық тұқымдылар алқаағаштарының балауса ағаштарында жүргізіледі;

2) оны өткізу кезіндегі негізгі міндет алқаағаштар құрамында самырсынның болу үлесін ұлғайту, ағаштардың жеміс бере бастау мерзімін қысқарту және олардың жаңғақ беру қабілетін арттыру болып табылады.

Кесуге учаскелер іріктеу кезінде жолдарға жақын маңда және келіп-кетуге оңай жерлерде орналасқан тау беткейлерінің төменгі бөліктеріндегі самырсынның балауса ағаштары мен орта жастағы алқаағаштарына айрықша назар аударылады;

3) самырсын ормандарында күтіп-баптау мақсатында кесуді жүргізу кезінде әсіресе шөп қабатының өсіп-өну қаупі бар тау беткейлерінің төменгі бөлігінде "саңылаулардың" пайда болуына жол бермей, бірнеше ұрпақтан тұратын әртүрлі жастағы алқаағаштардың қалыптасуына ұмтылу керек. Самырсын ағаштары жуан, кең көлемді және төмен иілген ұшарбасын қалыптастыру үшін оларға емін-еркін өсіп тұру жағдайдың қалыптастыру да міндетті шарт болып табылады;

4) жаңғақтардың барынша көп мөлшерін алу жоспарланған 60-80 жастағы самырсын алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу әрбір гектар орманға самырсынның 100-150 тандаулы ағашын біркелкі орналастырып, сүректіңдердің жанасуын 0,3-0,4-ке жеткізіп, жоғары жиілікпен жүргізіледі.

Самырсын алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында кесу көрсеткіштері осы Қағидаларға 13-қосымшада келтірілген.

90. Шырша және майқарағай алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу осы Қағидаларға 14-қосымшаға сәйкес шырша және майқарағай алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштеріне сәйкес жүзеге асырылады:

1) шырша және майқарағай балауса ағаштарында жарықтандыру жүргізілмейді, өйткені бұл тұқымдылар көлеңкеге айтарлықтай төзімді, ал олардың қалпына келу кезеңі ұзақ мерзімді болып келеді;

2) таза және аралас шырша мен майқарағай балауса ағаштарында тазарту болымсыз қарқындылықпен жүргізіледі, бұл ретте әлсіреген және ауру дарактар, сондай-ақ діңінің пішіні нашар ағаштар кесіледі. Қалың шоқ ағаштарда ол ағаштарды алаң бойынша біркелкі бөлу мақсатында жүргізіледі;

3) шыршалы-жапырақты ағаш балауса ағаштарында желге, қарға, зиянкестерге жақсы қарсы тұратын және жақсы қорғаныштық қасиеттермен ерекшеленетін әртүрлі жастағы алқаағаштар қалыптастыру керек;

4) жапырақты ағаш тұқымдарының шымылдығы астында екінші қабатта орналасқан шырша және майқарағай балауса ағаштарында жапырақты ағаштар қоспасымен қылқан жапырақты алқаағаштар қалыптастыру мақсатында тазарту кезінде зардап шеккен, құрып бара жатқан және зақымданған ағаштар есебінен шырша мен майқарағайдың жоғарғы шымылдығын, сондай-ақ олардың қалың биотоптарын қатты сирету жүргізіледі;

5) аралас алқаағаштарда шырша мен майқарағайдың өсуі үшін оңтайлы жағдайларға қарқындылығы күшті дәліздік (алқаптық) күтіп-баптау кезінде қол жеткізіледі. Бұл ретте жоғарғы шымылдық ағашының биіктігіне тең енді алқапта жапырақты ағаш тұқымдылары кесіледі, ал ауру және зақымданған ағаштардан басқа барлық қылқан жапырақты ағаштар және жапырақты ағаштардың таңдаулы үлгілері сақталады.

Күтіп-бапталатын белдеулер арасында ені дәл осындай күтіп-бапталмайтын белдеулер қалдырылады, оларда күтіп-баптау қайталама тазарту кезінде жүргізіледі;

6) таза шырша және майқарағай алқаағаштарында сирету негізінен желге төзімді алқаағаштар қалыптастыру мақсатында жүргізіледі. Жоғарғы шымылдықтың таңдаулы ағаштары сақталады. Алқаағаштардың толымдылығы 0,8-ден төмендемеуге тиіс. Егер таза қалың алқаағаштарда ағаш кесу бұдан бұрын жүргізілмесе, оларда сирету қарқынды жиілікпен жүргізілмейді, бірақ жиі қайталанады;

7) аралас алқаағаштарда көлеңкеленуін жою мақсатында орман шымылдығын біркелкі сирету жүргізіледі. Жұмсақ жапырақты тұқымдардың артық қоспасы шауып тасталады және олардың орман құрамына қатысуы 3-4 бірлікке дейін азайтылады. Алқаағаштардың толымдылығын 0,7-ден кем мөлшерге түсірілмейді;

8) жоғарғы шымылдығы жапырақты тұқымдардан және төменгісі шырша мен майқарағайдан тұратын күрделі алқаағаштарда жапырақты тұқымдардың қатысуымен қылқанжапырақты алқаағаштар қалыптастырылады. Жоғарғы қабатты сирету бүкіл аудан бойынша біркелкі немесе басты тұқымдар шоғыр-шоғыр болып орналасқан жағдайда жеке топтармен жүргізіледі. Бір мезгілде бойлап өспей қалған, ауру және құрып бара жатқан ағаштарды шабу есебінен басты тұқымдар қабатында да баяу қарқынды күтіп-баптау жүргізіледі.

Ағаш шабудың қарқындылығы шырша мен майқарағайдың күйзеліске ұшырау дәрежесіне байланысты. Аз күйзеліске ұшыраған жағдайда қарқындылығы күшті ағаш кесу пайдаланылады;

9) толымдылығы жоғары дәрежедегі таза шыршалы және майқарағайлы алқаағаштарында өтпелі ағаш кесу таңдаулы ағаштардың өсуіне бөгет жасайтын нашар ағаштарды шабу жолымен жүргізіледі. Алқаағаштарда толымдылықты 0,8-ден кем мөлшерге түсірілмейді.

Аралас алқаағаштарда олар таңдаулы қылқан жапырақты ағаштарды күтіп-баптау мақсатын көздейді. Жапырақты ағаш тұқымдарының қоспасы шабылады және екпе құрамында 2 бірлікке дейін жеткізіледі.

Жоғарғы қабатта жапырақты ағаш тұқымдары қатысатын күрделі алқаағаштарда өтпелі ағаш кесу кезінде шырша мен майқарағайдың таңдаулы ағаштарын баптап-күту жұмыстары жүргізіледі. Жапырақты ағаштар қоспасы алқаағаштарда құрамында 2 бірлікке дейін азайтылады. Бір мезгілде қайта жаңғыртуды қамтамасыз ету мақсатында майда тоғайларды сирету жүргізіледі.

Аралас және күрделі алқаағаштарда толымдылықты 0,7 – ден кем мөлшерге түсірілмейді.

91. Қайың алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу осы Қағидаларға 15 -қосымшаға сәйкес қайың алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштеріне сәйкес жүзеге асырылады:

1) бұтақшалы қайың ормандарын қылқан жапырақты тұқымдар (қарағай, майқарағай және шырша) араласқан тұқымдық аралас және күрделі алқаағаштарға көшіру мақсатында жүзеге асырылады. Қылқан жапырақты ағаш тұқымдыларының өскіні мен балауса ағаштарының мөлшеріне және оларды алқап бойынша орналастыру сипатына байланысты күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің біркелкі, белдеулік немесе шоғырлық тәсілдері қолданылады. Ойпат жерлерде өсетін орманды дала аймағының шоқ ағашты қайыңдықтарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу де желдің өтін азайту жолымен олардың астындағы учаскелерді тұщыландыруға олардың ықпалын күшейту мақсатында пайдаланылады (жоғарғы әдіспен), ал қалған шоқ ағашты қайыңдықтарда керісінше оларды қардың біркелкі бөлінуіне жәрдемдесетін алқаағаштардың жел өтіне ұшырауын күшейту жолымен (төменгі әдіспен) олардың қорғаныштық мәнін күшейту мақсатында пайдаланады;

2) таза қайың балауса ағаштарында оларда басқа бағалы тұқымдылар болмаған жағдайда жарықтандыру жүргізілмейді.

Қарағай, шырша мен майқарағай араласқан қайың балауса ағаштарында жарықтандыруды басты және неғұрлым бағалы тұқымдардың (оларды таза биотоптар күйінде қалдырған жөн) қатысуын ұлғайту және ауру, өспей қалған, зақымданған және нашар бұтақшалы қайың ағаштарын, сондай-ақ қылқан жапырақты ағаш тұқымдыларының көлегейлеп тастайтын ағаштарды жинау есебінен алқаағаштардың қажет құрамын қалыптастыру үшін пайдаланады;

3) тұқымдық және бұтақшалы қайың балауса ағаштарында тазарту артық жиілікті жою, бұтақшалардың кесілген түбірде біркелкі орналасуын қамтамасыз ету және мүмкіндігінше тұқымнан өсіп-өнген ағаштар ішінен таңдаулы нұсқаларды одан әрі өсіру үшін іріктеп алу мақсатында жүргізіледі. Оларда қылқан жапырақты және басқа да бағалы тұқымды ағаштардың қоспасын арттыруға бағытталған алқаағаштар құрамында күтіп-баптау одан әрі жалғасады.

Орман екпелерінде қайың 1 гектарда 6-8 мың дана болған жағдайда алғашқы ағаш кесуді өткізу кезінде қордың 15-25 пайызын және бар ағаштардың 20-30 пайызын тандап алу керек;

4) таза қайың алқаағаштарында сирету жұмысын жүргізу кезінде қайыңның тұқымдық және бұтақшалы үлгілерінің таңдаулы ағаштары қалдырылады. Ауру, бойлап өспей қалған және зақымданған ағаштар шабылады, қайыңның бұтақшалы ұялары сиретіледі, оларда 2-3-тен таңдаулы діндер қалдырылады.

Аралас алқаағаштарда таңдаулы ағаштар қайыңнан да, қоспасы алқаағаш құрамында болуы қажет басқа тұқымдылардан да іріктеп алынады.

Өміршең қылқан жапырақты өскіннің жеткілікті мөлшері болған жағдайда сирету арқылы қылқан жапырақты ағаш тұқымдарынан екінші қабат қалыптастырылады, ал жоғарғы қайың шымылдығы көп мөлшерде сиретіледі, бірақ алқаағаштарда толымдылық 0,7-ден кем мөлшерге төмендетілмейді;

5) өтпелі кесу қайың алқаағаштарда сиретуге ұқсас жүргізіледі. Таза қайың ормандарында өтпелі кесу кезінде қайыңның таңдаулы тұқымдық және бұтақшалы ағаштарын күтіп-баптау жалғаса береді. Аралас қайың ормандарында таңдаулы ағаштар сонымен бірге алқаағаш құрамына қатысуы жөн болатын қылқан жапырақты және басқа да бағалы тұқымдылар ішінен іріктеп алынады. Өсіп тұрған майда тоғай күтіп-баптау кезінде сақталады, ал қажет болған жағдайда – жасартылады.

92. Көктерек алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу осы Қағидаларға 16-қосымшаға сәйкес көктерек алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштеріне сәйкес жүзеге асырылады:

1) сүрекдіндерді сауықтыру және таза көктерек тоғайларын қылқан жапырақты ағаш тұқымдары қатысатын аралас алқаағаштарға ауыстыру мақсатында барлық қылқан жапырақты ағаштарды және өзегін шірік шалмаған таңдаулы көктерек дарақтарын қалдыру және ауру, бойлап өспей қалған үлгілерін жинау жолымен жүзеге асырылады;

2) жарықтандыру қарағаймен және балқарағаймен араласқан көктерек алқаағаштарында ғана жүргізіледі. Оларды жүргізу кезінде қажет тұқымдарды күйзеліске ұшыраудан барынша жарықтандыру үшін алқаағаштар жоғары қарқынмен біркелкі сиретіледі. Зақымданған бойлап өспей қалған қисық өскен және ұшарбасы көп, бағалы тұқымдыларды көлегейлеп тастайтын көктерек дарақтары шабылып, оның таңдаулы үлгілері қалдырылады;

3) таза көктерек алқаағаштарында тазарту жүргізілмейді. Аралас көктерек тазарту кезінде қылқан жапырақты ағаш тұқымдарының және шаруашылық тұрғыдан бағалы жапырақты ағаш тұқымдарының қоспасын, сондай-ақ көктеректің таңдаулы сау даналарын күтіп-баптау жұмысы жүргізіледі. Бағалы тұқымдыларды көлегейлеп тастайтын көктерек шабылады. Көктерек шымылдығы астында қылқан жапырақты ағаш тұқымдылары өскінінің жеткілікті мөлшері болған жағдайда осы балауса

ағаштарды қылқан жапырақты-жапырақты алқаағаштарға ауыстыру мақсатында көктерек шымылдығын қатты сирету жүргізіледі;

4) аралас және таза көктерек алқаағаштарында сирету жүргізу кезінде күтіп-баптау бағалы тұқымдар мен көктеректің таңдаулы ағаштарына жасалады. Таңдаулы ағаштар ретінде діңнің пішіні жақсы өсу сыныбының I-II көктерек ағаштары іріктеп алынады. 1 гектар жерге алаң бойынша біркелкі орналастырылған 3000-3200-ден аспайтын мөлшерде таңдаулы ағаштар қалдырылады;

5) таза көктерек алқаағаштарында өтпелі ағаш кесу кезінде көктеректің таңдаулы ағаштарын, араластарда - бағалы тұқымдардың қоспасын және көктеректің таңдаулы ағаштарын күтіп-баптау жалғаса береді.

93. Қаратерек пен ақтерек алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу көктеректермен іс жүзінде бірдей және осы Қағидаларға 17-қосымшаға сәйкес қаратерек пен ақтерек алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштеріне сәйкес жүзеге асырылады:

1) ақтерек алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді жүргізу кезінде төменгі бұтақтарды кесіп тастаған жөн;

2) қаратерек пен ақтерек алқаағаштарында жарықтандыру жүргізілмейді;

3) едәуір мөлшерде талдар қатысатын қаратерек пен ақтерек алқаағаштарында тазарту негізінен соңғыларын жинау есебінен жүргізіледі.

Шыбықтарда таңдаулы ағаштарды іріктеу кезінде тұқымдық даналарға артықшылық беріледі. Бойлап өспей қалған, ауру және діңінің пішіні нашар ағаштар аластатуға жатады. Сау ағаштар ішіндегі басқа ағаш тұқымдыларының қоспасы сақталады;

4) сирету мен өтпелі ағаш кесуді жүргізу кезінде қаратерек пен ақтеректің қалдырылған таңдаулы ағаштарын одан әрі күтіп-баптау жалғаса береді;

5) терек екпелеріндегі оңтайлы құрылымға дүркін-дүркін қатты сиретуді жүргізу кезінде қол жеткізіледі.

Оларда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді 4-5 жылда қайталай отырып 5 жастан 20 жасқа дейін жүргізу керек, өйткені 20 жастан асқан алқаағаштарда олар ерекше нәтиже бере қоймайды.

94. Ақтал алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу ұзындығы бойынша жеткілікті дәрежеде дамыған ұшарбастары бар жақсы өскен ағаштардан тұратын сүрекдіңдер есіруге бағытталған және ол Қағидаларға 18-қосымшаға сәйкес ақтал алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштеріне сәйкес жүзеге асырылады:

1) ақтал алқаағаштарында жарықтандыру жүргізілмейді;

2) тазарту ағаштардың ұшарбастары қосыла бастайтын және олар биіктігі бойынша айырмашылыққа ұшырайтын 6-10 жаста жүргізіледі. Бұл ретте бойы өспей қалған ағаштар аластатылады. Ақталдың тұқымдық дарақтары сақталып оларды көлегейлеп

тастаған өскіндерден босатылады. Бұтақшалы ақтал алқаағаштарында бұтақшалар тым көбейіп кеткен жағдайда оны сирету бар діндер санының 50 пайызына дейін жинай отырып жүргізіледі.

Ақтал екпелерінде тазарту табиғи балауса ағаштарда сияқты жүргізіледі;

3) ақталдың тұқымдық сүректіндерінде сирету 11-15 жаста жүргізіледі. Оларды жүргізу кезінде бойлап өспей қалған, кеуіп бара жатқан, діңі мен ұшарбасының пішіні нашар ағаштар аластатылады, ал бұтақшалы екпелерде - бұтақшаның қалың ұялары сиретіледі және бар тұқымдық ақталды күтіп-баптау жалғаса береді;

4) өтпелі ағаш кесу кезінде ақталдың таңдаулы ағаштары неғұрлым дамыған ірі даналар ішінен іріктеп алынады. Бойлап өспей қалған, сондай-ақ басқалардың өсуіне бөгет жасайтын ағаштар шауып тасталады. Басқа шапшаң өсетін тұқымдылардың (терек, қайың және басқалары) қоспалары сақталады.

95. Грек жаңғағы алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің негізгі міндеті жеміс беруін арттыру және қорғаныштық ролін бір мезгілде сақтай отырып, олардың жай-күйін жақсарту болып табылады. Оларды ұшарбастары жақсы дамыған гектардағы ағаштардың белгілі бір мөлшерін өсіру үшін пайдаланады.

Грек жаңғағы алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу мынадай тәртіппен жүзеге асырылады:

1) жарықтандыру 7-8 жаста бір рет өткізіледі. Бұл ретте алқаағаштардың артық жиілігін азайту үшін бойлап өспей қалған үсікке шалынған және зақымданған өсімдіктер аластатылады;

2) тазарту өсімдіктерді алқапта біркелкі орналастыра отырып шаруашылық жағынан бағалы тұқымдылары бар өсімдіктерді іріктеуді қамтамасыз ету үшін 10-15 жаста жүргізіледі. Оларда ағаштардың емін-еркін тұруын қамтамасыз ету көзделеді, бірақ толымдылығын 0,4-тен кем мөлшерге түсірілмейді;

3) грек жаңғағы алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің келесі кезеңінде ағаштарда жақсы дамыған ұшарбастар қалыптастыруға және олардың жеміс беруі үшін барынша толық жағдай жасауға күш жұмсалып, кесу ұшарбастардың 0,6 және одан жоғары мөлшерде түйісуі жағдайында жүргізіледі. Бір гектарға қалдырылатын ағаштар саны осы Қағидаларға 19-қосымшаға сәйкес алқаағаштар өлшемдеріне бағдар ұстана отырып, олардың нақты биіктеп өсуі бойынша белгіленеді;

4) ағаш кесудің әрбір кезеңі кезінде грек жаңғағы алқаағаштарының түйісуін кесу айналымының кезеңін ескере отырып қалыптастыру керек, өйткені келесі кесу сәтіне қарай ол 0,6-дан аспауы, ал кесуден кейін 0,4-тен төмендемеуі жоспарланады. Күтіп-баптаудың кезеңділігі екпелердің 8 метрге дейінгі орташа биіктігін 1 метрге, ал кейіннен – 2 метрге көбейту үшін қажет кезеңге тең кезеңділік қабылданады. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің соңғы тәсілі ұшарбастардың түйісуі күтіп-баптаудан кейін 0,4-ке, ал 1 гектардағы ағаштар саны 40 данаға жеткізілетін алқаағаштардың орташа биіктігі 14-15 метр болуы жағдайында жүргізіледі.

Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу дер кезінде жүргізілмеген алқаағаштарда қалдырылатын ағаштар саны ағаш шымылдығының тиісті дәрежеде түйісуін қамтамасыз ету үшін көбейтіледі;

5) грек жаңғағы ағаштарын кесу негізінен ағаш шымылдығының төменгі бөлігінде жүргізіледі. Ұшарбастары өте жақсы дамыған, биік өскен, шаруашылық жағынан бағалы тұқымдары бар, мол жеміс беретін, аурулар мен зиянкестерге қарсы төзімді дарақтар қалдырылады. 1 гектардағы 40-80 дана мөлшердегі таңдаулы ағаштар жер бетінен 1,3 метр биіктікте бояумен белгіленеді, оларда 1,5 метр биіктікке дейін діңі тазартылады, сынған және зақымданған бұталары алып тасталады;

6) грек жаңғағының алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді жүргізу қатар аралықтардағы және дің айналасындағы топырақты күтіп-баптаумен және кесілген ағаштардың түбірлерінен шығатын бұтақшаларды кесіп тастаумен ұштастырылады. Таңдаулы ағаштардың ұшарбастарын күтіп-баптау және олардың діңдерін қалыптастыру бақ үлгісіндегі дақылдарда жүргізілетін жұмыстарға ұқсас жағдайда жүзеге асырылады.

2-параграф. Тау ормандарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің ерекшеліктері

96. Тау ормандарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу олардың сапалық жай-күйін арттыруға, қорғаныштық, эрозияға қарсы және суды реттеушілік маңыздарын сақтауға және жақсартуға бағытталған. Ол баурайлардың құламалылығы мен экспозицияларын, сүректің жуандығын және топырақтың төзімділігін ескере отырып жүргізіледі. Бұл ретте тамыр жүйесі мен ұшарбасы жақсы дамыған төзімді ағаштардан тұратын әртүрлі жастағы және аралас екпелер құрылады. Тау ормандарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу кезінде шағын тоғайлар сақталады және жасарту мақсатында ғана сиретіледі.

97. Тау ормандарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің қарқындылығы теңіз деңгейінен биіктіктің, баурайлар құламалылығының ұлғаюына, топырақтың төзімділігі мен қуаттылығының азаюына байланысты, сондай-ақ оңтүстік баурайларда төмендейді.

Тіктілігі 10 градусқа дейін барлық беткейлерде және топырағының қуаттылығы жеткілікті (70 сантиметрден астам) тіктілігі 20 градусқа дейін солтүстік беткейлерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу жазық жерлердегі ормандардың осындай алқаағаштарындағы ағаш кесу сияқты жүргізіледі.

Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу жүргізілгеннен кейін алқаағаштардың қалдырылатын бөлігінің (самырсын ағаштарынан басқа) толымдылығы мына мөлшерден кем төмендетілмейді:

солтүстік экспозициялардың 20 градусқа дейінгі беткейлерінде – 0,7;

оңтүстік экспозициялардың 20 градусқа дейінгі беткейлерінде – 0,8;

солтүстік экспозициялардың 20 градустан асатын беткейлерінде – 0,8;

оңтүстік экспозициялардың 20 градустан асатын беткейлерінде – 0,9.

Төзімділігі нашар топырақтарда (құмайт және құмды) және көшкін болатын учаскелерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу құлап қалуы мүмкін жекелеген қисайған ағаштарды ғана шабумен шектеледі.

Аралас балауса ағаштарда басты тұқымдарды екінші дәрежелі тұқымдар көлегейлеп тастайтын кезде соңғыларының жинақталуы солтүстік экспозициялардың тіктілігі 20 градусқа дейінгі беткейлерінде – 0,5-ке дейін, оңтүстік экспозицияларда – 0,6-ға дейін, солтүстік экспозициялардың тіктілігі 21-30 градусқа дейінгі беткейлерінде – 0,6-ға дейін, оңтүстік экспозицияларда – 0,7-ге дейін төмендейді.

Оңтүстік экспозициялардың беткейлерінде өтпелі ағаш кесу таза алқаағаштарда толымдылығы 1,0 болған жағдайда ғана жүргізіледі.

Беткейлер тіктілігі 30 градустан асатын барлық экспозициялардың баурайларында сирету мен өтпелі кесу, құрып бара жатқан ағаштарды шабуды қоспағанда, белгіленбейді.

3-параграф. Мемлекеттік орман қорының жекелеген санаттарының орман учаскелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу ерекшеліктері

98. Орман генетикалық резерваттары мен мемлекеттік орман табиғат ескерткіштерін қоса алғанда, ғылыми маңызы бар орман учаскелерінде және тұрақты сынақ аландары орналасқан орман учаскелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу жүргізілмейді. Мұндай учаскелердің айналасында қорғаныштық аймақтар құрылады, ал олардың өздері мұқият күзетуге жатады.

99. Көне және эндемикалық тұқымдылары бар, сондай-ақ өнімділігі мен гендік қасиеттері бойынша бірегей тұқымдылық құрамы жөнінен сирек кездесетін ерекше құнды орман алаптары мен ерекше қорғаныштық учаскелердің ормандарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу олардың өсіп-өнуі және табиғи қайта жаңғыруы үшін жайлы жағдайлар жасауды көздейді.

100. Жаңғақ кәсіпшілігі аймақтарында және орман жеміс алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу учаске алаңы бойынша ағаш шымылдығы болымсыз тұтасқан және ағаштар біркелкі орналасқан сүрекдіндердің таза немесе болымсыз қоспасы бар екінші дәрежелі тұқымдыларын қалыптастыру мақсатында жүргізіледі, бұл олардың барынша мол және ұзақ уақыт жеміс беруі үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз етеді. Осындай алқаағаштар түрін қалыптастыру үшін мақсатты тұқымдық ағаштарды күтіп-баптау арқылы біркелкі сирету әдісі қолданылады.

101. Мемлекеттік орман жолақтарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу олардың орналасқан жері мен жай-күйін ескере отырып жүргізіледі және олардың төзімділігі мен тиімділігін арттыруға бағытталады. Су айрығының жолақтарында олардың су реттегіш қасиеттерін күшейту үшін жүргізіледі. Күтіп-баптау тұқымдардың өзара әсері

ескеріле отырып, алқаағаш шымылдығының барлық бөліктерінде жүргізіледі. Әрбір кесу кезеңінде алқаағаштардың тұтасуы 0,7-0,6-дан төмендемейді.

Жерүсті ағыстарын жер астына ауыстыру және эрозиялық процестердің алдын алу мақсатында өзен аңғарларындағы тік жар қабатының жағалауындағы алқаптарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу тұтасуы 0,8-0,7 кем болмайтын алқаағаштарды қалыптастыру үшін жүргізіледі.

Құм баурайының шымылдығында гидрологиялық жағдайлардың ерекшеліктері мен минералдық қоректіліктің жеткіліксіздігі ескеріледі. Осындай алқаптарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу кезінде ағаш шымылдығындағы өскіндер мен 0,6-дан кем болмайтын алқаағаштардың тұтасуын сақтау міндетті.

102. Жоғары рекреациялық жүктемеге ұшыраған әрі эстетикалық және орта қорғау маңызы бар қалалық ормандар мен орман саябақтарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу халықтың демалуы үшін қолайлы ортаны сақтауды, мәдени-сауықтыру және спорттық іс-шаралар жүргізуді қамтамасыз ететін неғұрлым төзімді, ұзақ жасайтын, көрікті алқаағаштар мен орман ландшафтарын қалыптастыру мақсатында жүргізіледі.

103. Саябақ ландшафтарын (ашық, жартылай ашық және жабық) қалыптастыру бойынша ағаш кесу әдістері сүректің құрылымымен, шымылдығының тұтасуымен және нысаналы міндеттерімен анықталады және табиғи алқаағаштарға да, жасанды екпелерге де қолданылады.

104. Елді мекендер мен емдеу-сауықтыру мекемелерінің жасыл аймақтарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу рекреациялық жүктемелерге төзімді ормандар өсіруге бағытталған. Оларды жүргізу кезінде жапырақты тұқымдылардың (2-3 бірлікке дейін) қоспасын сақтау және өрт шыққан кезде төменгі өрттің жоғарғы өртке ұласып кету ықтималдығын азайту мақсатында ұшарбасы төмен салбырап тұрған ағаштарды жинау қамтамасыз етіледі.

105. Эрозияға қарсы ормандарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу табиғи процестер барысында олардың функционалдық құндылығы нашарлаған жағдайда ғана жүргізіледі. Ағаш кесу режимі мен оларды жүргізу тәсілдері тамыр жүйесі мықты әртүрлі жастағы, толымдылығы жоғары (толымдылығы 0,7-0,8) және тамыр жүйесі мықты, екінші қабаты мен қалың жас өркендері бар күрделі алқаағаштарды қалыптастыру қажеттілігі басшылыққа алына отырып анықталады. Мұндай алқаағаштарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуден алынған сүректі сүйреу және тасып әкету қыс кезінде ғана жүргізіледі.

106. Өзендер, көлдер, су қоймалары, арналар және басқа да су объектілері жағалауларындағы ормандардың тыйым салынған белдеулерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу аласа ағаштар түрінде бұталары бар, топырақтың жоғарғы қабаттарының бұзылмай нығыздалуын, сондай-ақ су қорғау және су реттеу рөлін орындауды қамтамасыз ететін төзімді аралас алқаағаштар өсіруге бағытталған. Оларды жүргізу кезінде алқаағаштардың тұтасуы 0,7-0,8-ден азаймайды.

Өзендер, көлдер және басқа да су қоймаларының жағалауларындағы белдеулерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу жерүсті ағыстарын топырақ арасына ауыстыруға қабілетті толымдылығы жоғары сүрекдіңдер қалыптастыруға бағытталған.

Мұндай ормандарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу мен сүректі сүйреу қатып қалған жер арқылы қысқы кезінде жүргізіледі.

107. Халықаралық және республикалық маңызы бар жалпы пайдаланымдағы темір және автомобиль жолдарының, магистральды өткізгіш құбырлары мен басқа да желілік құрылыстар жолақтарындағы қорғаныштық алқаағаштарда күтіп-баптау мақсатында кесу осы объектілерді жайсыз табиғи құбылыстардан қорғауды күшейту, қоршаған ортаның ластануын және жергілікті тұрғындарға олардың шулы әсерін азайту мақсатында жүргізіледі. Оларды жүргізу кезінде пішіні күрделі аралас алқаағаштар құру қамтамасыз етіледі. Қардың неғұрлым біркелкі төселуі және қар басып қалмауы үшін осы алқаағаштарда жоғарғы шымылдық 0,6-0,7 толымдылыққа дейін сиретіледі, ал түктенетін және топырақ қорғайтын бұталар олар толық тұйықталған жағдайда біркелкі 50 пайыз сиретіледі. Жол жиегіндегі ені 25-30 метр орман пұшпағындағы технологиялық дәліздерде ағаш кесу жүргізілмейді.

108. Халықаралық және республикалық маңызы бар жалпы пайдаланымдағы темір және автомобиль жолдары бойындағы қорғаныштық орман жолақтарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу осы Қағидалардың 107-тармағында баяндалған тәртіппен жүргізіледі.

4-параграф. Аграрлық мелиоративтік алқаағаштарда күтім жасау мақсатында ағаш кесу ерекшеліктері

109. Аграрлық мелиоративтік алқаағаштарда (дала қорғайтын орман жолақтары мен басқа да қорғаныштық екпелер) күтім жасау мақсатында ағаш кесу олардың мақсатын ескере отырып және олардың мелиоративтік маңыздылығын күшейту мақсатында жүргізіледі. Оларды жүргізу кезінде орман жолақтарында жолақтардың мынадай құрылымдары құрылады және сақталады:

1) жел соғатын жолақтар – діндердің және жолақтың жер үстіндегі 1,5 метрлік бөлігінің арасындағы ашық жер көлемі 60-70 пайызды, ұшарбасы арасында – 15 пайызды құрайтын кезде далада қарды біркелкі бөлу үшін;

2) селдір жолақтар – бүкіл пішіні бойынша ашық жерлер көлемі (діндер мен ұшарбастар арасында) 25-35 пайызды құрайтын кезде қатты желдер мен шаңды дауылдардың теріс ықпалын әлсірету үшін;

3) жел соқпайтын (тығыз) жолақтар – топырақты су эрозиясынан, ал тоғандар мен су қоймаларын лайланып кетуден қорғау үшін, жолақтардың осындай құрылымы кезінде тұтас ашық жерлер жасалмайды.

110. Қалыңдығына, тұқымдық құрамына және жолақтардың жай-күйіне байланысты дала қорғайтын орман жолақтарында күтім жасау мақсатында ағаш кесу мынадай үш кезеңге бөлінеді:

1) бірінші кезең – жолақтардың толық жанасуына дейін – 3 жастан 6 жасқа дейін, ал қылқан және қатты жапырақтылар үшін - 6 жастан 10 жасқа дейін (жарықтандыру);

2) екінші кезең – жолақтардың тиісті құрылымын қалыптастыру – 7 жастан 15 жасқа дейін, ал қатты жапырақтылар үшін – 11 жастан 20 жасқа дейін (тазарту);

3) үшінші кезең – жолақтардың қажетті құрылым мен тыныс-тіршілігін сақтау – 16 жастан бастап және одан жоғары, ал қылқан және қатты жапырақтылар үшін – 21 жастан бастап және одан жоғары.

111. Бірінші кезеңде күтім жасау мақсатында ағаш кесу ұшарбасының жанасу сәтінен басталады және басты тұқымдылардың өсу жағдайын жақсартуға, оларды кедергі келтіретін тұқымдар мен бұталардан босатуға бағытталады. Топырақ-климаттық жағдайға байланысты бұталардың 25 пайыздан 50 пайызға дейін кесіледі. Бұталардың қалған бөлігін кесу жолақтың байқалған құрылымына байланысты олардың өсіміне қарай жүргізіледі. Бірінші кезеңнің соңына қарай 2500-4000, ал қою қызғылт топырақтарда – 1 гектарға 1500-2500 ағаш қалдырылады.

112. Екінші кезеңде күтім жасау мақсатында ағаш кесуді жүргізу кезінде басты тұқымдыларға күтім жасау жалғасады және тиісті қар бөлу қасиеттері бар дала қорғайтын жолақтар құрылымы қалыптасады. Бұл ретте құрғап қалған, ауруға ұшыраған, бүлінген, кеуіп бара жатқан ағаштар, сондай-ақ басты тұқымдардың өсуіне кедергі келтіретін өсімтал тұқымдардың сау ағаштары кесіледі. 1 гектарға 2000-3000, ал қою қызғылт топырақтарда – 1500-2000 ағаш қалдырылады.

Жел соғатын құрылым жолағын жасау кезінде басты тұқымдыларға теріс әсерін тигізетін барлық бұталар кесіледі.

Көлеңкелі-сүрек түріндегі биіктігі 1 метр және бұталы-сүрек түріндегі биіктігі 1,5 метр орман жолақтарындағы барлық ағаштардың бүйір бұталарын кесу жүргізіледі. Жел соғатын жолақтар ұшарбасы мен діндердегі жарық түсіру мөлшері бойынша, сондай-ақ қар бөлу қасиеттері бойынша қалыптастырылады. Ол арқылы күтім жасаудың қайталанушылығы және оның қарқындылығы реттеледі.

Селдір құрылымды жолақтар қалыптастыру кезінде бұталардың жартысына жуығы жолақтың ұзындығы бойынша біркелкі кесіледі, ал бұталардың қалған жартысы біртіндеп жасартылады. Биіктігі 1,0-1,5 метр ағаш бөліктерінің бүйір бұтақтарын кесу жүргізіледі. Сүрек шымылдығының ұшар басының тұйықталуы жарық түсіру мөлшерімен және қар бөлу сипатымен реттеледі. Алқаағаштар құрамына кіретін жеміс ағаштарының ұшарбастарын жеміс беруін арттыру мақсатында сиреткен жөн.

113. Үшінші кезеңде күтім жасау мақсатында ағаш кесу кезінде жолақтың қажетті құрылымын, өміршеңдігін және ұзақ жасауын сақтау камтамасыз етіледі. Бұл ретте жолақтардың барлық құрылымында күтім жасау мақсатында ағаш кесуді жүргізу

кезінде кеуіп бара жатқан, ауруға ұшыраған, бүлінген, басты тұқымдыларға кедергі келтіретін қатты әлсіреген ағаштар кесіледі. Шамамен 1500-2000, ал қою қызғылт топырақтарда 1 гектарға – 1000-1500 ағаштар қалдырылады. Осы кезеңде жолақтарда ағаштардың желегінің тұтасу 0,7-0,8-ден төмендетілмейді.

Жел соғатын құрылым жолағында және оның айналасында қардың көп мөлшерде жиналуын болдырмау мақсатында күтім жасау мақсатындағы ағаш кесу кезінде шеткі қатарларда орналасқан ағаштардың биіктігі 2 метр дейінгі бұталары кесіледі.

Селдір және жел соғатын құрылым жолақтарында үшінші кезеңде бұталарды жасарту мақсатында оларды біртіндеп кесу жалғасады.

114. Эрозияға қарсы, су реттегіш және басқа да қорғаныштық алқаағаштар өсіру кезінде күтім жасау мақсатында ағаш кесу негізінен 0,8 кем болмайтын деңгейде сүрек шымылдығының тұйықталуын қолдау мақсатында жүргізіледі. Ағаштардың төзімділігін жоғарылатуға бағытталған, осындай алқаптардың шекараларында өсірілетін алқаағаштардың шетіне күтім жасау бір уақытта жүргізіледі.

115. Сай-салалар мен жыралар маңындағы орман жолақтары мен алқаптарда сай-саланың баурайын көлеңкелеу, топырақтың шайылуын болдырмау және күтім жасау мақсатында ағаш кесу арқылы олардың қар жинақтау функцияларын сақтау мақсатында бұталар мен екінші қатардағы тұқымдылардан орман шетін сақтай отырып, орман шымылдығының жоғары тұйықталуын қолданады.

Сай-салалар мен жыраларда алқаағаштарда күтім жасау мақсатында ағаш кесу орман алқаптарындағы сияқты жүргізіледі.

5-параграф. Алқаағаштарда бұтақтар кесу, орман пұшпағына күтім жасау және орман астарына күтім жасау

116. Орманға күтім жасаудың басқа түрлеріне алқаағаштарда бұталарды кесу, орман пұшпағы мен аласа ағаштарға күтім жасау жатады, бұл көбінесе алқаағаштарда күтім жасау мақсатында ағаш кесудің бірнеше түрлерін біріктіру арқылы қалыптасады.

117. Қылқан жапырақты алқаағаштарда бұталарды кесу оның сапасын жақсартады және іскерлік жоғары сортты сүректің шығуын жоғарылатады және жұмсақ жапырақты алқаағаштарда ішкі шіріктің пайда болуының алдын алуға жәрдемдеседі, жабайы жеміс тұқымдарында, самырсын мен грек жаңғағында - жеміс беруді жақсартады, бұл негізінен орман шаруашылығы қарқынды аудандарда жүргізіледі:

1) терек плантацияларында және кейбір жеміс ағаштарында төменгі бұтақтар мен жас өскіндер жойылады;

2) алқаағаштарда бұтақтарды кесу 10-12 жаста басталады және биіктігі 6-7 метрге дейін діндерді тазарту мақсатында қурап қалған және әлсіреген бұталардың пайда болуына қарай 7-10 жыл сайын қайталанады;

3) бұтақтарды кесу діңнің бүйір бетімен қатар, қабық бетінің деңгейінде, оған зақым келтірмей жүргізіледі.

Жапырақты тұқымды ағаштардан қураған бұтақтарды жою кесу немесе сырықпен қаптау арқылы жүргізіледі;

4) бұтақтарды кесуді ерте көктемде өсу кезеңі басталғанға дейінгі жүргізу ұсынылады. Жаздың аяғы мен күзде бұл жұмыстар ауру жұқтыратын саңырауқұлақ ұрықтарының таралуын болдырмау мақсатында жүргізілмейді.

118. Орман пұшпағына күтім жасау олардың белдеулерінің шекаралық төзімділігін жоғарылату мақсатында жүргізіледі. Олардың көмегімен халық аз қоныстанған аудандарға жақын ормандарда орман шекарасы алқаағаштардың толымдылығын 0,4-0,5-ке дейін сирету арқылы ені 5-10 метр белдеуде төмен иілген ұшарбастарын құру жолымен "жабылады" және халық тығыз қоныстанған аудандарға, жолдарға және аңыздық, сабан және құрғақ шөп қалдырылатын ауыл шаруашылық жерлерге жақын ормандарда дала өрттерінің орман өрттеріне ұласып кетуінің алдын алу үшін, керісінше, шеткі ағаштардың ұшарбастары төмен иілген олардың бұтақтарын кесу арқылы көтеріледі.

119. Аласа ағаштарға күтім жасау орман мен құнды тұқымдылардың өскіндерінің өмірінде олардың атқаратын рөліне байланысты жүзеге асырылады. Анық теріс әсер туғызған жағдайда ол сиретіледі, толық немесе ішінара кесіледі, оң әсері кезінде – сақтайды.

7. Санитариялық мақсатта іріктеп ағаш кесу

120. Санитариялық мақсатта іріктеп ағаш кесу орман қорғау іс-шараларына жатады және ағаштардың ішінен өсу мерзімі аяқталған ағаштарды және орман ауруларымен және зиянкестерімен бүлінгендерін тазарту жолымен сүректіңдерді сауықтыруға бағытталады және күтім жасау мақсатында ағаш кесу жоспарланбаған шұғыл араласуды талап ететін санитариялық жағдайда тағайындалады.

121. Санитариялық мақсатта іріктеп ағаш кесу табиғи түрде қурап қалуымен салыстырғанда ауруларға ұшыраған, дің зиянкестері жаңадан қоныстанған, қурап бара жатқан, қураған, жел, дауыл, қар құлатқан, қар сындырған, өсуі тоқтап қалғанға дейін басқа жолдармен зақымданған, осы Қағидаларға 20-қосымшаға сәйкес ағаштардың санитариялық жағдайының шәкілі бойынша анықталатын жай-күйінің орташа өлшемді баллы 1,6-дан 3,5-ке дейін ағаштардың пайда болуы және жиналып қалуы байқалатын төзімділігінен айырылған алқаағаштарда жүргізіледі.

122. Санитариялық мақсатта іріктеп ағаш кесу екпелердің тұтастығы мен төзімділігін бұзбауға тиіс. Санитариялық мақсатта іріктеп ағаш кесу кезінде алқаағаштардың толымдылығы 0,3-тен төмендейді, ал шырша мен майқарағай екпелері үшін 0,4-тен төмен болмауы тиіс.

Жуандығының төмен болуы олардың табиғи жай-күйі болып табылатын алқаағаштарда (арша, пісте, сексеуіл және басқалары), сондай-ақ Гаузер қабық кеміргіші мен микрофаг қоныстанған ландшафты ормандарда және Шренк

шыршасының таулы ормандарында санитариялық мақсатта іріктеп ағаш кесу кезінде толымдылық 0,3-тен төмендетілмейді.

123. Санитариялық мақсатта іріктеп ағаш кесуді жүргізу орман орналастыру деректері немесе арнайы орман патологиялық тексеру негізінде жоспарланады.

124. Ағаштарды кесуге іріктеу және таңбалау орман күтушілердің, орман шеберлерінің басшылығымен жүргізіледі.

125. Өртпен, желмен, қармен әлсіреген, ағаш дайындау кезінде қатты бүлінген ағаштар оларға дің зиянкестері қоныстанғанға және олар ауруларға ұшырағанға дейін іріктеуге жатады. Ағаштарды іріктеп кесуге таңдау кезінде зиянкес пен ауру қоздырғыштар биологиясының ерекшеліктерін ескере отырып, осы Қағидаларға 20-қосымшаға сәйкес Ағаштардың санитариялық жағдайының шәкілі бойынша анықталатын сүректің бүліну (зақымдану) дәрежесі басшылыққа алынады.

126. Орман өрттерінен кейін санитариялық мақсатта ағаш кесуге ағаштарды іріктеуді ұшарбасының, діңінің, түп табандарының отпен бүлінуін, ағаштардың жалпы жай-күйін бағалай отырып жүргізеді. Жас қарағайларда алғашқы екі жылда діндердегі күйік биіктігі (қабығы жұқа аймақтың төменгі бөлігінің күйігі қауіпті), сондай-ақ құрғақ және өте құрғақ түрлерде – түп табандары мен тамыр мойындарының күйі (айналасының қауіпті деңгейі 75 пайыз немесе одан көп) ағаштардың тіршілік етуге бейімділігінің неғұрлым шынайы белгілері болып табылады. Балқарағай мен көктерек ұқсас сипатта бағаланады. От шалу салдарынан төзімсіздеу шырша, қайың және майқарағай жалпы әлсірейді, келбетінен айрылады, қурайды. Өртеңдерде жедел кесуге құлаған ағаштар да жатады.

Санитариялық мақсатта іріктеп ағаш кесуге ағаштар отпен бүлінгеннен кейін шұғыл түрде кірісу қажет және кесуді көктемгі өртеңдерде – келесі жылдың 1 маусымына дейін, ерте жазда – 1 тамызға дейін, кешірек жазда және күзде – келесі жылдың 1 мамырына дейін аяқтау қажет.

127. Ағаштарды жел сұлатқан немесе сындырған кезде толық немесе ішінара құлаған немесе сынған ағаштар тазартуға жатады; бұл ретте бүлінген орманды игеруді мынадай мерзімдерде жүзеге асырады: жаздың аяғында және күз-қыста бүлінген кезде – 1 мамырға дейін, көктемде – 1 шілдеге дейін, жаздың басында – 1 тамызға дейін. Алаңы жағынан жел сұлатқан және дауыл құлатқан көлемді учаскелер ағаш кесу мерзімдері мен кезектілігін қадағалау арқылы өзгерте отырып, 1-2 жылда игереді.

128. Қар және мұз қату салдарынан бүлінген алқаағаштарда ұшарбасының 2/3 және одан астамы бүлінген ағаштар, сондай-ақ құлаған ағаштар міндетті түрде кесуге жатады. Мұндай ағаштарды тазартудың ұсынылған мерзімдері – 1 шілдеге дейін, бірақ келесі жылдың 1 мамырынан кешіктірілмейді.

129. Дің зиянкестері қоныстанған ағаштарды іріктеу өрттермен, жел сұлатқан, қар басқан, қурап қалған, шамадан тыс ылғалданған, өндірістік қалдықтармен, қылқан жапырақ кеміргіш жәндіктермен, тамыр шіруімен және басқа да қауіпті аурулармен,

өзге де себептермен немесе себептер кешенімен бүлінген немесе әлсіреген алқаағаштарда пайда болған олардың көбею ошақтарында жүргізіледі.

Зиянкестер жаңадан қоныстанған ағаштарды іріктеу, таңбалау және кесу кезінде ағаштардың құруының түрлі типтері кезінде зиянды жәндіктердің қоныстануын сипаттайтын белгілерді, сүрек тұқымдары мен зиянкестер түрлерінің биологиялық ерекшеліктерін, аймақтық және ауа райының жағдайын басшылыққа алады, бұл ретте қылқан жапырақты тұқымдарда қабық кеміргіштердің қоныстануы жетекші индикатор болып табылады.

130. Тамыр аузы мен саңырауқұлақ бүлдірген қылқан жапырақты алқаағаштарда жай-күйінің III және IV санатты ағаштары кесуге жатады, бұл ретте аталған аурулармен бүлінген және құрғап қалған ағаштарды іріктеу кеуіп қалған учаскелерде де жүргізіледі.

Түбір шіріктерінің ошақтары болған, дің зиянкестерінің саны көбейіп кеткен жағдайларда ауру ағаштарды іріктеуді жәндіктердің даму мерзімдері олардың биологиясының ерекшеліктері, аурулардың таралу жайы, ошақтың кезеңі ескеріле отырып, жаңадан отырғызылған ағаштарды іріктеуге тұспа-тұс келтіреді.

Емен ағаштары мен басқа да жапырақты алқаағаштардағы саңырауқұлақ ошақтарында санитариялық мақсатта іріктеп ағаш кесу ұқсас жүргізіледі.

Тамыр ауруы ошақтарында санитариялық мақсатта іріктеп ағаш кесуді басқа да қорғаныштық және орман шаруашылығы іс-шараларымен ұштастыру, сондай-ақ ағаш кесу қарқындылығы әрбір нақты жағдай бойынша айқындалады.

131. Қарағай алқаағаштарында серянка – шайыр ісігімен зақымданған барлық ағаштар кесіледі.

132. Тамыр микозасымен зақымданған емен ормандарында жай-күйі IV, V және VI санаттағы ағаштар, ал III және IV санаттағы шегіршін ағаштарының голланд аурулары ошақтарындағы ағаштар тазартуға жатады. Ағаш кесуді күзгі-қысқы кезеңде жүргізген дұрыс, бұл ретте осы ағаштарды іріктеу және таңбалау зиянкестер жаңадан қоныстанған ағаштарды іріктеумен тұспа-тұс келтіріледі және оны Орман кодексінің 67-бабының 3-тармағына сәйкес бекітілетін ормандардағы санитариялық қағидаларда (бұдан әрі – ормандардағы санитариялық қағидалар) айқындалған жәндіктердің қауіпті түрлерінің биологиясын ескеретін мерзімдерде жүргізеді.

133. Майқарағай, балқарағай және жапырақты тұқымдылардың некроздың ісік шалған ошақтарында ауру ағаштарды іріктеу, діңнің айналасының 1/2 астамы жаралармен зақымданған кезде, сондай-ақ кеуіп бара жатқан және кеуіп кеткен, дің зиянкестері қоныстанған немесе өңделген кездерде жүргізіледі.

134. Қылқан жапырақты және шаруашылық тұрғыдан құнды жапырақты тұқымдылары діндердің шірік ауруларына ұшыраған кезде жеміс беретін ағаштар кесуге жатады. Қуыстары бар өміршең ағаштар (3-5 дана/гектарға дейін) пайдалы құстар мен аңдардың қоныстануына ықпал ету үшін қалдырылады. Сол сияқты қуыс

ағаштар қалдырылады, егер орманның осы учаскесінде олар анықталса этномофагтар баспанасы ретінде қызмет етеді.

Дің шіріктерімен бүлінген көктерек, қайың және тал алқаағаштарында санитариялық мақсатта іріктеп ағаш кесу ағаштардың жалпы бүлінуі 20 пайыздан аспайтын кезде ормандардың құнды учаскелерінде (ерекше қорғалатын аумақтар мен санитариялық-гигиеналық ормандар) ғана жүргізіледі. Дің шірігімен айтарлықтай зақымданған кезде ормандардың барлық санаттарында санитариялық мақсатта жаппай кесу жүргізіледі.

135. Паразитті өсімдіктері - омела, ремневцветник немесе ломонос, арша және басқалар бар ағаштар келбетін айтарлық жойған жағдайда ғана кесіледі; шамалы әлсіреген ағаштарда паразит зақымдаған бұтақтар кесіледі. Бұл жұмыстарды орманның құнды учаскелерінде көбінесе қысқы уақытта орындайды.

136. Атмосфераның өндірістік ластануы (газданған, шаң басқан, түгін шыққан) аймағында зиянды жәндіктердің даму мерзімдерін ескере отырып діндік зиянкестер қоныстанған ағаштарға, сондай-ақ жай-күйі IV, V және VI санаттағы ағаштарға кезең-кезеңімен іріктеуді жүргізу қажет.

137. Механикалық жолмен бүлінген ағаштар және тұяқты жануарлар бүлдірген ағаштары бар алқаағаштарда діндері мен тамыр мойындарының жартысы және одан да көп мөлшері зақымданған ағаштар (тамыр табандары бүлінген кезде - олардың жер үстіндегі бөлігінің жартысынан астамы), сүректің шірікпен, мүйізді кеміргіштермен немесе ағашты бүлдіретін басқа да жәндіктермен бүліну белгілері бар, сондай-ақ сынған, құлаған, кеуіп бара жатқан және кеуіп қалған ағаштар кесуге жатады.

138. Шөлейт аймақтың тоғайлы ормандарында санитариялық мақсатта іріктеп ағаш кесу ағаштардың 30 пайызға дейін кеуіп кетуі және алқаағаштар толымдылығы 0,6-0,9 болған кезде жүргізіледі. Осы ағаш кесуді жүргізу кезінде ағаштың жуандығы 0,5-тен, ал тыйым салынған белдеулердегі өзендер жағалауы бойынша – 0,7-ден төмен болмауы тиіс. Тоғайлы ормандарды сауықтыруға бағытталған, зиянкестерді тікелей жоюға қатысты алдын алуды қамтитын неғұрлым тиімді іс-шара зиянкестер жаңадан қоныстанған ағаштарды іріктеу болып табылады.

Тоғайлы ормандарда ағаштарға зиянкестердің қоныстануының негізгі белгілері: өсімінің төмендеуі, өркендердің қысқаруы, жапырақтар көлемінің азаюы, ұшарбасының сиреуі болып табылады. Қосымша белгілері: мұртты қоңыз, зер қоңыз және дің ішіне жасырынатын басқа да зиянкестер құрттарының қабық астынан және сүректе жол салуы кезінде шашылып түсетін қоңыр түсті ұлпа; наманган және жиделік шұбар мұртты қоңыздар кеміретін ағаш керттіктері; ұзынша зер қоңыздардың жұмыртқа салатын қалпақшалары; зер қоңыздар (теректік кішкентай, торанғылдық ұзынша және өзбекстандық), наманган мұртты қоңызы және басқалар зиянкестері қоныстанған кезде пайда болатын қабығы жарылған, қарайып кеткен және сөлі (бляхтар) ағып жатқан орындар.

Ағаштарды кесуге бөлу оларға жәндіктер қоныстанғаннан кейін жүргізіледі. Күнтізбелік мерзімдер зиянкестер биологиясы басшылыққа алына отырып белгіленеді. Ағаштар кесу бөлінгеннен кейін 1-2 аптадан соң жүргізіледі.

139. Ағаштарды кесу күзгі-қысқы кезеңде жүргізіледі. Сүректі тасып әкетуді аяқтау мерзімі – мамырдың аяғына дейін.

140. Таулы аймақта Шренк шыршалары алқаағаштарында ашық сары, өткен жылда қылқан жапырақтары қарқынды түскен және селдіреген қабық кеміргіш ағаштар кесіледі. Жұмыстар күзде, қыста немесе ерте көктемде (наурыз, сәуір) – зиянкестер ұша бастағанға дейін жүргізіледі. Оларды жүргізу мерзімдері ауа райы жағдайларын, тік аймақтылықты және зиянкестердің биологиялық ерекшеліктерін ескере отырып нақтыланады.

141. Арша алқаағаштарында қатты әлсіреген және зиянкестер қоныстанған, ұшарбасы 75 пайызға селдіреген, сондай-ақ қылқан жапырақтары сарғайған ағаштар кесіледі.

8. Құндылығы төмен орман алқаағаштарын, сондай-ақ қорғаныштық, су сақтау және басқа да функцияларын жоғалта бастаған алқаағаштарды қайта жаңғыртуға байланысты кесулер

142. Құндылығы төмен орман алқаағаштарын, сондай-ақ қорғаныштық, су сақтау және басқа да функцияларын жоғалта бастаған екпелерді қайта жаңартуға байланысты ағаш кесулер орман көмкерген жерлерді тиімді пайдалануға бағытталған және сол жерде өсіп тұрған сүректің неғұрлым өнімді әрі алқаағаштардың осы учаскелерде өсу жағдайына айтарлықтай сәйкес келетін жаңа ұрпағына айырбастауды білдіреді.

Мемлекеттік орман қорының барлық санаттарында, Орман кодексінің 44-бабы 2-тармағының 1), 2), 3), 4), 5) және 6) тармақшаларында аталған мемлекеттік орман қорының санаттарында аталған кесулер Қазақстан Республикасының Орман кодексіне сәйкес айқындалған тәртіппен жүргізіледі.

Ескерту. 142-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Экология және табиғи ресурстар министрінің м.а. 28.06.2024 № 143 (алғашқы ресми жарияланған күннен бастап күнтізбелік он күн өткеннен кейін қолданысқа енгізіледі) бұйрығымен.

143. Аталған кесулерді жүргізуді қажет ететін ормандар алаңдары кезекті орман орналастыру кезеңінде анықталады. Қайта жаңартуға орманның жасанды (уақытша) түрлерінің алқаағаштары, сондай-ақ түрлі себептермен бұзылған, ыдыраған, зор шаруашылық маңызы жоқ және өзінің қорғаныштық функцияларын толық орындаған алқаағаштар тағайындалады.

Құндылығы төмен алқаағаштарды қайта жаңарту арнайы дайындалған жобалар бойынша жүзеге асырылады.

144. Құндылығы төмен алқаағаштарды қайта жаңарту кезінде томарларды қопару арқылы немесе қопарусыз орман екпелерін жаппай және топырақты белдеуді өңдей отырып, орман ағаштарын біртіндеп отырғызу әдісі пайдаланылады.

Құндылығы төмен алқаағаштарды қайта жаңарту жөніндегі жұмыстардың көлемін есепке алу кесілген сүрек қоры бойынша да, алаңы бойынша да жүзеге асырылады.

9. Балауса ағаштар арасындағы бірлі-жарым ағаштарды кесу

145. Балауса ағаштар арасынан бірлі-жарым ағаштарды кесу аралық пайдалану құрамына кіреді және өзінің мақсатын орындаған тұқымдық ағаштар мен толық кесілмеген түрдегі аналық алқаағаштардан сақталған жекелеген ағаштарды жинауға бағытталған.

146. Балауса ағаштар арасындағы бірлі-жарым ағаштарды кесу оларды бүлдірмейтін тәсілдер мен әдістер арқылы балауса ағаштардың жай-күйін және қалыңдығын ескере отырып жүзеге асырылады.

147. Қорық аймақтарының және ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың қорық ядросы мен ерекше қорғаныштық учаскелердің шекараларында өсетін балауса ағаштар да жай-күйі бойынша кесуді қажет етпейтін бірлі-жарым ағаштар кесілмейді.

4-бөлім. Мемлекеттік орман қоры учаскелеріндегі басқа кесулер

Ескерту. Қағидалар 4-бөлімнің атауымен толықтырылды - ҚР Ауыл шаруашылығы министрінің 25.12.2015 № 19-1/1124 (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі) бұйрығымен.

10. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде өзге де мақсаттарға кесу жүргізу ерекшеліктері

Ескерту. 10-тараудың атауы жаңа редакцияда - ҚР Ауыл шаруашылығы министрінің 25.12.2015 № 19-1/1124 (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі) бұйрығымен.

148. Басқа кесулер (санитариялық мақсатта жаппай кесу; су тораптарын, құбыр желілерін, жолдар салуға байланысты орман алқаптарын тазарту; орман соқпақтары мен өртке қарсы үзілімдер тарту; басқа мақсаттар үшін кесу), басқа мақсаттар үшін кесу Орман кодексінің 93-бабының 2-тармағына сәйкес мемлекеттік экологиялық сараптаманың оң қорытындысы болған жағдайда уәкілетті органның рұқсаты бойынша ғана жүргізілетін Орман кодексінің 44-бабының 2-тармағының 1), 2), 3), 4), 5) және 6) тармақшаларында аталған мемлекеттік орман қорының санаттарынан басқа, мемлекеттік орман қорының барлық санаттарында осы Қағидаларға сәйкес жүргізіледі.

Өтімді қоқыс пен қураған ағаштарды жинау жұмыстары шектеулі орман пайдаланудың қорықтық режимі бар мемлекеттік орман қорының санаттарынан басқа, мемлекеттік орман қорының барлық санаттарында жүргізіледі.

11. Санитариялық мақсатта жаппай кесу

149. Санитариялық мақсатта жаппай ағаш кесулер орман аурулары мен зиянкестерінің жаппай етек алуы, орман өрттері немесе басқа да қолайсыз табиғи құбылыстар салдарынан олардың өсуі толық тоқтап қалған жағдайға дейін зақымданған орманды тазарту мақсатында жүргізіледі және олардың зардаптарын жоюға да, оларда орман дақылдарын отырғызу немесе олардың табиғи қайта жаңаруына жәрдемдесу үшін орман алқаптарын тазартуға да бағытталған.

150. Санитариялық мақсатта жаппай ағаш кесу осы Қағидаларға 19 және 20-қосымшаларға сәйкес Ағаштардың санитариялық жай-күйінің шәкіліне және алқаағаштардың төзімділік санатына сәйкес анықталатын орташа өлшемді балы 3,6-дан 5,0-ге дейінгі төзімділігі 3-сыныпты алқаағаштарда жүргізіледі.

Санитариялық мақсатта жаппай ағаш кесу, егер кесуден кейін қалған зақымданбаған алқаағаштың толымдылығы 0,2-ні құраса және одан төмен болса, жаппай кесу болып саналады.

151. Санитариялық мақсатта жаппай ағаш кесу іріктеп санитариялық мақсатта кесу алқаағаштарды енді сауықтыра алмайтын және алқаағаштар толымдылығын 0,3-тен төмендетіп жіберетін; шырша мен майқарағай алқаағаштары үшін – 0,4-тен төмендетіп жіберетін кезде жасына қарамастан тағайындалады.

152. Санитариялық мақсатта жаппай ағаш кесуге белгіленген алқаағаштарда орман иеленуші басшысының орынбасары, орман күтуші, орман патолог-инженері, ал қажет болған жағдайда орман шаруашылығының басқа да мамандары қатысатын орман патологиялық зерттеу міндетті түрде жүргізіледі.

Тексеру материалдарын орман иеленуші бекітеді.

153. Санитариялық мақсатта жаппай ағаш кесу белгіленген телімде алқаағаштардың орман патологиялық жай-күйінің сипаттамасы үшін тік бұрышты немесе ұзына бойына созылған сынақ алаңдары салынады және жалпы сынақ алаңы тексерілетін учаскенің көлемі 100 гектарға дейін болған жағдайда – оның алаңының 2 пайызынан; 100 гектардан жоғары болған жағдайда – 1 пайызынан кем болмауы тиіс.

154. Орман патологиялық тексерудің нәтижелері бойынша орманның бүлінген учаскелерін қарап шығу актісі жасалады, онда: мемлекеттік орман қорының санаты, алқаағаштардың таксациялық сипаттамасы, олардың бүліну себептері, санитариялық мақсатта жаппай ағаш кесу қажеттігінің негіздемесі, ағаш кесудің шұғылдылығы және оны жүргізудің белгіленген мерзімі, кейіннен жалғастыруды қамтамасыз ету жөніндегі шаралар және аралас алқаағаштардың ыдырауының алдын алу үшін қажет іс-шаралар көрсетіледі.

155. Санитариялық мақсатта жаппай ағаш кесуді жүргізу кезінде әрбір мөлдек алаңы 5 гектардан аспайтындай, 100 гектардан астам өртеңдер учаскелерінде – 25

гектардан аспайтындай мөлшерде, 1000 гектардан астам ірі орман өрттерінің (жоғарғы) зардаптарын жою кезінде мөлдек алаңы кварталдың ауданымен белгіленеді.

Ескерту. 155-тармақ жаңа редакцияда - ҚР Экология және табиғи ресурстар министрінің 06.03.2024 № 59 (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі) бұйрығымен.

156. Санитариялық мақсатта жаппай ағаш кесуді жүргізуге рұқсатты Орман кодексінің 93-бабының 2-тармағына сәйкес беріледі.

Ескерту. 156-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Экология және табиғи ресурстар министрінің м.а. 28.06.2024 № 143 (алғашқы ресми жарияланған күннен бастап күнтізбелік он күн өткеннен кейін қолданысқа енгізіледі) бұйрығымен.

157. Санитариялық мақсатта жаппай ағаш кесу кезінде мынадай шарттарды сақтау қамтамасыз етіледі:

1) ағашы кесілетін алқап оның өсуі табиғи түрде мүмкін болмайтын жағдайда бірінші кезекте орман екпелерін отырғызуға тағайындалады;

2) аралас сау алқаағаштарға орман патологиялық қадағалау белгіленеді, оларда ауру және діндік зиянкестер жаңадан пайда болған ағаштарды уақтылы іріктеу және қоқыстардан тазарту жүргізіледі.

158. Санитариялық мақсатта жаппай ағаш кесуді талап ететін жел сұлатқан, дауыл құлатқан, зиянкестер бүлдірген немесе аурулармен зақымдану нәтижесінде кеуіп кеткен өртеңдер немесе екпелер учаскелері өрттердің таралуын, зиянды жәндіктердің көбеюін болдырмау және сүректің техникалық сапаларын жоғалтпау мақсатында алаңдарды кесілгеннен кейінгі қалдықтар мен қоқыстардан ұқыпты тазарту арқылы бір жыл ішінде игеріледі.

159. Жел сұлатқан, дауыл құлатқан немесе қылқан жапырақтық еміргіш жәндіктер бүлдірген (кеуіп қалу және дің зиянкестерінің қоныстану белгілері болған кезде), сондай-ақ жоғарғы немесе төменгі өрттер зақымдаған қылқан жапырақты алқаағаштар кесуге бірінші кезекте шығарылады.

12. Орамдық соқпақтар тартуға, өртке қарсы үзілімдер салуға және өтімді қоқысты жинауға байланысты ағаш кесу

160. Орман соқпақтарын тартуға және өртке қарсы үзілімдер салуға, оларды тазартуға байланысты ағаш кесу, сондай-ақ басқа да мақсаттар үшін ағаш кесу орман орналастыру материалдары, ормандардың өртке қарсы жабдықтаудың бас жоспарлары негізінде:

- 1) орман мекемесінің орамдық желісін бастапқы ұйымдастыру кезінде;
- 2) орман мекемелерінің орман орналастыру разрядын өзгерту кезінде;
- 3) орманды күзету және қорғау жүйесін жақсарту жағына қарай елеулі түрде қайта қарау жағдайларында;

4) өзге мақсаттар үшін ағаш кесуді жүргізу кезінде (қылқан жапырақты балауса ағаштар алаптарын 25 гектардан аспайтын мөлшерде блоктарға бөлу) жүзеге асырылады.

161. Орамдық соқпақтар мен өртке қарсы үзілімдер тартуға байланысты ағаш кесу осы Қағидаларда белгіленген тәртіпке сәйкес жаппай ағаш кесу үшін жүргізіледі.

162. Орамдық соқпақтар мен өртке қарсы үзілімдер тартуға байланысты ағаш кесу көлемі сүрек қоры мен ағаш кесу алаңы бойынша олардың нормативтік ені мен ұзындығын негізге ала отырып айқындалады.

163. Өтімді қоқыстарды және қураған ағаштарды жинау эстетикалық мақсаттарда және табиғи құлаудың нәтижесінде қураған және жерде жатқан ағаштар болған жағдайда орман өрттерінің алдын алу мақсатында жүргізіледі.

13. Құрылысқа байланысты орман алқаптарын тазарту үшін ағаш кесу

164. Құрылыс объектілерін (су тораптары, құбыр желілері, жолдар, электр тарту желілері және басқа да желілік құрылыстар) салу үшін орман алқаптарын тазартуға байланысты ағаш кесу осы Қағидаларда белгіленген жаппай ағаш кесуді жүргізу тәртібіне сәйкес жаппай ағаш кесу жолымен жолақтар немесе алқаптар түрінде жүзеге асырылады.

Орман алқаптарын тазарту бойынша ағаш кесу көлемі дайындалатын ағаш материалдарының мөлшері бойынша ескеріледі.

5-бөлім. Ағаш кесуді жүргізуге қойылатын орман өсіру-экологиялық талаптар

165. Кеспеағаштарды тар кеспеағаш кесуге бөлу кезінде кесуге диаметрі 16 см-ден кем ағаштар белгіленбейді.

Қайта жаңармаған ағашы кесілген жерлерге жанасатын алқаағаштарда кеспеағаштарды жаппай кесуге бөлу және біртіндеп кесудің соңғы кезегі бөлу осы Қағидаларға 22-қосымшаға сәйкес орман көмкермеген жерлерде және орман аясында табиғи түлеуді бағалау шәкілдеріне сәйкес "жақсы" деген бағамен табиғи қайта жаңару немесе орман екпелерін отырғызу орын алған жағдайда ғана жүргізіледі.

Ескерту. 165-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Экология және табиғи ресурстар министрінің м.а. 28.06.2024 № 143 (алғашқы ресми жарияланған күннен бастап күнтізбелік он күн өткеннен кейін қолданысқа енгізіледі) бұйрығымен.

166. Жаппай тар кеспеағаштық кесу кезінде кеспеағаштардағы алаңшаның ені:

1) жазық жерлердегі ормандарда және Қазақтың ұсақ шоқылы ормандарында – сүректіңдердің бір жарым еселік биіктігінен аспайтын мөлшерде;

2) беткейдің құламалығы 15 градусқа дейінгі тау ормандарында – сүректіңдердің екі еселік биіктігінен аспайтын мөлшерде белгіленеді.

167. Орманның табиғи жолмен қайта жаңаруын есепке ала отырып басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесуді жүргізу үшін белгіленген алқаағаштарда мал жаю сексеуіл сүрекдіндерін қоса алғанда, қылқан жапырақты және қатты жапырақты сүрекдіндерде ағаш кесуден бес жыл бұрын тоқтатылады.

168. Кеспеағаштарда сүрек дайындау мен оны сүйретіп шығару топырақ эрозиясының пайда болуына жол бермейтін, ормандардың, су айдындарының және басқа да табиғи объектілердің жай-күйіне теріс әсер етпейтін немесе оны шектейтін, шаруашылық жағынан бағалы тұқымдылардың өскіні мен балауса ағаштарын сақтауды қамтамасыз ететін тәсілдермен және құралдармен осы Қағидаларға 22-қосымшаға сәйкес Орман көмкермеген жерлерде және орман аясында табиғи түлеуін бағалау шәкілдеріне сәйкес жүргізіледі.

Қазақтың ұсақ шоқылы ормандарында құламалығы 10 градустан астам және тау ормандарында 15 градустан астам беткейлерде трактормен сүйретіп шығару соқпақтар арқылы ғана жүргізіледі.

Сүректі сүйретіп шығару сыпталған ағаш түрінде де, сортименттер түрінде де жүргізіледі.

169. Ағаш кесу процесінде қарсыз кезеңде жерге үлесті қысымы бір шаршы сантиметрге 0,4-0,5 килограмнан аспайтын ағаш дайындау техникасын пайдалану керек.

170. Кесілетін ағаштардың басым көпшілігі үшін ағаштарды бір бағытта құлату әдісі қолданылады, ол алаңшаларда 45 градустан аспайтын бұрышпен сүйретіп шығару жолына қарай төбесі жағымен жүргізіледі. Ағаштарды жүйесіз құлату мен сүйретіп шығару жүргізілмейді.

Тым ылғалданған саз балшықты және балшықты топырақтарда өсетін барлық сүрекдіндерде ағаш кесуді жүргізу қыс кезінде ғана атқарылады.

171. Кеспеағаштарда біртіндеп және іріктеп кесудің әрбір кезегі аяқтағаннан кейін құламалығы 15 градусқа дейінгі баурайларда қатты бүлінген (дің сыртының үштен бірінің қабығын сыдыру, тамырларының зақымдануы, бүкіл массасының үштен бірінен астамы мөлшерінде ұшарбасының сынуы) ағаштар санының түбірінде қалдырылатын ағаштардың жалпы санының 8 пайызынан, ал құламалығы 15 градустан астам беткейлерде – 12 пайызынан аспауы белгіленеді.

172. Кейіннен табиғи қайта жаңарту жоспарланып отырған кеспеағаштарда ағаш дайындау процесінде тұқымдықтардың, тұқымдық топтардың, шоқ ағаштар мен жолақтардың сақталуы қамтамасыз етіледі:

1) табиғи қайта жаңарту белгіленген жаппай кесілетін кеспеағаштарда (тар кеспеағаштық кесуді қоспағанда) желге төзімді тұқымдықтар түріндегі тұқым шашқыштар қалдырылады. Қарағайлы тау ормандарында тұқым шашқыштар оларды алаң бойынша біркелкі орналасқан 3-5 ағаштан тұратын топтармен 1 гектарға 15-20 дана мөлшерінде қалдырылады;

2) таза және қайың араласқан балқарағай ағаштарында тұқым шашқыштар 3-5 ағаштан тұратын топтармен кемінде 25-30 дана, ал балқарағай-майқарағай алқаағаштарында – 1 гектарға басты тұқымның 30-35 ағашы қалдырылады;

3) шым топырақта өсетін қылқан жапырақты ағаш тұқымдары араласқан жапырақты туынды алқаағаштарда араларындағы қашықтық 100 метрге жуық болатын көлемі 0,1-0,25 гектар аралас қылқан жапырақты-қайың шоқ ағаштары қалдырылады. Нашар шымдалған топырақтарда шоқ ағаштар мөлшері 0,3-0,4 гектарға дейін жеткізіледі, ал олардың арасындағы қашықтық 150-200 метрге дейін ұлғайтылады;

4) тұқым шашқыштар:

осы Қағидаларға 22-қосымшаға сәйкес орман көмкермеген жерлерде және орман аясында табиғи түлеуін бағалау шәкілдерінің көрсеткіштеріне сәйкес табиғи түлеуі жақсы немесе жасанды жолмен қалпына келтіру белгіленген;

жапырақты тұқымдылар кеспеағаштарында қалдырылмайды.

5) ағаштар топтары және бірлі-жарым ағаштар түріндегі тұқым шашқыштарды діндерінің қабықтарын жеңіл-желпі қырып (шырайландырып) белгілеп, бояумен нөмірлейді. Тұқымдық топтасын ағаштардың шебін белгілеу шектесетін ағаштарын сыртқы жағында қабығын жеңіл сүйкеу және бұрыштағы ағаштарда дін қабығын айнала қыру жолымен жүргізіледі. Тұқымдықтар мен тұқымдық топтардағы ағаштар, сондай-ақ тұқымдық ағаштар бояумен белгіленеді.

173. Кеспеағаш жұмыстарын жүргізу кезінде Орман кодексінің 63-бабының 2-тармағына және 67-бабының 3-тармағына сәйкес бекітілетін ормандардағы өрт қауіпсіздігі қағидаларын (бұдан әрі – ормандардағы өрт қауіпсіздігі қағидалары) және ормандағы санитариялық қағидаларды сақтау қамтамасыз етіледі, сондай-ақ ағаштың заңсыз кесілуіне жол берілмейді.

Ағаш кесілген жерлерде, сүрек дайындау және оны тасып әкетудің белгіленген мерзімдері аяқталғаннан кейін толық кесілмеген ағаштарды және дайындалған сүректі қалдыруға жол берілмейді.

174. Кесілген ағаштар өрт қаупі бар кезеңде кеспеағаштарда қалдырылған жағдайларда олар бұтақтарынан тазартылады, дайындалған ағаш өнімін қатар-қатар немесе текшелеп жиналады. Бұл ретте жазға қалдырылған сүрегі және (немесе) ағаш кесу қалдықтары бар ағаш кесу орындары көктем кезінде тиісті өртке қарсы және санитариялық жай-күйге келтіріліп, кейіннен кеспеағаш қосымша тазартылады.

175. Басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесуді жүргізу кезінде сексеуіл тоғайларында дайындаудың сым арқанмен сүйреп тарту тәсілі қолданылмайды. Сексеуілді сындыру қолмен немесе тумервалды пайдалана отырып жүргізіледі, оның жұмыс бөлігі жер бетінен 40 сантиметр деңгейде орнатылады.

176. Кеспеағаштық жұмыстардан кейін орман пайдаланушылар өскінді ағаш кесу қалдықтары мен топырақ үйінділерінен босату жолымен қалған өскінді түзетіп қояды, сынған және қатты зақымданған өскінді ағаш кесу қалдықтарымен бірге кеседі және

жинайды; ой-шұңқырларды тегістеу, фашиндер орнату, ағаш кесу қалдықтарын төсеу және нығыздау жолымен топырақ эрозиясының пайда болған ошақтарын жояды, жоғарғы қоймалар мен тиеу алаңдары орналасқан жерлерді ормандарды молықтыру жөніндегі жұмыстарды жүргізуге жарамды күйге келтіреді.

177. 10 гектардан аз кеспеағашта жоғарғы қоймалар мен тиеу алаңшалары орналасқан алаң кеспеағаш алаңының 4 пайызынан аспайтын, ал 10 гектардан астам алаңда – 2 пайызынан аспайтын мөлшерде белгіленеді.

178. Ағаш дайындау кезінде топырақты минералдаудың жалпы ауданы ағаш сүйрететін жолдар мен тиеу алаңшаларының бүкіл ауданымен қоса алғанда, таза терек және көктерек алқаағаштарынан басқа, кеспеағаштың жалпы ауданының 20 пайызынан аспайтын мөлшерде белгіленеді.

179. Кеспеағаштарды ағаш кесу қалдықтарынан (бұталардан, бұтақтардан, ағаш ұшынан) тазарту ағаш кесу қалдықтарын пайдалану, орманның қайта жаңарту жағдайларын жақсарту, сондай-ақ орман өрттерінің шығуының, орман үшін зиянды жәндіктердің көбеюінің және саңырауқұлақ ауруларының алдын алу және қатерін жою мақсатында ағаш кесумен бір мезгілде жүргізіледі.

180. Кесілген ағаш қалдықтары бірінші кезекте өнеркәсіптік өңдеу және халыққа сату үшін пайдаланылады. Бұл жағдайларда олар ормандардағы өрт қауіпсіздігі қағидаларын сақтай отырып, ағаш сүйретіп шығаратын соқпақтар бойы мен жолдарда сүректіңнің алаңқайлары мен бос жерлерінде (саңылауларда) үйіп қойылады.

181. Ағаш кесу қалдықтарын пайдалану мүмкіндігі болмаған жағдайда кеспеағашты тазарту мынадай тәсілдермен:

1) ағаш кесу қалдықтарын ұзындығы 1 метрге дейін ұсақтап, оларды ағашы кесілген бүкіл алаңға біркелкі шашып тастау жолымен;

2) кеспеағаштан тыс ағашы жоқ жерге шығарып, ормандардағы өрт қауіпсіздігі қағидаларына сәйкес кейіннен оларды жағып жіберетіндей етіп бір жерге үйіп қою жолымен жүргізіледі;

3) үлкен өрт аймақтарында жазықтықты болдырмау немесе топырақ эрозиясын алдын алу үшін ағаш кесу қалдықтарын арнайы механизмдердің көмегімен массаға дейін ұнтақтау және оларды бүкіл өртенген аумаққа біркелкі тарату.

Ағаш кесу орындарын тазарту тәсілдерін орман иеленуші ағаш кесу билетінде көрсетеді.

Қар қалыңдығы 50 сантиметрден асатын қысқы кезеңде ағаш кесуді жүргізу кезінде кеспеағашты тазарту, ерекшелік ретінде, көктемде өрт қауіпі бар маусым басталғанға дейін жүргізіледі.

Ескерту. 181-тармақ жаңа редакцияда - ҚР Экология және табиғи ресурстар министрінің 06.03.2024 № 59 (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі) бұйрығымен.

182. Ағаш кесуден кейін орманның табиғи қайта жаңаруының жай-күйі барлық ағаш дайындау операцияларынан кейін сақталып қалған өскін, ағаш кесу орындарын тазартуды және өскіннің түзетілуін есепке алу арқылы, ал оның өміршендігі ағаш кесу орындарын қуәландыру кезінде анықталады. Қайта жанартуды бағалау осы Қағидаларға 22-қосымшаға сәйкес Орман көмкермеген жерлерде және орман аясында табиғи түлеуді бағалау шәкілдері бойынша айқындалады.

Есептеу нәтижелері бойынша акт жасалып, онда өскіннің мөлшері мен сақталу пайызы, оның жай-күйінің жалпы сипаттамасы және алаң бойынша орналасуы, ағашы кесілген жердің қажет тұқымдылармен күтілетін қайта жаңаруын бағалау, ағашы кесілген жерлердегі орманды молықтыру жөнінде іс-шаралар өткізу қажеттілігі мен олардың тәсілдері көрсетіледі.

183. Осы Қағидаларға 23-қосымшаға сәйкес Таулы, жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың шағын адырлы ормандарындағы ағашы кесілген өскіндерді сақтап қалудың нормативтік көрсеткіштері бойынша дайындау маусымына және ағаш кесу тәсіліне байланысты алаңшадағы өскін мен балауса ағаштардың сақталуы оның ағаш кесуге дейін есепке алынған мөлшерінің 50 пайызынан 80 пайызына дейінгі мөлшері қамтамасыз етіледі.

184. Ағашы кесілген жерлерде қажетті тұқымдылардың жақсы қайта жаңаруы орын алған жағдайда оларда орманды молықтыру жөнінде іс-шаралар жүргізу қажет болмайды, ал қанағаттанарлық дәрежеде қайта жанарған жағдайда табиғи қайта жаңаруға жәрдемдесу шаралары немесе ішінара орман екпелері белгіленеді.

185. Табиғи қайта жаңарумен қамтамасыз етілмеген қылқан тұқымды ағаштар кесілген жерлерде орман пайдаланушылар ағаш кесуден кейін екі жыл ішінде шаруашылық жағынан бағалы тұқымдылардың орман екпелерін отырғызу жөнінде жұмыстар жүргізеді.

186. Орманның табиғи қайта жаңаруына жәрдемдесу жөніндегі іс-шаралар өткізілген, орман екпелері отырғызылған немесе табиғи өсіп-өнуге қалдырылған орман құрайтын барлық тұқымдылардың жаппай ағаш кесілген жерлерде, сондай-ақ ағашы кесілген жердің сыртқы жағына жанасқан 10 метрлік белдеулерде мал жаю мен шөп шабу өскіннің көп бөлігі жануарлардың оның жоғары басын бүлдіруіне мүмкіндік бермейтін биіктікке жеткеннен кейін жүргізіледі.

187. Орман пайдаланушылар мемлекеттік орман қоры учаскелерінде орман пайдалануды жүзеге асырған кезде олар Орман кодексінің 38-бабының 12) тармақшасына сәйкес мемлекеттік орман қоры учаскелерінде басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кескен кезде орманның қайта түлеуін қоса алғанда, орман орналастыру жобасына сәйкес ағашы кесілген алаңның екі еселенген мөлшеріне тең алаңда ағаш отырғызуды жүзеге асырады.

**Республиканың әкімшілік облыстары шегінде орман шаруашылығы
аудандары бойынша мемлекеттік орман иеленушілердің тізбесі**

Орман шаруашылығы аудандары	Әкімшілік облыс	Мемлекеттік орман иеленушілердің (орманшылықтың, орамның) атауы
1	2	3
Орманды дала аймағы		
Қайыңды-көктеректі шоқ орманды-алапты ормандары Қайыңды-көктеректі шоқ ормандар	Қостанай, Солтүстік Қазақстан Солтүстік Қазақстан	Ұзынкөл, Урицкий "Ақан-Сері", Аққайың, Булаев, Есіл, Жамбыл, Мамлютский, Қызылжар, Пресновский, Сергеевский, Соколовский Мемлекеттік ұлттық табиғи парк (бұдан әрі - МҰТП) "Көкшетау": Айыртау филиалы (барлығы Қазақтың ұсақ шоқысындағы қарағай ормандарысыз) Басты мақсатта пайдалану үшін кесуге тыйым салынады Бұрлық, Орлиногорский (барлығы Қазақтың ұсақ шоқысындағы қарағай ормандарысыз)
Далалық аймақ		
Қайыңды-көктеректі шоқ ормандар	Ақмола Қостанай Павлодар Солтүстік	МҰТП "Бурабай", МҰТП "Көкшетау": Зеренді филиалы және "Орманды бұлақ" МУ (бұдан әрі-МУ), Куйбышев, Ұрымқай (барлығы Қазақтың ұсақ шоқысындағы қарағай ормандарысыз). Басты мақсатта пайдалану үшін кесуге тыйым салынады Куйбышевский, Маралды, Ұрымқай (барлығы Қазақтың ұсақ шоқысындағы қарағай ормандарысыз), МҰТП "Бұйратау": Ерейментау филиалы. Басты мақсатта пайдалану үшін кесуге тыйым салынады "Бұқпа", Ерейментау Арақарағай, Басаман, Бурабай, Пригородный, Семиозерный (барлығы қарағайдың арал тәрізді

	Қазақстан	ормандарысыз), Михайловский,Тарановский, Усаковский МҰТП Баянауыл (барлығы Қазақтың ұсақ шоқысындағы қарағай ормандарысыз). Басты мақсатта пайдалану үшін кесуге тыйым салынады Максим Горький, Павлодар, Үрлітүп (барлығы жайылма ормандарысыз) МҰТП "Көкшетау": Арықбалық және Шалқар филиалдары (барлығы Қазақтың ұсақ шоқысындағы қарағай ормандарысыз)
Қазақтың ұсақ шоқысындағы қарағай ормандары	Ақмола Қарағанды Солтүстік Қазақстан	МҰТП "Бурабай", МҰТП " Көкшетау": Зеренді филиалы және "Орманды бұлақ" МУ, (барлығы қайың-көктерек шоқ ормандарысыз), Көкшетау орман тұқым орталығы. Басты мақсатта пайдалану үшін кесуге тыйым салынады Куйбышевский, Маралды, Ұрымқай (барлығы қайың-көктерек шоқ ормандарысыз), "Ақкөл", "Барап", ҮлкенТүкті, Кеңес, Қраснобор, Кіші Түкті, Отрадный, Степногор, Сандықтау оқу-өндірістік орман шаруашылығы, МҰТП Қарқаралы. Басты мақсатта пайдалану кесуіне тыйым салынады Қу Бұрлық, Орлиногор (барлығы қайың-көктерек шоқ ормандарысыз)
Қарағайлы шоқ ормандар	Қостанай	Арақарағай, Басаман, Боровской, Пригородный, Семиозерный (барлығы қайың-көктерек шоқ ормандарысыз)
		"Семей орманы" мемлекеттік табиғи резерват (бұдан әрі-МТР) (МТР Жарма филиалысыз). Басты

Жалды ормандар	Шығыс Қазақстан Павлодар	мақсатта пайдалану кесуіне тыйым салынады МТР "Ертіс орманы". Басты мақсатта пайдалану үшін кесуге тыйым салынады
Ұсақ шоқының шоқ ормандарының оңтүстік шеті	Ақмола Қарағанды	"Жасыл-Аймақ" Республикалық мемлекеттік кәсіпорны. Басты мақсатта пайдалану үшін кесуге тыйым салынады Қарағанды, Теміртау
Жазықтағы шоқ ормандардың оңтүстік шеті	Ақтөбе Қостанай Батыс Қазақстан	Ақтөбе, Мәртөк, Қобда (барлығы жайылма ормандарысыз), Қарабұтақ, Камышинский Ақжайық, Бөрлі, Шыңғырлау, Орал, Январцевский (барлығы жайылма ормандарысыз)
Жайылма ормандары	Ақтөбе Батыс Қазақстан Павлодар	Ақтөбе, Мәртөк, Қобда (барлығы жазықтағы шоқ ормандардың оңтүстік шетінсіз) Шыңғырлау, Орал, Бөрлі, Январцев (барлығы жазықтағы шоқ ормандардың оңтүстік шетінсіз) Максим Горький, Павлодар, Үрлітүп (барлығы қайың-көктеректі шоқ ормансыз).
Шөлейт аймақ		
Ұсақ шоқының шоқ ормандарының оңтүстік шеті	Қарағанды	Ақтоғай, Жаңаарқа, Ұлытау
Жазықтағы шоқ ормандарының оңтүстік шеті	Ақтөбе	Темір, Ойыл
Жайылма ормандары	Батыс Қазақстан	Ақжайық (жазықтағы шоқ ормандардың оңтүстік шетінсіз), Тайпақ (Антонов, Қарауылтөбе және Алмалық орманшылықтары), Чапаевский
Шөлді аймақ		
Жазықтағы шоқ ормандарының оңтүстік шеті	Ақтөбе Батыс Қазақстан	Үлкен Борсық Орда
Жайылма ормандары	Атырау Батыс Қазақстан	Атырау, Индер (Индер учаскесі), Құрманғазы Тайпақ (Тайпақ және Степное орманшылықтары)

Сексеуіл және тоғайлы ормандар	Алматы Атырау Жамбыл Қызылорда Маңғыстау Оңтүстік Қазақстан	Алакөл (Алакөл өңірі орманшылығы, Үшарал орманшылығы –1-26, 36-орамдар), Жаркент (Көктал орманшылығы – 29-112-орамдар, Іле орманшылығы – 39-180-орамдар), Талдықорған (Қаратал орманшылығы), Шелек (Нұра орманшылығы), Бақанас, Бөрлітөбе, Қаскелен, Күрті, Үштөбе, Ұйғыр (Кетпен орманшылығы –214-235-орамдар) Индер (Миялы учаскесі) Ақыртөбе, Жамбыл, Мерке (таулы ормандарсыз), Ақкөл, Байзақ, Бурылбайтал, Көктерек, Қосқұдық , Луговое, Мойынқұм, Сарысу Арал, Жалағаш, Жаңақорған, Қазалы, Қармақшы, Қызылорда, Сырдария, Шиелі Бейнеу, Сам. Сырдария-Түркістан мемлекеттік өңірлік табиғи парк. Басты мақсатта пайдалану үшін кесуге тыйым салынады. Отырар, Созақ, Шардара, Бадам
Таулы ормандар		
Қалба тауларының карағайлы ормандары	Шығыс Қазақстан	Асубұлақ, Самар
Кенді Алтайдың қалың қылқан жапырақты ормандары	Шығыс Қазақстан	Жоғарғы Үлбі, Зырян, Лениногорск, Кіші Үлбі, Пихтовский, Өскемен, Черемшан
Оңтүстік Алтай, Сауыр және Тарбағатайдың жапырақты ормандары	Шығыс Қазақстан	Катонқарағай МҰТП. Басты мақсатта пайдалану үшін кесуге тыйым салынады Үлкен Нарын, Зайсан, Күршім, Марқакөл
		Жоңғар-Алатау МҰТП, Іле-Алатау МҰТП, МҰТП "Көлсай көлдері", МҰТП Шарын. Басты мақсатта пайдалану үшін кесуге тыйым салынады Алакөл (Көктұма орманшылығы –

<p>Солтүстік Тянь-Шань және Жоңғар Алатауының кылқанды- жапырақты ормандары</p>	<p>Алматы</p>	<p>12-258, 260, 263-266, 272-292, 301-304, 315, 316, 324-338-орамдар, Үшарал орманшылығы – 27-35, 37-орамдар), Бөрлітөбе, Жаркент (Көктал орманшылығы – 1-28-орамдар, Лесновское орманшылығы, Іле орманшылығы –1-38, 181-183 -орамдар), Жоңғар, Кеген, Нарынқол, Талдықорған (Текелі, Көксу орманшылығы), Үйгентас, Ұйғыр (Ақсу орманшылығы, Кетпен орманшылығы – 104-171-орамдар) , Шелек (Табан-Қарағай, Шелек орманшылығы)</p>
<p>Батыс Тянь-Шаньнің және Қаратаудың арша-жидекті ормандары</p>	<p>Жамбыл Оңтүстік Қазақстан</p>	<p>Ақыртөбе, Жамбыл, Меркі (сексеуіл және тоғайлы ормандарсыз), Жуалы, Қарақоныз, Қордай Сайрам-Өгем МҰТП. Басты пайдалану мақсатында кесуге тыйым салынады Отырар ММ (Қаратау орманшылығы)</p>

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
2-қосымша

Орманды дала мен далалық аймақтардың шоқ ормандарында басты мақсатта пайдалану үшін кесу

Кесуге түсетін алқағаштардың сипаттама-сы	Кесу тәсілі	Кесуге дейінгі жалпы толымдылығы	Қор бойынша іріктеу		Жанасу мерзімі, жыл	Кеспе-ағаштың ені, метр	Кеспеағаштың ең үлкен алаңы, гектар	Шаруашылық шаралар атауы және кесу кезектерінің саны
			толымдылығында	кесу проценті				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
								Толымдылығы 0,3-0,4 қайың алқағаштарының кесілген жерлеріне осы тұқымдас орман

1. Өскіннің болуына қарамастан байырғы шоқ кайыңдар мен көктеректер 5 гектардан астам шоқ ормандар 2-ден 5 гектарға дейінгі шоқ ормандар 2 гектар аз шоқ ормандар	ЖК ЖК ЖК	0,3-1,0 0,3-1,0 0,3-1,0	0,3-1,0 0,3-1,0 0,3-1,0	100 100 100	2 ** ***	50 *	5 2,5 1,5	екпелері отырғызылады. * Шоқ ормандар екі кезекпен кесіледі: біріншісі – оның жел өтіндегі бөлігі; ** Екінші кезек – өскіннің 1,5 метр биіктігі кезінде, ал орман екпелерін отырғызу кезінде 3 жылдан кейін жүргізіледі. *** Шоқ ормандар бір кезекте кесіледі.
Бұталар (сары қараған) орманды дала мен далалық және шөлейтті аймақтар орман өсірушілік аудандардың барлық ормандарында өсетін								
2. Бұталар – сары қараған	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	2	50	2	

Ескертпе: ЖК - жаппай кеспеағаш кесу

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
3-қосымша

Қазақтың ұсақ шоқылы қарағайлы ормандарында басты мақсатта пайдалануға ағаш кесу

Кесуге түсетін алқағаштардың сипаттамасы	Беткейлердің экспозициясы мен тіктілігі, градус	Орман типтерінің топтары	Кесу тәсілі	Кесуге дейінгі жалпы толымдылығы	Қор бойынша іріктеу		Кезектің қайта лануы, алқаптың жанасу мерзімі, жыл	Кеспе ағаштың ені, метр	Кеспе ағаштың үлкенал аңы, гектар	Ескертпе
					толымдылығында	іріктеу процент				

3 . Қарағай өскіндері- нің болуына қарамас тан, қарапай ым және күрделі, таза және аралас біркелкі және әртүрлі жастағы	Барлық экспо- зици- ялар 0-20	кұрғақ	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,6-0,7	20 15	15		10	өскіні- нің саны жеткі- ліксіз болғанд а алғашқы 2 жылда орман екпеле- рін отырғыз у жолы-ме н орман- дарды қалпына келтіру жүргі- зіледі
4 . Қарағай өскіндері іні болуына қарамас тан, қарапай ым және күрделі, таза және аралас біркелкі	Барлық экспо- зици- ялар 0-20	ылғал- дылығы жеткі- лікті, кұрғақ	ЖТК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	5	40	2	
және әртүрлі жастағы					0,3-0,5	кесу жүргізілмейді				

Ескертпелер: 1. ЕІК - ерікті іріктеп кесу, ЖТК - жаппай кеспеағашты тарлап кесу;

2. Құр. - құрғақ қарағайлар, ылғ. жет. – ылғалдылығы жеткілікті, ыл. – ылғалды;

3. Әртүрлі жастағы қарағайларды жаппай кеспеағашты тарлап кесу кезінде (ЖТК) ормандардың толысқан және көнерген ағаштарының жиынтығы ғана кесіледі.

**Қазақтың ұсақ шоқылы жапырақты
ормандарында басты мақсатта пайдалануға ағаш кесу**

Кесуге түсетін алқағаштардың сипаттамасы	Беткейлердің экспозициясы мен тіктілігі, градус	Кесу тәсілі	Кесуге дейінгі жалпы толымдылығы	Қор бойынша іріктеу		Кезектің қайталануы, алқаптың жанасу мерзімі, жыл	Кеспе ағаштың ені, метр	Кеспе ағаштың үлкен алаңы, гектар	Ескертпе
				толымдылығында	іріктеу процент				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1 . Өскіннің болуына қарамастан байырғы қайыңдар мен көктеректер, теректер және талдар көлемі 5 гектардан астам шоқ ағаштар	Барлық экспозициялар 0-30	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	5	40	2,5	Толымдылығы - 0,3-0,4 қайың алқағаштары кесілген жерлерде орман екпелері егіледі
2 гектардан - 5 гектарға шоқ ағаштар	Барлық экспозициялар 0-30	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	**	*	2,5	* Шоқ ағаштар екі кезекпен кесіледі – біріншісі оның жел өтіндегі жартысы * * Екінші кезек өскіндерінің биіктігі 1,5

									метр жеткен кезде, ал орман екпелерін отырғызу кезінде - 3 жылдан кейін жүргізіледі
2 гектар және одан төмен шоқ ағаштар	Барлық экспозициялар 0-30	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	***		2	***Шоқ ағаштар бір кезекпен кесіледі
2 . Қарағай өскінісіз ауыспалы т а з а қайың және көктерек, 5 гектардан астам шоқ ағаштар	Барлық экспозициялар 0-30	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	5	40	2	Табиғи немесе өткен жылдардағы кесу нәтижесінде қалыптасқан алқаағаштар
2 га-дан 5 гектарға дейінгі шоқ ағаштар	Барлық экспозициялар 0-30	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	**	*	2	* Шоқ ағаштар екі кезекпен кесіледі - біріншісі оның жел өтіндегі жартысы * * Екінші кезек өскіндерінің биіктігі 1,5 метр жеткен кезде, ал

карамастан, қарапайым таза және аралас біркелкі жастағы	ЕІК	күрғақ	0,6-1,0	0,8-1,0 0,6-0,7	25-30 15-20	20		10	
			0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
2 . Қарағайдың екінші кабатымен қоса күрделі таза және аралас ағаштар (4 және 5 – бағандар да кабаттар дың жиынтық толымды лығы көрсетілген)	ЕІК	"-"	0,6-1,0	0,8-1,0 0,6-0,7	25 20	20		10	Іріктеу пайызы кабаттар дың жиынтық қорынан көзделеді . Екінші кабаттың толымды лығы 0,4 және одан көп болған жағдайда біріншіде ның қорының 50 процент дейіні іріктеледі , ал толымды лығы 0,3 болғанда- 30 процент.
			0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
3 . Қарағай өскіндері нің болуына		ылғал-							Өскіндер дің саны жеткіліксіз болғанда алғашқы 2

қарамастан, қарапайым таза және аралас бір жастағылары	ЖТК	дылығы жеткілікті, ылғалды	0,3-1,0	0,3-1,0	100	5	40	2	жылда орман екпелерін отырғызу жолымен ормандарды қалпына келтіру жүргізіледі
4 Қарағай өскіндерінің болуына қарамастан қарағайдан екінші қабатты (4 және 5 – бағандарда қабаттардың жиынтық толымдылығы көрсетілген) таза және аралас күрделі әртүрлі жастағы	ЖТК	ылғалдылығы жеткілікті, ылғалды	0,3-1,0	0,3-1,0	100 толысқан және көнерген	5	40	2	Қарағай өскінінің көлемі жеткіліксіз болғанда алғашқы 2 жылда орман дақылдарын отырғызу жолымен ормандарды қалпына келтіру жүргізіледі

Ескертпе: 1. ЕІК –ерікті іріктеп кесу, ЖТК - жаппай кеспеағашты тарлап кесу;

2. Әртүрлі жастағы қарағайларды жаппай кеспеағашты тарлап кесу (ЖТК) кезінде ормандардың толысқан және көнерген ағаштарының жиынтығы ғана кесіледі;

3. Аралды қарағайлы ормандарда қайың-көктерек шоқ ағаштарын кесу орманды дала және далалық аймақтардың шоқ ағаштары ормандарында басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу ережелеріне сәйкес жүргізіледі (осы Ережеге 2-қосымша).

**Шөлейт, жайылма, тоғайлы және тал ормандарында
басты мақсатта пайдалануға ағаш кесу**

Кесуге түсетін алқаағаштардың сипаттама-сы	Кесу тәсілі	Кесуге дейінгі жалпы толымдылығы	Қор бойынша іріктеу		Жанасу мерзімі, жыл	Кеспе ағаштың ені, метр	Кеспе ағаштың ең үлкен алаңы, гектар	Ескертпе
			толымдылығында	іріктеу процент				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Шөлейт ормандар								
1 . Топырақтың жел эрозиясына төзімді таза және аралас (ақ сексеуілді қосқанда 4 бірлікке дейін) кара сексеуілді бір жастағылары және әртүрлі жастағылары	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	3	75	10	Қалған белдеулер. 3 - 5 жастағы сексеуіл өскінінің ағашы кесілген белдеулер де 1 га 5 0 0 данадан астамы болған жағдайда немесе орман екпелерін еккеннен кейін 3-4 жыл сайын кесуге беріледі. Белдеулер арқылы жанасу
Жайылма ормандары								
2 . Жапырақты алқаағаштар (терек, сүрек тектес								Ықтырмалы жанасу, телімнің ені 80

экспозициясы	тік тілігі	тұқым	жас құрылымы	төзімділік	формация	сілі	лымдылығы	толымдылығын да	кесу проценти	насур мерзімі, жыл)	ені, метр	кен алаңы, гектар	ерекшелігі	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Кенді Алтайдың қалың қылқан жапырақты (майқарағай және шырша) ормандары														
1) С, СБ, СШ, Ш	қиялы, еңіс	Мқ, Ш	бір жастағылары	төзімді және төзімсіз			ЖТК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	5	35	10	Кеспеағаштың жанасуы ықтырмалы, 2 кеспеағаш сайын
2) С, СБ, СШ, Ш	қиялы	Мқ, Ш	бір жастағылары	төзімді			ЖТК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	5	35	10	Кеспеағаштың жанасуы ықтырмалы, 2 кеспеағаш сайын
3) С, СБ, СШ, Ш	қиялы, еңіс	Мқ, Ш	әр түрлі жастағылары	төзімді			ЕІК	0,6-1,0	1 кезек 0,6-1,0	50	30		20	Егер ағаш ұрпағы толысу жасына жетпесе, толымдылығы 0,4 кем емес
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда								2 кезек 0,3-0,5		100	30		20	
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда								0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
			әр					1 кезек						Егер

4) С, СБ, СШ, Ш	қия-лы	Мқ, Ш	түрлі жас-тағы-лары	тө-зім-сіз		ҰБК	0,6-1,0	зек 0,6-1,0 2 ке зек 0,3-0,5	50 100	30 30		20 20	толыс у жасын а жетпе ген ағаш ұрпа- ғының олым- дылығ ы 0,4 кем емес
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда													
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда							0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
5) С, СБ, СШ, Ш	қия-лы, еңіс	Мқ, Ш	әр-түрлі жас-тағы-лары	тө-зім-сіз		ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	30 25 15	20 20 20		20 20 20	Егер ағаш ұрпағы толыс у жасын а жетпеген болса, оның толымдылығы 0,4 кем емес
							0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
6) С, СБ, СШ, Ш	қия-лы	Мқ, Ш	әр-түрлі жас-тағы-лары	тө-зім-сіз		ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	30 25 15	20 20 20		20 20 20	
							0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
7) С, СБ, СШ, Ш	құ-лама	Мқ, Ш	әр-түрлі жас-тағы-лары	тө-зім-сіз		ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	30 25 15	20 20 20	20 20 20		
							0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
			бір жас-				0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	25 20 15	10/15 10/15 10/15		15 15 15	Қайталанушылық: алым-ында

8) С, СБ, СШ, Ш	құ-лама	Мқ,Ш	тағы-лары, әр-түрлі жас-тағы-лары	тө-зім-сіз		ЕІК	0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					- бір жаста-ғылар ы, бөлімі н-де-әртүрлі жастағ ы
9) С, СБ, СШ, Ш	құ-лама	Мқ,Ш	әр-түрлі жас-тағы-лары	тө-зім-ді		ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0	30	20		15	
							0,6	0,7	25	20		15	
							0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
10) О, ОШ, ОБ, Б	қия-лы, еңіс, құ-лама	Мқ,Ш	бір жаста-ғылар ы әртүрлі жаста-ғылар ы	төзімді		ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0	30	10/20		20	Қайта-лануш ы-лық: алым ында -бір жаста-ғылар ы, бөлі-мінде-әртүрлі жаста-ғылар ы
							0,6	0,7	25	10/20		20	
							0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
11) О, ОШ, ОБ, Б	қия-лы, еңіс, құ-лама	Мқ,Ш	бір жас-тағы-лары әр-түрлі жас-тағы-лары	тө-зім-сіз		ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0	20	10/20		15	Қайта-лан ушыл ық: алым ында -бір жаста-ғылар ы, бөлі-мінде-әртүрлі жаста-ғылар ы
							0,6	0,7	15	10/20		15	
							0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					

2. Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар-Алатуының шыршалы және майқарағай ормандары

12)	Барлық экспозициялар	қиялы, еңіс	Ш (Шр)	бір жастағылары	төзімді, төзімсіз		БК	0,3-1,0	1 кезек 0,9-1,0 2 кезек 0,6-0,8 3 кезек 0,3-0,5	30 40 100	25-30 25-30		20 20 20	Бастапқы толым өддылығы 0,9-1,0 болса – үш кезекті жолы БК, 0,6-0,8 – екі кезекті жолы
	Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда													
	Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда							0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
13)	Барлық экспозициялар	қиялы, еңіс	Ш (Шр)	әр түрлі жастағылары	төзімді, төзімсіз		ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	30 25 15	25-30 25-30 25-30		20 20 20	
								0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
14)	Барлық экспозициялар	қиялы, еңіс	Мк	бір жастағылары әртүрлі жастағылары	төзімді, төзімсіз		ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	30 25 15	10-15 10-15 10-15		20 20 20	
								0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
								0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	25/20 20/10 15/10	25-30 25-30 25-30		15 15 15	Қайталанушылық: алым ында - төзімді, бөлімінде - төзімсіз
15)	Барлық экспозициялар			бір жастағылары әртүрлі жастағылары	төзімді				кесу жүргізілмейді					

зиция-лар	құ-лама	Ш (Шр)	(тағы-лары	төзімс із		ЕІК	0,3-0,5						топыр ақ
16) Барлық экспозиция-лар	құ-лама	Мк	бір жас- тағы- лары әр- түрлі жас- тағы- лары	тө- зім ді, тө- зім- сіз		ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	25/20 20/15 15/10	10-15 10-15 10-15		15 15 15	Қайта лан ушыл ық: алым ында - төзімд і, бөлі- мінде - төзімс із топыр ақ
							0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					

3. Оңтүстік Алтай, Сауыр және Тарбағатайдың жапырақты ормандары

17) Барлық экспозиция-лар	қия- лы, еңіс	Бқ	бір жасө тағыө лары				0,3-1,0	1 - кезек 0,9-1,0 2-ке зек 30 0,6- 40 0,8 100 3-ке зек 0,3- 0,5	30 40 100	10 10		20 20 20	Бастап қы толым ө дылығ ы 0,9-1,0 болса – үш кезект і жолы БК, 0,6-0,8 – екі кезект і жолы
			Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда	тө зім ді		БК							
			Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда				0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
18) Барлық экспозиция-лар	қия- лы	Бқ	әр- түрлі жас- тағы-					1 - кезек 0,9-1,0					Бастап қы толым ө

зиция-лар	лы, еңіс		лары				0,3-1,0	2 - кезек	30	10		20	дылығы
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда				төзімсіз		БК		40	40	10		20	ы
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда							0,6-0,8	100				10	0,9-1,0
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда							3 - кезек						болса
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда							0,3-0,5						–
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда													үш кезекті
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда							0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					і жолы
19) С, СБ, СШ, Ш	қиялы, еңіс	Бқ	әртүрлі жастағылары				0,3-1,0	1 - кезек				15	Егер ағаш ұрпағы толысу жасына жетпеген болса, оның толымдығы 0,4 кем емес
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда								0,6-1,0	50	30		15	
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда				төзімді		ҰБК		2 - кезек	100			15	
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда							0,3-0,5						
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда							0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда								0,8-1,0	30	20		20	Егер ағаш ұрпағы толысу жасына жетпеген болса, оның толымдығы 0,4 кем емес
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда								0,7	25	20		20	
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда								0,6	15	20		20	
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда							0,6-1,0	кесу жүргізілмейді					
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда							0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда								кесу жүргізілмейді					
20) С, СБ, СШ, Ш	қиялы, еңіс	Бқ	әртүрлі жастағылары	төзімді		ЕІК	0,6-1,0	кесу жүргізілмейді					
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда							0,3-0,5	кесу жүргізілмейді					
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда								кесу жүргізілмейді					

21) О, ОШ, ОБ, Б	қиялы	Бқ	әр- түрлі жас- тағы- лары				0,3-1,0	1 - кезек 0,6-1,0 2 - кезек 0,3-0,5	50 100	30		15 15	Егер ағаш ұрпағ ы толыс у жасын а жетпе ген болса, оның толым - дығы 0,4 кем емес
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда				тө зім ді	ҰБК								
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда						0,3-0,5	кесу жүргізілмейді						
22) О, ОШ, ОБ, Б	қиялы	Бқ	әр- түрлі жас- тағы- лары	тө зім ді			0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	30 25 15	20 20 20		20 20 20	Егер ағаш ұрпағ ы толыс у жасын а жетпе ген болса, оның толым - дығы 0,4 кем емес
				тө зім сіз	ЕІК								
						0,3-0,5	кесу жүргізілмейді						
23) О, ОШ, ОБ, Б	қиялы	Бқ	әр- түрлі жас- тағы- лары	тө зім ді			0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	25 20 15	20 20 20		20 20 20	
				тө зім сіз	ЕІК								
						0,3-0,5	кесу жүргізілмейді						
24) Барлы қ экспо- зиция- лар	қия- лы, еңіс	Бқ	әртүр лі жаста- ғылар ы	тө зім сіз			0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,7	30 25 15	20 20 20		20 20 20	
						0,3-0,5	кесу жүргізілмейді						
							0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	30 20 15	10/20 10/20 10/20		15 15 15	Қайта лан ушыл ық:

25)	Барлық экспозициялар	құлама	Бқ	бір жастағылар әртүрлі жастағылары	төзімді		ЕІК	0,3-0,5	кесу жүргізілмейді				алым ында –бір жастағылары, бөлімінде - әртүрлі жастағылары
26)	Барлық экспозициялар	құлама	Бқ	бір жастағылар әртүрлі жастағылары	төзімсіз		ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0	20	10/20	15	Қайталанушылық: алым ында –бір жастағылары, бөлімінде - әртүрлі жастағылары
									0,7	15	10/20	15	
								0,3-0,5	кесу жүргізілмейді				
Қазақстан Алтайы, Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауының жапырақты ормандары													
27)	Барлық экспозициялар	қиялы, еңіс, құлама	Қң		төзімді және төзімсіз	байырғы және ауыспалы	ЖТК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	10	10	Ауыспалы - қылқан жапырақты тұқымдар жеткізгіштіксіз түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда

												орман екпелері отырғызылады	
28) Барлық экспозициялар	құлама	Қң		төзімді және төзімсіз	байырғы және ауыспалы өсірілген	ЖТК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	2	100	10	
29) Барлық экспозициялар	қиялы, еңіс, құлама	Қт, Т, Тс		төзімді және төзімсіз	байырғы және ауыспалы	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	1	100	15	Ауыспалы - қылқан жапырақты тұқымдар жеткізгіліксіз түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда орман екпелері отырғызылады
30) Барлық экспозициялар	қиялы, еңіс	Тб, Қар.с				ЖТК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	2	40	2,5	

Ескертпе: 1. ЕІК – ерікті іріктеп кесу, БК – біртіндеп кесу, ҰБК – ұзақ уақыт біртіндеп кесу, ЖК – жаппай кеспеағаш кесу, ЖТК – жаппай кеспеағашты тарлап кесу;
2. Қ – қайың, Ш – шырша, Ш (Шр) – Шренк шыршасы, Бқ –

балқарағай, Кт – көктерек, Мқ – майқарағай, Қ – қарағай, Т – терек, Тс – сүрек тектес тал, Тб – бұта тал (талдар), Қар.с – сары қараған.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
8-қосымша

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу түрлері және оларды жүргізудің жас шегі

Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу түрлері	Сүрек-діңнің даму фазасы	Бонитет класы	Алқағаштардың жасы (жыл)			Алқағаштардың жасы (жыл)		
			Қылқан жапырақты			Жапырақты		
			самыр сыннан басқа, қылқан жапырақты	самыр сын	қылқан апырақ тылар	емен, шаған, шегіршін	қайың, көктерек	ақ тал, терек, қаратерек
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Жарық тандыру	Ұшар басының жанасуы	1-3 4-5		10 дейін 20 дейін	5-10 8-15	10 дейін 15 дейін		
Тазарту	Шатқал	1-3 4-5	11-20 15-20	11-20 21-40	11-20 16-30	11-20 16-30	11-20 16-30	6-10 -
Сирету	Сырғауыл	1-3 4-5	21-40 21-60	21-60 41-60	21-40 31-60	21-40 31-50	21-30 31-40	11-15 -
Өтпелі ағаш кесу	Көлемі бойынша күшейіп өсуі	1-3 4-5	41 және одан көп 61 және одан көп	61-160 61-160	41 және одан көп 61 және одан көп	41 және одан көп 51 және одан көп	31 және одан көп 41 және одан көп	16 және одан көп -

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
9-қосымша

Алқағаштардағы ағаштардың өсу кластары бойынша бөлінуі

Жас кластары	Жас кластары бойынша ағаштардың сипаттамасы
I класс	діңінің төмен жағынан басталатын жуан бұтақтары, қуатты кең таралған бөрікбасы бар, биіктігі әрқашан биік болмаса да діңі жуан басым ағаштар. Бұл ағаштар күн энергиясының үлкен қуатын пайдаланады, тамыр жүйесі мықты дамыған және топырақтан су мен құнарлы

	заттарды көп алады. Олар орманда сирек жекелеп кездеседі.
II класс	басым ағаштар, әдетте ең биік немесе биік ағаштар бірақ алдындағымен салыстырғанда діңі жіңішке және бөрікбасы да кішілеу. Олар III класс ағаштарымен бірге қалыпты сүректіңдердің негізін құрайды.
III класс	басым ағаштар, бірақ кішірек болса да ұшар бастары күн сәулесіне ашық. Олар да орманда басым.
IV класс	бұғауланған ұсақ, жіңішке, орман астарында қалған, көп жағдайда күн сәулесі түспейтін ағаштар. Олардың ішінде екіге бөлінеді: а — бөрікбастары барлық жағынан бірдей қысылған және жіңішке; б — жалау тәріздес, басқа қасындағы ағаштардың әсерінен бөрікбастары бірақ жағына қарай дамыған
V класс	курап бара жатқан және өлген ағаштар. Алғашқылары а айдарына жатады, ал екіншілері б айдарына жатады. Бұл ағаштар басым ағаштардың астарында өсу жағынан қатты артта қалған ағаштар, бұларға күн сәулесі түспейді, олардың алғашқылары тірі, толық дамымаған қылқандары мен жапырақтары бар. Ал екіншілері өлген, кураған ағаштар, олар құлап орманда шөмшек құрады.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
10-қосымша

Ұсақ тауарлы орман өнімдері мен отындық ағаштың толық сүректік сипатының кестесі

Сортименттер	Көшіру коэффициенттері	
	Қоймалық текшеметрлерді нығыз текше метрге қайта есептеу үшін	Нығыз текшеметрлерді қоймалық текше метрлерге қайта есептеу
1	2	3
Қалыңдығы 4 см дейін топырақ жабысқан және діңнің ұзындығы: 4-6	0,20	5,00
2-4 м болатын тазартылмаған шөпшек	0,12	8,50

Шөп-шалаң (бұтақшалар, бұтақтар) және ұзындығы 2 м дейінгі ұсақ тазартылмаған шөпшек	0,10	10,00
Қалыңдығы 4 см дейін топырақ жабысқан және діңнің ұзындығы: 4-6 2-4 м болатын тазартылмаған шөпшек	0,25 0,15	4,00 6,70
Діңнің ұзындығы 4 м кезінде қалыңдығы 4-7 см топырақ жабысқан (1,3 м - 3-6 см биіктігінде) тазартылмаған шөпшек	0,30	3,30
Жылыту үшін отындық ағаш: балта сап ұзындығы 1-2 м бөрене тәрізді және жарылған	0,50 0,70	2,00 1,43

Ескертпелер:

1. Шөпшек пен шырпы бір жаққа қарай қазықтар арасында нығыздап жиналады;
2. Жаңадан текшелеп жиналғандарын өлшеу кезінде шөпшек үшін 10 пайыз және шырпы үшін 20 пайыз мөлшерінде кептіруге есепке алынбайтын үстеме жасалады;
3. Текшеленген ағаш өнімдерін өлшеу метрмен жүргізіледі, ені мен биіктігі ағаштың кесілген жуан жағы бойынша өлшенеді, ал ұзындығы үшін текшеленген өнімнің жалпы ұзындығының төрттен үш бөлігі алынады.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
11-қосымша

**Таза қарағай және балқарағай алқаағаштарында
күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштері**

Алка ағаш тар тобы	Тазарту				Сирету				Өтпелі кесу						
	кесу жүр гізу жасы , жыл	ең төменгі ұш а р басының тұйықталуы		кесу қарқ ын дылы ғы, про цент	қайта лану шы лық, жыл	кесу жүргі зу жасы , жыл	ең төменгі толымдылы к		кесу қар қын ды лығы , про цент	қайта ла нушы лық, жыл	кесу жүр гізу жасы , жыл	ең төменгі толымдылы к		кесу қарқ ын дылы ғы, про цент	қайта лану шыл ық, жыл
		күтіп бап тау ға дейін	күтіп бапта у дан кейін				кү тіп бап тау ға дей ін	күтіп бап тау дан кейін				Күтіп бап тауға дейін	күтіп бап тау дан кейін		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Топы рақ ылға лдыл ығы жеткі лікті қарағ айлы орма ндар және бони тетті ң 1 - 3клас с мерзі мді құрға қ орма ндар (ұсақ шоқы лы орма н бетке йлері нің төме нгі бөлік тері, су арнал арын ың	11-20	0,9	0,8	$\frac{10-15}{25-30}$	10	21-40	0,8	0,7	$\frac{20-30}{30-40}$	10	41-60 61-80	0,8 0,8	0,7 0,7	$\frac{20-30}{30-40}$ $\frac{15-25}{20-30}$	

жерлердегі құрғақ ормандар)															
Бонитеттің 1-3 класс қарағай екпелері тұтас жолақ, ықтырма және топтық. Біркелік сирету	11-20	0,9	0,8	$\frac{10-15}{25-30}$	10	21-40	0,8	0,7	$\frac{20-30}{30-50}$	10	41-60	0,8	0,7	$\frac{20-30}{30-50}$	10

Ескертпелер:

1. Осы кестеде ағаш кесу қарқындылығы бағанында: алымында - қор бойынша іріктеу пайызы, ал бөлімінде дің саны келтіріледі;
2. Кесу қарқындылығының ең жоғарғы пайызы ұшар басының тұйықталуы мен толымдылығы 1,0 және одан жоғары екпелер үшін келтірілген;
3. Толымдылығы төмен және қайтадан күтіп-баптау кезінде ағаш кесу қарқындылығы тиісінше төмендейді;
4. Жас өскіндерде ұшар басының тұйықталу көрсеткіштері мен ағаш кесу қарқындылығы шоқ ағаш сипаты бар жас өскіндердегі шоқ ағаштар үшін де қолданылады.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
12-қосымша

Қарағай және балқарағай аралас алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштері

Жарықтандыру	Тазарту
--------------	---------

Алқааға штар тобы	Кесу жүргізу жасы, жыл	ең төменгі ұшар басының тұйық алуы		кесу қарқындылығы, процент	қайта лану шылық, жыл	Кесу жүргізу жасы, жыл	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы, процент	қайта лану шылық, жыл
		күтіпбап тауға дейін	күтіпбап таудан кейін				Күтіп бап тауға дейін	Күтіп бап таудан кейін		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Бонитеттің 1-5-кластарының бір қабатты жапырақты-қарағай алқаағаштары	8-15	0,8	0,6	$\frac{15-25}{30-50}$	5	16-30	0,7	0,6	$\frac{15-25}{30-50}$	5-7
Бонитеттің 1-4-кластарының бір қабатты жапырақты-қарағай алқаағаштары	5-10	0,8	0,5	$\frac{25-50}{30-65}$	5	11-30	0,7	0,5	$\frac{30-50}{30-65}$	5-7
Екі қабатты жапырақты-қарағай алқаағаштары немесе бонитеттің 1-4-клас қарағайдың сенімді өскіндері	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Сирету ең төменгі толымдылығы						Өтпелі кесулер ең төменгі толымдылығы				

Бонитеттің 1-5-кластарының бір қабатты жапырақты-қарағай алқағаштары	31-60	0,8	0,7	$\frac{20-30}{40-50}$	10	61-80	0,8	0,7	$\frac{20-30}{40-50}$	10-15
Екі қабатты жапырақты-қарағай алқағаштары немесе бонитеттің 1-4-клас қарағайдың сенімді өскіндері	31-40	0,8	0,6	$\frac{30-35}{50-55}$	10	41-50	0,8	0,7	$\frac{25-30}{35-45}$	10
Екі қабатты жапырақты-қарағай алқағаштары немесе бонитеттің 1-4-клас қарағайдың сенімді өскіндері	31-40	жапырақтылардың кезкелген толымдығында	0,5	жапырақ аясының $\frac{65-100}{65-100}$	5-10	41-50	жапырақтылардың кезкелген толымдылығында	0,5	жапырақ аясының $\frac{65-100}{50-100}$	5-10

Ескертпелер:

1. Осы кестеде ағаш кесу қарқындылығы бағанында: алымында - қор бойынша іріктеу пайызы, ал бөлімінде дің саны келтіріледі;
2. Кесу қарқындылығының ең жоғарғы пайызы ұшар басының

тұйықталуы мен толымдылығы 1,0 және одан жоғары екпелер үшін келтірілген;

3. Толымдылығы төмен және қайтадан күтіп-баптау кезінде ағаш кесу қарқындылығы тиісінше төмендейді.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
13-қосымша

**Самырсын алқаағаштарын күтіп-баптау
мақсатында ағаш кесу көрсеткіштері**

Алқаағаштар тобы	Жарықтандыру					Тазарту				
	кесу жүргізу жасы, жыл	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы, процент	қайталанушылық, жыл	кесу жүргізу жасы, жыл	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы, процент	қайталанушылық, жыл
		күтіп баптауға дейін	күтіп баптаудан кейін				күтіп баптауға дейін	күтіп баптаудан кейін		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Таза самырсын	-	-	-	-	-	21-40	0,7	0,4	$\frac{30-40}{40-60}$	8-10
Қылқан жапырақты тұқымдармен аралас самырсын алқаағаштары (шырша, майқарағай, балқарағай)	5-20	0,7	0,5	$\frac{20-40}{20-40}$	8-10	21-40	0,7	0,4	$\frac{30-40}{40-50}$	8-10
Жапырақты тұқымдармен аралас самырсын алқаағаштары	5-20	0,7	0,5	$\frac{40-50}{40-70}$	5-10	21-40	0,7	0,4	$\frac{40-60}{60-70}$	5-10

(қайың, көктерек)										
Сирету, ең төменгі толымдылығы						Өтпелі кесу, ең төменгі толымдылығы				
Таза самырсын	41-60	0,7	0,4	$\frac{30-40}{50}$	10-15	61 және одан көп	0,7	0,6	$\frac{10-30}{50}$	10-15
Қылқан жапырақты тұқымдармен аралас самырсын алқағаштары (шырша, майқарағай, балқарағай)	41-60	0,7	0,4	$\frac{30-40}{50}$	10-15	61 және одан көп	0,7	0,6	$\frac{10-30}{40}$	10-15
Жапырақты тұқымдармен аралас самырсын алқағаштары (қайың, көктерек)	41-60	0,7	0,4	$\frac{40-60}{70}$	10	61 және одан көп	0,7	0,6	$\frac{20-40}{30}$	10

Ескертпелер:

1. Осы кестеде ағаш кесу қарқындылығы бағанында: алымында - қор бойынша іріктеу пайызы, ал бөлімінде дің саны келтіріледі;
2. Кесу қарқындылығының ең жоғарғы пайызы ұшар басының тұйықталуы мен толымдылығы 1,0 және одан жоғары екпелер үшін келтірілген;
3. Толымдылығы төмен және қайтадан күтіп-баптау кезінде ағаш кесу қарқындылығы тиісінше төмендейді.

шырша мен майқара ғайы бар күрделі аралас алқаағаштар	11-20	0,8	0,4	$\frac{50-6040-60}{60}$	7-10	21-60	0,8	0,5	$\frac{30-5025-40}{40}$	7-10
Өтпелі ағаш кесу										
		ең төменгі толымдылығы								
Таза шырша немесе майқара ғай, сондай-ақ 40 процент дейін басқа да қылқан жапырақты немесе жапырақты тұқмдар мен қосылған алқаағаштар	61 және одан көп	0,9	0,8	$\frac{10-2015-20}{20}$	15					
Бір аяда жапырақты тұқымдармен аралас (40 процент астам жапырақтылар)	61 және одан көп	0,8	0,7	$\frac{10-2015-20}{20}$	10					
Екінші қабатта шырша мен майқара ғайы бар	61 және одан	0,8	0,7	$\frac{15-4020-30}{30}$	10					

күрделі аралас алқааға штар	көп									
--------------------------------------	-----	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Ескертпелер:

1. Осы кестеде ағаш кесу қарқындылығы бағанында: алымында - қор бойынша іріктеу пайызы, ал бөлімінде дің саны келтіріледі;
2. Шырша мен майқарағай бар аралас және күрделі алқаағаштарда екінші қабатта сирету қарқындылығы жоғарғы қабат үшін жапырақты тұқымдардан көрсетіледі;
3. Қарқындылықтың ең жоғары пайызы ұшар басының тұйықталуы мен толымдылығы 1,0 және одан жоғары алқаағаштар үшін келтірілген;
4. Толымдылығы төмен және қайтадан күтіп-баптау жасау кезінде ағаш кесу қарқындылығы тиісінше төмендейді.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
15-қосымша

Қайың алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштері

Алқаағаштар тобы	Жарықтандыру					Тазарту				
	кесу жүрөгізу жасы, жыл	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарөкын дыө лығы, проө цент	қайта лану шылық, жыл	кесу жүрөгізу жасы, жыл	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қаркын дылығы, процент	қайта лану шылық, жыл
		күтіпбаптауға дейін	күтіпбаптаудан кейін				күтіп баптауға дейін	күтіп баптаудан кейін		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Таза қайың алқаағаштары	-	-	-	-	-	11-20	0,8	0,7	$\frac{15-5020}{35}$	10
Бір аяда қылқан жапырақты тұқымдармен араласқан қайың алқаағаштары	5-10	0,8	0,7	$\frac{15-3025}{35}$	5	11-20	0,8	0,7	$\frac{15-2020}{35}$	5

Қайының бір аясындағы қылқан жапырақты тұқымдармен араласқан қайың алқағаштары	5-10	0,8	0,4	$\frac{30-6040-75}{75}$	5	11-20	0,8	0,7	$\frac{15-3025-30}{30}$	5
Сирету, ең төменгі толымдылығы						Өтпелі ағаш кесу, ең төменгі толымдылығы				
Таза қайың алқағаштары	21-30	0,8	0,7	$\frac{15-2020-30}{30}$	10	31 және одан көп	0,8	0,7	$\frac{10-2020-25}{25}$	10
Бір аяда қылқан жапырақты тұқымдармен араласқан қайың алқағаштары	21-30	0,8	0,7	$\frac{15-2020-30}{30}$	10	31 және одан көп	0,7	0,7	$\frac{10-2020-25}{25}$	10
Қайының бір аясындағы қылқан жапырақты тұқымдармен араласқан қайың алқағаштары	21-30	0,8	0,7	$\frac{15-3020-30}{30}$	10	31 және одан көп	0,8	0,7	$\frac{10-3025-30}{30}$	10

Ескертпелер:

1. Осы кестеде ағаш кесу қарқындылығы бағанында: алымында - қор бойынша іріктеу пайызы, ал бөлімінде дің саны келтіріледі;
2. Кесу қарқындылығының ең жоғарғы пайызы ұшар басының тұйықталуы мен толымдылығы 1,0 және одан жоғары екіпелер үшін келтірілген;

3. Толымдылығы төмен және қайтадан күтіп-баптау кезінде ағаш кесу қарқындылығы тиісінше төмендейді.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
16-қосымша

Көктерек алқаағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштері

	Жарықтандыру					Тазарту				
	Алқаағаштар тобы	кесу жүргізу жасы, жыл	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы, процент	қайта ланушылық, жыл	кесу жүргізу жасы, жыл	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы, процент
күтіп баптауға дейін			күтіп баптаудан кейін	күтіп баптауға дейін				күтіп баптаудан кейін		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Таза көктерек алқаағаштар	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Шырша және майқарағаймен араласқан көктерек алқаағаштары	-	-	-	-	-	11-20	0,8	0,6	25-40 30-60	5
Қарағай және балқарағаймен араласқан көктерек алқаағаштары	5-10	0,7	-	30-60 35-70	5	11-20	0,8	0,6	20-40 35-60	5
Сирету, ең төменгі толымдылығы						Өтпелі ағаш кесу, ең төменгі толымдылығы				
Таза көктерек						31 және			10-30	

Басқа тұқымдармен араласқан таза алқағаштар	6-40	0,9	0,8	$\frac{10-20}{40}$	4-5	11-15	0,9	0,7	$\frac{20-30}{50}$	4-5
Өтпелі ағаш кесу ең төменгі толымдылығы										
Басқа тұқымдармен араласқан таза алқағаштар	16 және одан астам	0,9	0,6	$\frac{20-30}{40}$	5-10					

Ескертпелер:

1. Осы кестеде ағаш кесу қарқындылығы бағанында: алымында - қор бойынша іріктеу пайызы, ал бөлімінде дің саны келтіріледі;
2. Кесу қарқындылығының ең жоғарғы пайызы ұшар басының тұйықталуы мен толымдылығы 1,0 және одан жоғары екепелер үшін келтірілген;
3. Толымдылығы төмен және қайтадан күтіп-баптау кезінде ағаш кесу қарқындылығы тиісінше төмендейді;

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
18-қосымша

Ақ тал алқағаштарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштері

Алқағаштар тобы	Тазарту					Сирету				
	кесу жүргізу жасы, жыл	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы, процент	қайта лану шылық, жыл	кесу жүргізу жасы, жыл	ең төменгі толымдылығы		кесу қарқындылығы, процент	қайталанушылық, жыл
		күтіп баптауға дейін	күтіп баптаудан кейін				күтіп баптауға дейін	күтіп баптаудан кейін		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Басқа тұқымдармен				15-20					10-30	

араласқан таза алқағаштар	6-10	0,8	0,7	20-40	2	11-15	0,8	0,7	25-50	2
Өтпелі ағаш кесу, ең төменгі толымдылығы										
Басқа тұқымдармен араласқан таза алқағаштар	16 және одан астам	0,8	0,7	10-30	5					

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
19-қосымша

Грек жаңғағы ағаштарының 1га қалдырылатын саны

Орташа биіктігі	2	3	4	5	6	8	10	12	14	16
Толымдылығы 0,6 болғандағы қалдырылатын ағаш діңдерінің саны	966	534	365	222	149	113	71	50	36	27
Толымдылығы 0,4 болғандағы қалдырылатын ағаш діңдерінің саны	645	354	250	197	98	78	47	33	24	19

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
20-қосымша

Ағаштардың санитарлық жай-күйінің шәкілі

Балл санаты	Тұқымы бойынша ағаштардың жай-күйінің белгілері	
	қылқан жапырақты	жапырақты

1	2	3
I - әлсіреу белгісі жоқ	Ұшар басы қалың, қылқан жапырақтары жасыл, кеуіп кетпеген, бүлінбеген	Ұшар басы қалың, жапырақтары жасыл, кеуіп кетпеген, бүлінгендері жоқ
II - әлсіреген	Ұшар басы болар-болмас өрнектелген; қылқан жапы-рақтары жасыл немесе 1/3 аспайтын бөлігі желінген; жекелеген бұтақтары кеуіп кеткен, жекелеген түп табандары бүлінген; діндері жергілікті бүлінген	Ұшар басы болар-болмас өрнектелген; жапырақтары ерте тү-седі немесе 25 процент дейін желінген; жекелеген бұтақтары кеуіп кеткен, діндері мен түп табандары жергілікті зақымданған; бірліжарым қысыр өркендер
III - өте әлсіреген	Ұшар басы айтарлықтай өрнектелген; қылқан жапы-рақтары ашық жасыл немесе сұр немесе күңгірт, не 2/3 дейін желінген; өсуі өте нашар, кебуі ұшар басының 2/3 дейін, түп табандары немесе діңі бүлінген, 2/3 дейін оларды көмкерген; дің зиянкестерінің қоныстану әрекеті; саңырауқұлақтардың жеуге жарамды бөліктері немесе өзге де діңнің айтарлық бүліну белгілері	Ұшар басы айтарлықтай өрнектелген; жапырақтары өте ұсак, ашық түсті, ерте сарғаяды және түседі, өсуі өте нашар немесе жоқ; кебуі ұшар басының 2/3 дейін, түп табандары немесе діңі бүлінген, 2/3 дейін оларды көмкерген; діндер мен қаңқа бұтақшаларынан сөл ағызу; дің зиянкестерінің қоныстану әрекеті; қысыр өркендердің көбеюі; діңде саңырауқұлақтардың жарамды бөліктері
IV - кеуіп кеткен	Ұшар басы айтарлықтай өрнектелген; қылқан жапырақтары сары немесе сары жасыл, түсетін, өсуі өте нашар немесе жоқ; бұтақтардың 2/3 астамы кеуіп кеткен; дің мен түп тамырлардың бүлінуі 2/3 көп бөлігін көмкерген; діндік зиянкестердің қоныстану белгілері	Ұшар басының 2/3 көбі кепкен немесе кеуіп бара жатқан; дің мен түп тамырлардың бүлінуі 2/3 көп бөлігін көмкерген; діндік зиянкестердің қоныстану белгілері, қысыр өркендердің кебуі
V - жас қурап қалған ағаштар (ағымдағы жылғы)	Сұр, жасыл немесе қоңыр, қылқан жапырақтары бір-тіндеп түсетін, қабықтары біртіндеп түскен, діндік зиянкестердің қоныстану немесе ұшып кету белгілері	Жапырақтары қурап кеткен, солып қалған немесе жоқ; қабықтары біртіндеп түскен, діндік зиянкестердің қоныстану немесе ұшып кету белгілері
	Қылқан жапырақтары жоқ; қабығы мен	

VI - үлкен курап қал- ған ағаштар (өткен жыл- дардағы)	ұсақ бұтақша-лары біртіндеп немесе толық түскен; діндік зиянкес-тердің ұшу саңылаулары бар; ағаш бүлдіретін саңырауқұлақтар алаңқайы	Жапырақтары жоқ; қабығы мен ұсақ бұтақшалары біртіндеп немесе толық түскен; діндік зиянкестердің ұшу саңылаулары бар; ағаш бүлдіретін саңырауқұлақтар алаңқайы
--	--	--

Ескертпелер:

- 1) Шәкіл сүрек тұқымдарының ерекшеліктерін, әлсіреу себептері мен төзімділігін ескере отырып, зиянкестердің, аурулардың және басқа да бүлінудің түрлі ошақтарында нақтыланады;
- 2) Сынақ алқаптарын қайта есептеу кезінде III-IV-санаттағы ағаштарға діндік зиянкестердің қоныстануы мен аурулармен зақымдануы міндетті түрде көрсетіледі, ол үшін қайта есептеу ведомосінде тиісті бағандар көзделеді;
- 3) Желсұлатпа, дауыл құлату және қар басу діндік зиянкестердің қоныстану деңгейі көрсетіле отырып, есепке алынады;
- 4) Ағаштарды егжей-тегжейлі есепке алу қажет болған жағдайда зиянкестер мен аурулардың жекелеген ошақтарында олардың жай-күйі бойынша қосымша санаттар бөлу жүргізіледі;
- 5) Сүректің санитарлық жай-күйінің орташа өлшемдік баллы (B) мына формула бойынша есептеледі:

$$B = (Z1 N1 + Z2 N2 + Z3 N3 + Z4 N4 + Z5 N5 + Z6 N6) : (N1 + N2 + N3 + N4 + N5 + N6)$$

онда: Z1-Z6 - бірден алтыға дейінгі ағаштардың жай-күйінің санаты;

N1-N6 - жай-күйінің тиісті санаты бар сынақтағы ағаштар саны;

Сүректің санитарлық жай-күйінің баллын анықтау кезінде олардың жай-күйінің I-VI-санаттарға жататын барлық ағаштар ескеріледі.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
21-қосымша

Алқаағаштардың жай-күйінің санаты (төзімділік сыныбы)

Көрсеткіштері	Алқаағаштардың жай-күйі санатының (төзімділік сыныбының) көрсеткіштері		
	I сынып - биологиялық төзімді	II сынып - төзімділігі бұзылған	III сынып - төзімділігінен айрылған
1	2	3	4

Ағымдағы құлауы	Табиғи шегінде диаметрі төмен ағаштар есебінен басым болады	Екі немесе одан да көп рет табиғи түрде құлазу көлемін арттырады және диаметрі сүректің орташа немесе одан да көп диаметріне жақын негізгі салық ағаштарының есебінен болады	
Кеуіп кету сипаты	Жалқы, сирек топтық	Басымды топтық, шоқ ағаштық, кейде диффузды	Шоқ ағаштық, диффузды немесе тұтас
Кеуіп бара жатқан және кеуіп кеткен ағаштарды кесуден кейін сүректің бүтіндігі	Толымдылығының елеусіз төмендеуі кезінде сақталады	Белгіленген шектен төмен болмайтын толымдылығының елеусіз төмендеуі кезінде сақталады	Белгіленген шектен төмен толымдылығының елеусіз төмендеуі кезінде сақталмайды
Зиянкестер мен аурулардан бүлінушілік зақымданушылық	Әлсіреу белгісі жоқ ағаштары бар		Әлсіреген, кеуіп бара жатқан және кеуіп кеткен ағаштар бар, әлсіреу белгісі жоқ ағаштар төмен үлесті құрайды

Ескертпе. Ағымдағы құлатылуы өсу барысы кестесі бойынша анықталады.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
22-қосымша

Орманмен қамтылмаған және орман аясындағы табиғи түлеуін бағалау шәкілісінің көрсеткіштерінің бағалары
1-кесте

Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың ұсақ шоқылы орман аясында қарағайдың табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Орманның негізгі топтары	Өздігінен тұқымдануы және өскіндер саны, мың дана/га					Топтық өскін, 1 гектарға топтар саны
	өз тұқымы нан өскенде биіктігі 0,1 метрден кем	биіктік топтары бойынша өскін, метр			көшіру коэффициенттерін ескере отырып, барлығы	
	ұсақ	орташа	ірі 1,6 метрден астам			
	0,1-0,5 метр	0,6-1,5 метр				
1. Қазақтың ұсақ шоқылы ормандарындағы қарағайлар						
Өте қуаң	<u>37,5 астам</u> 22,5-37,5	<u>25 астам</u> 15-25	<u>21 астам</u> 13-21	<u>18,5 астам</u> 11-18,5	<u>15 астам</u> 9-15	<u>800 астам</u> 700
Қуаң	<u>25 астам</u> 15-25	<u>17 астам</u> 10-17	<u>14 астам</u> 8,5-14	<u>12,5 астам</u> 7,5-12,5	<u>10 астам</u> 6-10	<u>600 астам</u> 500
Ылғалдылығы	<u>19 астам</u>	<u>12,5 астам</u>	<u>10,5 астам</u>	<u>9 астам</u>	<u>7,5 астам</u>	

жеткілікті	10-19	6,5-12,5	6,5- 10,5	5-9	4-7,5	<u>500 астам</u> 400
Ылғалды	<u>15 астам</u> 7,5-15	<u>10 астам</u> 5-10	<u>8,5 астам</u> 4,5-8,5	<u>7,5 астам</u> 4-7,5	<u>6 астам</u> 3-6	<u>400 астам</u> 300
2. Шоқ ормандар және қарағайлы жалды ормандар						
Қуаң және өте қуаң	<u>26 астам</u> 16-26	<u>17,5 астам</u> 11-17,5	<u>15 астам</u> 9,8-15	<u>13 астам</u> 8-13	<u>10,5 астам</u> 6,5- 10,5	<u>600 астам</u> 500
Ылғалдылығы жеткілікті және ылғалды	<u>20 астам</u> 11-20	<u>13,5 астам</u> 7,5- 13,5	<u>11,5 астам</u> 6,5- 11,5	<u>10 астам</u> 5,5-10	<u>8 астам</u> 4,5-8	<u>500 астам</u> 400
Өскінді "шартты" түрге көшіру коэффициенті	0,4	0,6	0,7	0,8		

1-кестедегі шәкілді қолдану тәртібі.

Орман аясында қарағайдың табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілін қолдану мынадай тәртіппен жүргізіледі:

1. Орман аясында немесе ағаш кесілген жерде бір биіктік тобындағы өскін болған жағдайда қарағайдың түлеп өсуінің бағасы кестенің тиісті бағанының деректері бойынша беріледі.
2. Екі және одан да көп биіктік топтарының өскіні болған жағдайда әрбір топтағы оның саны тиісті ауыстыру коэффициентіне көбейтіледі, алынған деректер қосылып, "ауыстыру коэффициенттерін ескере отырып, барлығы" бағанының көрсеткіштерімен салыстырылады. Егер "шартты" өскіннің алынған сомасы осы бағанның бөлгішінде келтірілген көрсеткіштен жоғары болса, түлеп өсу "жақсы" болып есептеледі және өскінді сақтаудан басқа орманды қалпына келтіру жөнінде ешқандай қосымша шаралар жоспарланбайды, ал қалыптасып келе жатқан өскіннің толымдылығы 0,8-1,0 мөлшерінде болады деп күтіледі. Егер "шартты" түрге көшірілген өскіннің саны алымында келтірілген көрсеткіштерге сәйкес келсе, түлеп өсу "қанағаттанарлық" болып есептеледі. Бұл жағдайда жуандығы 0,5-0,7 екпелер қалыптасады деп күту керек. Алаңқайлары мен дәліздері бар жекелеген ағаш кесілген жерлерде жеке орман дақылдарын құру керек. Егер өскін саны бағалау шәкілінің ең төменгі көрсеткіштерінен аз болып шықса, түлеп өсу "жеткіліксіз" болып есептеледі. Бұл жағдайда жуандығы 0,3-0,4 ағаштар қалыптасады деп күтіледі. Мұндай учаскелерде орманды қалпына келтіру жөніндегі іс-шараларды жүргізу қажет.

2-кесте

Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың ұсақ шоқылы ормандарының ағашы кесілген жерлерінде қарағайдың табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Орманның негізгі топтары	Өздігінен тұқымдануы және өскіндер саны, мың дана/га					Топтық өскін, 1 гектарға топтар саны
	өз тұқымынан өскенде биіктігі 0,1 метрден кем	биіктік топтары бойынша өскін, м				
		ұсақ 0,1-0,5 метр	орташа 0,6-1,5 метр	ірі 1,6 метрден астам	көшіру коэффициенттерін ескере отырып, барлығы	
1. Қазақтың ұсақ шоқылы ормандарындағы қарағайлар						
Өте қуаң	<u>22,5 астам</u> 14-22,5	<u>15 астам</u> 9-15	<u>13 астам</u> 8-13	<u>11 астам</u> 7-11	<u>9 астам</u> 5,5-9	<u>800 астам</u> 700
Қуаң	<u>15 астам</u> 9-15	<u>10 астам</u> 6-10	<u>8,5 астам</u> 5-8,5	<u>7,5 астам</u> 7-7,5	<u>6 астам</u> 3,5-6	<u>600 астам</u> 500
Ылғалдылығы жеткілікті	<u>10 астам</u> 6-10	<u>7 астам</u> 4-7	<u>6 астам</u> 3,5-6	<u>5 астам</u> 3-5	<u>4 астам</u> 2,5-4	<u>500 астам</u> 400
Ылғалды	<u>7,5 астам</u> 5-7,5	<u>5 астам</u> 3,5-5	<u>4,5 астам</u> 3-4,5	<u>4 астам</u> 2,5-4	<u>3 астам</u> 2-3	<u>400 астам</u> 300
2. Аралдардағы және қарағайлы жалды ормандар						
Қуаң және өте қуаң	<u>15,5 астам</u> 9-15,5	<u>10,5 астам</u> 6-10,5	<u>8,5 астам</u> 5-8,5	<u>7,5 астам</u> 4-7,5	<u>6 астам</u> 3,5-6	<u>600 астам</u> 500
Ылғалдылығы жеткілікті және ылғалды	<u>12,5 астам</u> 7,5-12,5	<u>8 астам</u> 6-8	<u>7 астам</u> 4-7	<u>6 астам</u> 3,5-6	5 астам 3-5	<u>500 астам</u> 400
Өскінді "шартты" түрге көшіру коэффициенті	0,4	0,6	0,7	0,8		

2-кестедегі шәкілді қолдану тәртібі.

Орман аясында немесе ағаш кесілген жерде бір биіктік тобындағы өскін болған жағдайда қарағайдың түлеп өсуінің бағасы кестенің тиісті бағанының деректері бойынша беріледі.

Екі және одан да көп биіктік топтарының өскіні болған жағдайда әрбір топтағы оның саны тиісті ауыстыру коэффициентіне көбейтіледі, алынған деректер қосылып, "ауыстыру коэффициенттерін ескере отырып, барлығы" бағанының көрсеткіштерімен салыстырылады.

Егер "шартты" өскіннің алынған сомасы осы бағанның бөлгішінде келтірілген көрсеткіштен жоғары болса, түлеп өсу "жақсы" болып

есептеледі және өскінді сақтаудан басқа орманды қалпына келтіру жөнінде ешқандай қосымша шаралар жоспарланбайды, ал қалыптасып келе жатқан өскіннің толымдылығы 0,8-1,0 мөлшерінде болады деп күтіледі. Егер "шартты" түрге көшірілген өскіннің саны алымында келтірілген көрсеткіштерге сәйкес келсе, түлеп өсу "қанағаттанарлық" болып есептеледі. Бұл жағдайда жуандығы 0,5-0,7 екпелер қалыптасады деп күту керек. Алаңқайлары мен дәліздері бар жекелеген ағаш кесілген жерлерде жеке орман дақылдарын құру керек.

Егер өскін саны бағалау шәкілінің ең төменгі көрсеткіштерінен аз болып шықса, түлеп өсу "жеткіліксіз" болып есептеледі. Бұл жағдайда жуандығы 0,3-0,4 ағаштар қалыптасады деп күтіледі. Мұндай учаскелерде орманды қалпына келтіру жөніндегі іс-шараларды жүргізу қажет.

3-кесте

Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың ұсақ шоқылы ормандарының ағашы кесілген жерлерінде қайыңның табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Орман түрлерінің негізгі топтары	Саны, мың дана/га					
	тұқымдық және өркендік өсімдіктер				өркендік бұталар	
	ұсақ, 0,1-0,5 метр	орташа және ірі 0,6-2,5 метр	жас ағаштар 2,5 метрден астам	көшіру коэффициент- терін ескере отырып барлығы	өсіп- жетілген ағаштар түрлерінен	өскін мен жас шыбықтар түбірлерінен
1	2	3	4	5	6	7
Ылғалдылығы жеткілікті	<u>7 астам</u> 3,5-7	<u>6,5 астам</u> 3-6,5	<u>6 астам</u> 3-6	<u>6 астам</u> 3-6	<u>0,8 астам</u> 0,4-0,8	<u>1 астам</u> 0,5-1,0
Ылғалды	<u>8 астам</u> 4-8	<u>7,5 астам</u> 3,5-7,5	<u>7 астам</u> 3,5-7	<u>7 астам</u> 3,5-7	<u>9 астам</u> 0,5-0,9	<u>1,1 астам</u> 0,6-1,1
Сызды	<u>9 астам</u> 4,5-9	<u>8,5 астам</u> 4-8,5	<u>8 астам</u> 4-8	<u>8 астам</u> 4-8	<u>1 астам</u> 0,6-1	<u>1,2 астам</u> 0,7-1,2
Дымқыл	<u>6 астам</u> 3,5-6	<u>5,5 астам</u> 3-5,5	<u>5 астам</u> 3-5	<u>5 астам</u> 3-5	<u>0,8 астам</u> 0,4-0,8	<u>1 астам</u> 0,5-1,0
Уақытшалары	<u>7 астам</u> 4-7	<u>7 астам</u> 3,5-7	<u>6,5 астам</u> 3,5-6,5	<u>6,5 астам</u> 3,5-6,5	<u>0,9 астам</u> 0,5-0,9	<u>1,1 астам</u> 0,6-1,1
Өскінді "шартты" түрге көшіру	0,9		1,0			

коэффициенті	0,95				
--------------	------	--	--	--	--

3-кестедегі келтірілген шәкілді қолдану тәртібі:
ағаш кесілген жерде өсіп-жетілген ағаштар түбірлерінен әлдеқандай бір биіктік тобындағы өскін немесе өркендік бұталар өсіп шыққан жағдайда қайыңның түлеп өсуінің бағасы кестенің тиісті бағанының деректері бойынша беріледі;
екі және одан көп биіктік топтарының өскіні болған жағдайда әрбір биіктік тобындағы оның саны тиісті көшіру коэффициентіне көбейтіледі, алынған деректер қосылып, "көшіру коэффициенттерін ескере отырып барлығы" бағанының деректерімен салыстырылады; егер өскін немесе жас тал ағаш кесілгеннен кейін түбірмен "қабысып кетсе", баға көшіру коэффициенттеріне соңғы бағаны бойынша беріледі;
алымында көрсетілген түлеп өскен саны "жақсы", бөлімінде – "қанағаттанарлық", аз мөлшерде болса – "жеткіліксіз" деген бағамен сипатталады;
тік қия беткейлерде түлеп өскен және алқаптың тең жартысынан астамын алып жатқан алаңқайлар болған жағдайда түлеп өсу бағасы бір дәрежеге төмендетіледі;
ағашы кесілген жерде шығу тегі әртүрлі өскіндер болған жағдайда түлеп өсу бағасы 0,1 коэффициентке көбейтілген тұқымдық және өркендік өсімдіктердің, сондай-ақ кесілген ағаштардың жасына қарамастан түбірден өсіп шыққан барлық өркендік бұталардың санын қосып, алынған көрсеткішті кестенің соңғы бағанының деректерімен салыстыру арқылы жүзеге асырылады;
теректің, ағаш тектес талдың және қандағаштың табиғи түлеп өсуін бағалау осы шәкіл бойынша жүргізіледі.

4-кесте

Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың ұсақ шоқылы ормандарының ағашы кесілген жерлерінде көктеректің табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Орман түрлерінің негізгі топтары	Өсімдіктердің биіктігі мен саны мың дана/га		
	1,5 метрге дейін	2,6 метрге дейін	4,0 метрден астам
Ылғалдылығы жеткілікті және ылғалды	<u>60 астам</u> 20-60	<u>20 астам</u> 10-20	<u>10 астам</u> 8-10
Сызды	<u>70 астам</u> 25-70	<u>25 астам</u> 15-25	<u>15 астам</u> 10-15

Ескертпе. Алымында ағаш кесілген жерлерде орманның түлеп өсуін – "жақсы", бөлімінде –"қанағаттанарлық", аз мөлшерде – "жеткіліксіз" деген баға беруге түрткі болатын өсімдіктер саны көрсетілген.

5-кесте

Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың ұсақ шоқылы ормандарында тұқым текті қатты жапырақты ағаштардың табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Түлеп өсуін бағалау	Топырақтың ылғалдылық дәрежесі	Биіктігі 0,5 метр және одан жоғары өскін саны мың дана/га	Орманды қалпына келтіру шаралары
Жа	Қуаң Ылғалдылығы жеткілікті Ылғалды	4 астам 3 астам 2 астам	Орманды қалпына келтіру шаралары қажет емес
Қанағаттанарлық	Қуаң Ылғалдылығы жеткілікті Ылғалды	2-4 1-3 1-2	Жекелеген дақылдар егу немесе түлеп өсуге ықпал ету шаралары
Жеткіліксіз	Қуаң Ылғалдылығы жеткілікті Ылғалды	2 астам 1 астам 1 астам	Орман дақылдарын егу

Ескертпе. Тапал дінді қатты жапырақты ағаш өсіретін шаруашылықта түлеп өсу жас шыбықтар өскен 400-ден астам түбір болғанда– "жақсы", 200-400 дана болғанда –"қанағаттанарлық", одан аз мөлшерде болғанда – "жеткіліксіз" деп есептеледі.

6-кесте

Қара және ақ сексеуілдің табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Түлеп өсуін бағалау	3-5 жастағы өскіндердің сапасы, дана/гектарда	
	Қара сексеуіл	Ақ сексеуіл
Жақсы	1000 астам	500 астам
Қанағаттанарлық	500-1000	200-500
Жеткіліксіз	200-500	100-200
Жоқ	200 және одан астам	100 және одан төмен

7-кесте Тоғайлы ормандардың табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Түлеп өсуін бағалау	Өскіндер саны, дана/гектарда	
	3 жасқа дейін	3 және одан да үлкен жастағы
Жақсы	3000 астам	1500 астам
Қанағаттанарлық	1500-3000	800-1500

8-кесте Қалба таулары қарағайының табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Түлеп өсуін бағалау	Түлеп өсу мөлшері, мың дана/гектарда							
	биіктік топтары, метр							
	орман аясында				кесілген жерлерде			
	0,5 дейін	0,51-1,50	1,5 астам	көшіру коэффициентін ескере отырып, барлығы	0,5 дейін	0,51-1,50	1,5 астам	көшіру коэффициентін ескере отырып, барлығы
Жақсы	25 астам	12 астам	8 астам	9 астам	15 астам	7 астам	5 астам	5,3 астам
Қанағаттанарлық	13-25	7-12	5-8	5,1-9	8-15	4-7	3-5	3-5,3
Қанағаттанарлықсыз	13 аз	7 аз	5 аз	5,1 аз	8 аз	4 аз	3 аз	3 аз
Көшіру коэффициенті	0,4	0,8	0,9		0,4	0,8	0,9	

Ескертпелер:

1. Түлеп өсуін бағалау олардың санын биіктік тобының көшіру коэффициентіне қосу арқылы алынған "көшіру коэффициентін ескере отырып, барлығы" деген бағандағы олардың саны бойынша жүргізіледі;
2. Орманмен қамтылған басқа жерлерде (селдірең, өртең, бос алаңқайлар мен алаңқайлар) түлеп өсуін бағалау ағаш кесу көзделген шәкіл бойынша жүргізіледі.

9-кесте**Кенді Алтай мен Жоңғар Алатауы таулы ормандарында майқарағай мен шыршаның табиғи түлеп өсуінің бағасы**

Түлеп өсуін бағалау	Түлеп өсу мөлшері, мың дана/ гектарда							
	орман аясында				орманмен қамтылмаған жерлерде			
	биіктік топтары, метр							
	0,2 дейін	0,2-1,0	1,0 астам	көшіру коэффициентін ескере отырып, барлығы	0,2 дейін	0,2-1,0	1,0 астам	көшіру коэффициентін ескере отырып, барлығы
					3,5		2,5	

Жақсы				6 астам	астам	3 астам	астам	4,5 астам
Қанағаттанарлық				4-6	3-3,5	2-3	1,5-2,5	3,0-4,5
Қанағаттанарлықсыз				4 аз	3 аз	2 аз	1,5 аз	3,5 аз
Көшіру коэффициенті	0,2	0,4	0,6		0,6	0,8	0,9	

Ескертпе. Есептеу деректері тиісті коэффициенттерге көбейтіліп, бір-біріне қосылады. Түлеп өсуді бағалау жиынтық деректер бойынша жүргізіледі.

10-кесте

Кенді Алтайдың орман аясындағы және орманмен қамтылмаған жеріндегі, сондай-ақ Сауырдың орманмен қамтылмаған жеріндегі балқарағайдың табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Түлеп өсуін бағалау	Өскіннің жасы және түлеп өсу мөлшері, мың дана/гектарда		
	2-5 жыл	6-10 жыл	10 жылдан астам
Жақсы	7-ден астам	4-тен астам	2-ден астам
Қанағаттанарлық	4-7	2-4	1-2
Қанағаттанарлықсыз	4 аз	2 аз	1,5 аз

11-кесте Сауыр ормандарының аясында балқарағайдың табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Өсіп тұрған жер жағдайларының түрі	Түлеп өсуін бағалау	Түлеп өсу мөлшері, мың дана/гектарда			
		биіктік топтары, метр			
		0,5 аз	0,6-1,0	1,0 астам	көшіру коэффициентін ескере отырып, барлығы
Қуаң	Жақсы	20-дан астам	15-тен астам	13-тен астам	12-ден астам
	Қанағаттанарлық	13-20	10-15	9-13	8-12
Мезгіл-мезгіл	Қанағаттанарлықсыз	13 аз	10 аз	9 аз	8 аз
	Жақсы	15-тен астам	11-ден астам	10-нан астам	9-дан астам
	Қанағаттанарлық	10-15	8-11	7-10	6-9

Қуаң	Қанағаттанарлы қсыз	10 аз	8 аз	7 аз	6 аз
	Жақсы	13-тен астам	10-нан астам	9-дан астам	6-дан астам
Ылғалдылығы жеткілікті	Қанағаттанарлы қ	8-13	6-10	5-9	5-8
	Қанағаттанарлы қсыз	8-ден аз	6-дан аз	5-тен аз	5-тен аз
	Жақсы	10-нан астам	8-ден астам	7-ден астам	6-дан астам
Ылғалды	Қанағаттанарлы қ	7-10	6-8	5-7	4-6
	Қанағаттанарлы қсыз	7-ден аз	6-дан аз	5-тен аз	4-тен аз
Көшіру коэффициенті		0,6	0,8	0,9	

Ескертпе: Қайта есептеу деректері тиісті коэффициенттерге көбейтіліп, бір-біріне қосылады. Түлеп өсуді бағалау жиынтық деректер бойынша жүргізіледі.

12-кесте

Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауы ормандарында Шренк пыршасының табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Түлеп өсуін бағалау	Түлеп өсуін бағалау мөлшері, мың дана/гектарда				
	орман аясында және орман көмкермеген жерлерде				
	биіктік топтары				
	0,1 дейін	0,1-0,2	0,21-0,50	0,50 астам	көшіру коэффициентімен, барлығы
Жақсы					2,0
Қанағаттанарлық					0,7-2,0
Қанағаттанарлықсыз					0,7 аз
Көшіру коэффициенті					
Орман аясында түлеп өсу үшін	0,5	0,6	0,8	0,9	
Орман көмкермеген жерлерде түлеп өсу	0,6	0,7		1,0	

үшін		0,9	
Орналасу сипатына қарай түзету коэффициенті	Біркелкі		1,0
	Біркелкі емес		0,8
	Тік құламалы		0,5

Ескертпе. Қайта есептеу деректері тиісті коэффициенттерге көбейтіліп, бір-біріне қосылады, содан соң орналасу сипатына түзету енгізіледі. Түлеп өсуді бағалау жиынтық деректер бойынша шығарылады.
13-кесте

Таулы ормандарда қайыңның, көктеректің, теректің, талдың, қандағаштың табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Түлеп өсуін бағалау	Орман көмкермеген жерлерде түлеп өсу мөлшері, мың дана/гектарда		
	өскінмен түлеп өсу	тұқымдық түлеп өсу	
	өскінді түбірлер (өскінді бұталар) өскіннің жасы, жыл	мына жастағы сенімді тұқымдық даналар, жыл	
	1-10	1-5	6-10
Жақсы	1,0-ден астам	1,0-ден астам	5,0-ден астам
Қанағаттанарлық	1,0-0,6	10,0-5,0	5,0-3,0
Қанағаттанарлықсыз	0,6-дан аз	5,0-ден аз	3,0-ден аз
Тұқымды түлеп өсуді өскіндік түлеп өсуге көшіру коэффициенті		0,1	0,2

Ескертпе. Көктеректің ойдағыдай түлеп өсуін бағалауды тұқымдық түлеп өсу шәкілі бойынша жүргізеді. Тік құламада түлеп өскенде және алқаптың тең жартысын алып жатқан алаңқайлар болса түлеп өсу бағасын бір сатыға төмендетеді. Тұқымдық және өскіндік түлеп өсу орын алғанда, түлеп өсу бағасын өскіндік түлеп өсу шәкілі бойынша шығарады.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
ағаш кесу қағидасына
23-қосымша

Қазақтың ұсақ шоқылы және жазық, таулы ормандардағы ағашы кесілген жерлеріндегі өскіндерді сақтаудың нормативтік көрсеткіштері

Кесу тәсілдері және беткей құламасы	Балауса ағаш пен өскіннің сақталуы, пайызбен	
	қыста	қарсыз кезең

15 дейінгі беткейдегі, жаппай кесу	70	60
15 градустан астам беткейдегі, жаппай кесу	60	50
15 градусқа дейінгі беткейдегі біртіндеп және іріктеп кесу	80	70
15 градустан астам беткейдегі біртіндеп және іріктеп кесу	70	60

© 2012. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің «Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институты» ШЖҚ РМК